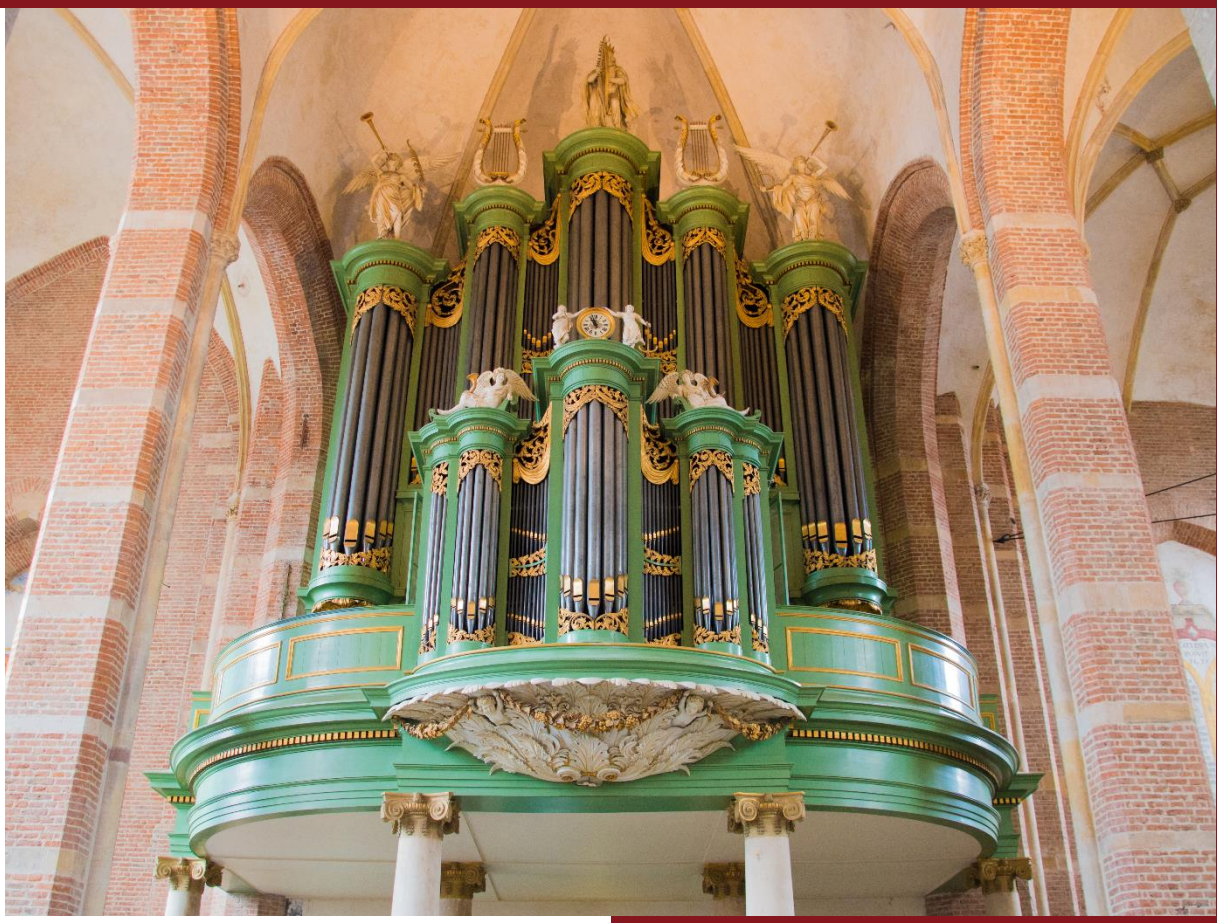
Storytelling in de kerk

Bachelorscriptie

M. Holmer
417873
Hogeschool Saxion
Media, Informatie en Communicatie

Eerste begeleider: J. Viveen
Tweede begeleider: S. de Jong

Stichting Erfgoed Lebuinuskerk

15-06-2019

LEBUINUS

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Storytelling in de kerk’. Het onderzoek voor deze scriptie naar storytelling in een digitale rondleiding voor de Lebuinuskerk is uitgevoerd in de Lebuinuskerk te Deventer. Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Media, Informatie en Communicatie (Creative Business) aan Hogeschool Saxion te Enschede en in opdracht van Stichting Erfgoed Lebuinuskerk. Van februari 2019 tot en met juni 2019 ben ik bezig geweest met het onderzoek, het ontwikkelen van een beroepsproduct en het schrijven van de scriptie.

Samen met mijn stagebegeleider, Clary Scheres, heb ik alle moeilijke aspecten die het schrijven van een scriptie en het ontwikkelen van het beroepsproduct met zich mee brengen kunnen trotseren. Als ik de puzzel niet meer kon oplossen legde Clary Scheres het volgende puzzelstukje neer waardoor ik weer verder kon. Tijdens het onderzoek stond mijn stagebegeleider Clary Scheres altijd voor mij klaar. Ook bij mijn begeleider van Hogeschool Saxion, Jacolien Viveen, kon ik altijd terecht met mijn vragen.

Bij deze wil ik graag mijn begeleiders bedanken voor de fijne begeleiding en hun ondersteuning tijdens dit traject. Ook wil ik alle respondenten bedanken die mee hebben gewerkt aan dit onderzoek. Zonder hun medewerking had ik dit onderzoek nooit kunnen voltooien. Tevens wil ik de opdrachtgever graag bedanken voor de bijzondere kans en fijne samenwerking.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Marloes Holmer

Laren (Gelderland), 15-06-2019

Samenvatting

Tijdens de start van het onderzoek bleek dat er weinig historische achtergrondinformatie over de Lebuinuskerk was voor de toeristische bezoekers van de kerk, gedurende hun bezoek. De beleving van de bezoekers was hierdoor minimaal. Omdat er geen ruimte was voor een vaste tentoonstelling leek een digitale rondleiding geschikt. De opdrachtgever wilde graag dat de bezoekers een beleving ondergingen in het grootse gebouw. In het literatuuronderzoek kwam naar voren dat storytelling hiervoor het juiste middel is.

Het doel van dit onderzoek was om te achterhalen hoe storytelling ingezet kan worden in de digitale rondleiding voor de Lebuinuskerk. Hiervoor was de volgende onderzoeksvraag opgesteld: Hoe kan storytelling worden ingezet bij het ontwikkelen van een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app voor de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk?

Voordat er een antwoord gezocht kon worden op de hoofdvraag, was er eerst een doelgroeponderzoek uitgevoerd onder vijftig toeristische bezoekers van de kerk. Op basis van dit onderzoek was de doelgroep bepaald. Met de opgenomen kennis van de doelgroep kon er een antwoord worden gezocht op de hoofdvraag. Er was kwalitatief onderzoek gedaan onder de doelgroep aan de hand van interviews. De respondenten hadden een voorbeeldrondleiding gevolgd door de Lebuinuskerk. In deze rondleiding waren verschillende storytellingtoepassingen verwerkt. Aan de hand van het gestructureerde interviewformat werd bepaald welke storytellingtoepassingen het best werken bij de doelgroep. Uit het onderzoek bleek dat de toepassingen ‘audiovisuele middelen’, ‘interactiviteit’, ‘ik-vorm’, ‘humor’, ‘herkenbaarheid’ en ‘directe citaten’ het best werken. Ook bleek louter storytelling als afwisselend element een goede werking te hebben.

Op basis van de onderzoeken werd aanbevolen om deze toepassingen het vaakst toe te passen in de rondleiding, afwisselend met louter storytelling. Een vervolgonderzoek kan zich richten op storytellingtoepassingen voor andere doelgroepen en andere rondleidingen door de Lebuinuskerk.

Inhoud

Voorwoord 2
Samenvatting 3
H1 Inleiding 6
1.1 Organisatie 6
1.2 Situatieanalyse 7
1.3 Onderzoeksvraag 7
1.4 Doelstelling 8
1.5 Doelgroep 8
H2 Ontwerpplan beroepsproduct 8
2.1 Beroepsproduct 8
2.2 Onderbouwing vinden 9
H3 Theoretisch kader 11
3.1 Literatuur 11
3.2 Izi.TRAVEL app 15
H4 Opzet praktijkonderzoek 16
4.1 Doelgroeponderzoek 16
4.2 Looproute 18
4.3 Hoofdonderzoek 18
H5 Resultaten 20
5.1 Doelgroeponderzoek 20
5.2 Looproute 23
5.3 Hoofdonderzoek 23
H6 Conclusie en aanbevelingen 26
6.1 Wat is storytelling? 26
6.2 Welke storytellingtechnieken zijn er? 26
6.3 Wat is de structuur van een digitale rondleiding? 27
6.4 Wat zijn de kansen en beperkingen van de izi.TRAVEL app? 27
6.5 Wie zijn de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk? 28
6.6 Wat zijn de behoeften en voorkeuren van de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk omtrent een rondleiding? 28
6.7 Hoe kan storytelling worden ingezet bij het ontwikkelen van een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app voor de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk? 30
6.8 Onderzoek 32
6.9 Communicatie 32
6.10 Evaluatie van de rondleiding in de toekomst 33

H7 Conceptontwerp 34
7.1 Concept 34
7.2 Verantwoording 34
7.3 Testen concept 38
H8 Eindproduct 40
8.1 Beroepsproduct 40
8.2 Verantwoording 40
H9 Evaluatie 42
9.1 Proces 42
9.2 Eindresultaat 43
Literatuurlijst 45
Bijlagen 48

H1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt er inzicht in de opdrachtgever gegeven. Het wordt duidelijk wie de opdrachtgever is, waar de opdrachtgever voor staat en hoe de stichting eruitziet. Ook wordt de aanleiding van het onderzoek en de probleemstelling in kaart gebracht. Daarnaast wordt de onderzoeksvraag en het doel van het onderzoek geformuleerd op basis van de aanleiding en de probleemstelling. Ten slotte komt de doelgroep van het onderzoek in beeld.

1.1 Organisatie

1.1.1 Achtergrond

Deze opdracht is gemaakt voor het afstuderen aan de opleiding Media, Informatie en Communicatie (tegenwoordig: Creative Business) aan Hogeschool Saxion. De afstudeeropdracht wordt uitgevoerd voor Stichting Erfgoed Lebuinuskerk (SEL). In achttien weken wordt het onderzoek uitgevoerd en op basis van het onderzoek wordt er een eindproduct aangeleverd aan de opdrachtgever. In de scriptie wordt er verteld over de opdrachtgever, de situatie, het onderzoek, het eindproduct en het proces.

Stichting Erfgoed Lebuinuskerk (Lebuinuskerk, Z.D.) beheert het monument, de Grote of Lebuinuskerk (ook wel Lebuinuskerk genoemd) te Deventer. De stichting is verantwoordelijk voor het onderhoud, de instandhouding, de restauratiewerkzaamheden en de exploitatie van deze kerk. Echter is de Lebuinuskerk eigendom van de Protestantse Gemeente te Deventer. De Lebuinuskerk ontvangt zo'n 80.000 bezoekers per jaar, waarvan 50.000 bezoekers op toeristische basis (Lebuinuskerk, Z.D.). De toeristische bezoekers zijn de doelgroep voor het beroepsproduct. Echter zijn er verder geen gegevens over de doelgroep bekend. In het onderzoek wordt ook gekeken naar wie de toeristische bezoekers zijn. Aan de hand daarvan wordt de doelgroep bepaald.

1.1.2 Missie

De missie van de stichting is het duurzaam maatschappelijk beheer van de Lebuinuskerk ten behoeve van het nageslacht (Lebuinuskerk, Z.D.).

1.1.3 Visie

In het beleidsplan 2018-2022 worden vier gebieden genoemd waarin Stichting Erfgoed Lebuinuskerk zijn missie zichtbaar wil maken (Lebuinuskerk, Z.D).

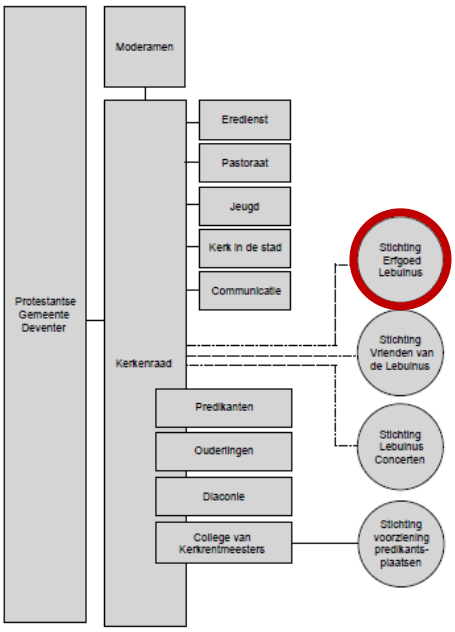
Cultureel: deel uitmaken van de kunst- en cultuurdriehoek van Deventer.
Maatschappelijk/ Stedelijk: helpen om het historisch middelpunt van de stad te versterken.
Museaal: onderdak bieden aan kunstwerken waarbij de Lebuinuskerk op zich ook een kunstwerk is.
Religieus: kerkelijk thuis bieden voor de protestantse gemeente en tegelijk ook kerk zijn in de stad.

1.1.4 Kernwaarden

- Onderhouden om te bewaren;
- Zorgvuldig beheren;
- Creatief benutten;
- Exploiteren op een financieel verantwoorde wijze.

1.1.5 Organisatiestructuur

In het organogram, in figuur 1, is de organisatiestructuur rondom de Lebuinuskerk te zien. De afstudeeropdracht valt onder Stichting Erfgoed

Figuur 1: Organogram SEL

Lebuinuskerk, aangegeven met de rode rand in het organogram. De bestuurssamenstelling binnen Stichting Erfgoed Lebuinuskerk is te zien in bijlage I.

1.2 Situatieanalyse

1.2.1 Aanleiding

Een aantal jaren geleden had de kerk een klassieke audiotour voor de bezoekers, echter is dit project mislukt. Er was hiervoor geen beleid of communicatieplan opgesteld, waardoor de audiotour niet werd gebruikt door bezoekers. Uiteindelijk is de tour verdwenen en ontstond er een gat in de informatievoorziening. Vandaar dat er besloten werd dat om toch weer een vorm van informatievoorziening aan te bieden. De keuze viel op een digitale rondleiding. Een digitale rondleiding biedt, dankzij de vele mogelijkheden, bezoekers een echte belevenis. De SEL koos voor een samenwerking met izi.TRAVEL. In deze app zijn wereldwijd duizenden audiotours beschikbaar. Momenteel is er een groot scala aan rondleidingen in Deventer, vooral stadswandelingen. Maar er staan ook rondleidingen in van musea zoals het Rijksmuseum en het Anne Frank Huis. Aanhaken in plaats van iets aparts ontwikkelen lijkt SEL een verstandig plan. De informatielijn wordt zo doorgetrokken in plaats van verspreid, toeristen hebben zo een audiogids voor heel Deventer.

1.2.2 Probleemstelling

Momenteel is er te weinig informatie over de Lebuinuskerk voor de toeristische bezoekers van de kerk. De beleving van de bezoekers is minimaal hierdoor. Informatie blijft beperkt tot één folder en een medewerker bij de shop, er zijn geen informatieborden zoals in andere grote kerken. De Lebuinuskerk is geen museum omdat er nog diensten zijn en de kerk af te huren is voor evenementen. De kerk heeft een multifunctioneel gebruik en de inrichting moet dus flexibel zijn. Er is geen ruimte voor een vaste tentoonstelling, een digitale rondleiding is daarom uiterst geschikt. Het gebruik van storytelling lijkt volgens Machielse (2018) overtuigender te zijn dan een niet-verhalende boodschap waarin feiten enkel worden opgesomd. Verhalen stimuleren de verbeelding, multiperspectiviteit en persoonlijke betekenisgeving van mensen volgens Schep, Van Boxtel & Noordegraaf (2015). Daarnaast wordt informatie beter verwerkt en onthouden wanneer het in de vorm van een verhaal wordt verteld. Vandaar de keuze om storytelling in te zetten bij het ontwikkelen van de rondleiding.

1.2.3 Probleem-/vraagstelling van de opdrachtgever

De opdrachtgever ontvangt graag informatie over hoe een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app in elkaar moet zitten voor de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk.

1.3 Onderzoeksvraag

1.3.1 Hoofdvraag

Onderzoeksvraag: ‘Hoe kan storytelling worden ingezet bij het ontwikkelen van een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app voor de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk?’.

1.3.2 Deelvragen

1. Wat is storytelling?
2. Welke storytellingtechnieken zijn er?
3. Wat is de structuur van een digitale rondleiding?
4. Wat zijn de kansen en beperkingen van de izi.TRAVEL app?
5. Wie zijn de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk?
6. Wat zijn de behoeften en voorkeuren van de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk omtrent een rondleiding?

1.4 Doelstelling

Afstudeerdoel

Het afstudeerdoel is een digitale audiotour in de izi.TRAVEL app ontwikkelen die een blijvende herinnering oplevert bij de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk. De digitale rondleiding moet het erfgoed beleefbaar, toegankelijk en zichtbaar maken voor iedereen. De rondleiding moet het historisch verhaal van de Lebuinuskerk door middel van een beleving doorvertellen. De bezoeker moet kennis opdoen over de geschiedenis. Hieronder is een doel opgesteld in de smart-formule (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden). Het doel is meetbaar dankzij de statistiekenpagina van izi.TRAVEL.

Smart-doel

Het verhaal van de Lebuinuskerk is in het eerste jaar 1000x beluisterd door de toeristische bezoekers in de izi.TRAVEL app**.**

1.5 Doelgroep

De doelgroep van de rondleiding is Nederlandse toeristen. Omdat er nog weinig bekend was over de doelgroep is er in week negen van 2019 doelgroeponderzoek gedaan onder de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk. Door middel van het doelgroeponderzoek is er een beter beeld verkregen van de doelgroep en hun voorkeuren. In figuur 2 is een persona opgesteld van de primaire doelgroep. Deze gegevens zijn gebaseerd op het doelgroeponderzoek dat gedaan is in week negen.

Op basis van de onderzoeksgegevens is er een doelgroep gekozen. De doelgroep is oudere stellen tussen de 56 en 75 jaar oud die voor een toeristisch bezoek naar de Lebuinuskerk komen. Het zijn zowel mannen als vrouwen en de doelgroep komt uit heel Nederland. De toeristische bezoekers komen toevallig langs en besluiten naar binnen te gaan. Ze lezen zich niet in voor hun bezoek aan de kerk. Mensen komen zonder voorkennis de kerk binnen. De doelgroep is geïnteresseerd in een rondleiding en wil ongeveer dertig minuten aan de rondleiding spenderen. Ze zijn in het bezit van een smartphone en hebben de vaardigheden om de izi.TRAVEL app te downloaden. Echter zijn ze nog niet bekend met de izi.TRAVEL app. De doelgroep is vooral geïnteresseerd in de geschiedenis, algemene informatie en de grafzerken wanneer men de kerk betreedt. In hoofdstuk 5.1 is meer te lezen over de resultaten van het onderzoek.

H2 Ontwerpplan beroepsproduct

In hoofdstuk 2 wordt duidelijk hoe het beroepsproduct eruit gaat zien, rekening houdend met de randvoorwaarden van de opdrachtgever en de criteria. Ook worden de ontwerpstappen waarin het beroepsproduct tot stand komt besproken.

2.1 Beroepsproduct

2.1.1 Omschrijving beroepsproduct

Het beroepsproduct dat opgeleverd wordt bestaat uit circa 25 items voor de izi.TRAVEL app, ieder bestaande uit 100-150 woorden. Items betreffen een object, ruimte of een combinatie hiervan. De opdrachtgever heeft deze eisen gesteld. Gedurende het onderzoek wordt er gekeken of deze grootte van de items ook het beste is. In deze items staat relevante en interessante informatie voor de doelgroep. De items beslaan diverse segmenten zoals schilderingen, architectuur, historisch en religieus. De informatie in de items is inhoudelijk correct en wordt geschreven in hedendaagse taal. De items worden kant-en-

Figuur 2: Persona primaire doelgroep

klaar afgeleverd zodat de items meteen in de app kunnen. Dit betekent dat de items voorzien zijn van geschikte foto's en tekst. De items worden aangeleverd in het Nederlands. De vertaling van de items naar Duits en Engels wordt geregeld door Frank van Unen, een extern betrokkene. De verantwoordelijkheid voor het verzamelen van beeldmateriaal wordt ook genomen. Beeldmateriaal kan uit een archief gehaald worden, door een fotograaf gemaakt worden of door zelf te fotograferen. Dit ligt per item aan het beschikbare materiaal en de kwaliteit ervan. In bijlage II is een voorbeeld te zien van hoe een item eruit kan zien volgens de indeling van museumrondleidingen. De indelingen voor stadswandelingen zien er anders uit.

Waarde beroepsproduct

Het op te leveren beroepsproduct heeft waarde voor zowel de Lebuinuskerk als de maatschappij. Het doel van de stichting is de Lebuinuskerk te ontwikkelen als een kwalitatief hoogstaand monument met museale en culturele faciliteiten. De rondleiding gaat een museale faciliteit bieden en daarom sluit de rondleiding aan bij het doel van de stichting. Daarnaast wil de stichting ruimte geven aan de maatschappelijke en levensbeschouwelijke rol van de kerk. De kerk biedt met de rondleiding een maatschappelijke rol door de bezoeker meer te leren over de historie van de kerk en het verhaal erachter. De kerk wordt daarnaast duurzaam in stand gehouden door een extra activiteit aan te bieden. De rondleiding leert jong en oud alle interessante aspecten over de kerk en de geschiedenis, zo wordt kennis overgedragen. Kennisoverdracht maakt deel uit van het doel van de rondleiding.

2.1.2 Randvoorwaarden

Aan het product hangen een aantal randvoorwaarden. De randvoorwaarden, opgesteld door de opdrachtgever:

- Circa 25 items;
- Bestaande uit 100-150 woorden;
- Elk item is voorzien van een of meer foto's;
- Inhoudelijk correct;
- Correct Nederlands geschreven;
- Meerdere segmenten komen aan bod (bijv. religie, architectuur, et cetera.).

2.1.3 Criteria

Naast de randvoorwaarden hangen er ook een aantal criteria aan het beroepsproduct. De criteria zijn gebaseerd op het medium izi.TRAVEL, waar de rondleiding in moet passen om gebruikt te kunnen worden. De lengte van een tekst bij een object kan uit maximaal 5000 tekens bestaan (izi.TRAVEL, Z.D.d). Ook moet er informatie over de organisatie toegevoegd worden aan de izi.TRAVEL app. Foto's moeten een verhouding van 4:3 hebben. Andere formaten worden aangepast door izi.TRAVEL. De minimale resolutie moet 1600x1200 pixels zijn en maximaal 5000x5000 pixels (izi.TRAVEL, Z.D.f). De foto's moeten een JPEG, JPG of PNG-bestand zijn. Audiobestanden als mp3, mp4, m4a, AAC, FLAC, WAV, wma, ogg of AMR worden ondersteund. De maximale grootte van een bestand is 50 MB. De formats H.264, MPEG-4 AVC (tot 720p) worden ondersteund voor video. Ook hier is de maximum grootte 50 MB per bestand (izi.TRAVEL, Z.D.g). Wanneer er een quiz wordt toegevoegd aan de rondleiding zijn er twee mogelijkheden, namelijk meerkeuzevragen of open vragen. Bij meerkeuze vragen zijn er maximaal vier antwoordmogelijkheden mogelijk. Bij open vragen kunnen er maximaal tien juiste antwoorden opgegeven worden (izi.TRAVEL, Z.D.d).

2.2 Onderbouwing vinden

Om tot het beroepsproduct te komen worden verschillende ontwerpstappen doorlopen. Dit proces verloopt volgens drie productiefasen, namelijk de pre-productiefase, de productiefase en de postproductiefase. Deze fasen worden hieronder beschreven. In bijlage III staat het stappenplan van

de scriptie waarin deze fases worden uitgevoerd. In bijlage IV is de Trello-omgeving te zien waarin de fases worden bijgehouden om op schema te blijven.

2.2.1 Literatuur

In de pre-productiefase worden de theorieën die de ontwikkeling van het beroepsproduct onderbouwen verzameld middels databanken, zoekmachines, bibliotheken en eigen materiaal. Informatie wordt verzameld uit boeken, (online) artikelen en onderzoeksrapporten. Er wordt onderzoek gedaan naar digitale rondleidingen in musea, algemene rondleidingen, kennisoverdracht, leeractiviteiten, trends, de izi.TRAVEL app en storytelling. Deze aspecten worden uitgebreid onderzocht. Er wordt geen verdere research gedaan naar soortgelijke cases aangezien er al vastgesteld is dat er geen vergelijkbare cases zijn. De specificaties waarmee rekening gehouden moet worden zijn te gedetailleerd. Daarom is er ook geen deelvraag opgenomen over concurrenten. De meest waardevolle uitkomsten worden gepresenteerd in het theoretische kader. Deze uitkomsten worden meegenomen bij het ontwikkelen van de rondleiding.

2.2.2 Onderzoek

Ook onderdeel van de pre-productiefase is het onderzoek met en naar de doelgroep. In dit deel worden er drie onderzoeken gehouden waarin er input vanuit de doelgroep wordt verzameld. Als eerste wordt er een kwantitatief doelgroeponderzoek gehouden onder de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk. De uitkomsten van het onderzoek geven richting voor het kiezen van een doelgroep voor de rondleiding. Daarnaast wordt er informatie verzameld over wat de toeristische bezoekers graag in een rondleiding zien. Deze input wordt ook gebruikt bij het inrichten van de rondleiding.

Als tweede wordt er onderzoek gedaan naar de looproute van bezoekers van de Lebuinuskerk. Door middel van observatie wordt de looproute door de kerk bepaald. Aan de hand van deze informatie kan gesteld worden wat de natuurlijke looproute van bezoekers is. Hier kan de rondleiding op aangepast worden, wanneer dit de rondleiding versterkt.

Als derde wordt er een kwalitatief onderzoek gehouden onder de gekozen doelgroep. In dit onderzoek worden verschillende toepassingen van storytelling getest onder de doelgroep. Aan de hand van de uitkomsten wordt er een keuze gemaakt betreft welke toepassing(en) er ingezet worden bij het schrijven van de rondleiding. Ook zal er één item geschreven worden waar geen storytelling is toegepast. Wanneer dit item het beste in de smaak valt kan er besloten worden om de rondleiding niet aan de hand van storytelling te schrijven.

Aan de hand van deze onderzoeken kan de rondleiding het beste aangepast worden op de voorkeuren en behoeftes van de doelgroep.

2.2.3 Beroepsproduct

In de productiefase worden alle conclusies uit het literatuuronderzoek, het doelgroeponderzoek, het looproute-onderzoek en het hoofdonderzoek meegenomen bij de ontwikkeling van de digitale rondleiding. Er komt een effectief beroepsproduct voor de doelgroep tot stand. Alle items worden aan de hand van de basisprincipes van storytelling geschreven. Ook worden er storytellingtoepassingen ingezet bij items die zich voor de betreffende toepassing lenen. Het verhaal zal zo efficiënt mogelijk op een route worden ingericht. De kerk is geen museum, waardoor niet alles op chronologische volgorde ligt. Dit vraagt puzzelwerk. Daarnaast moeten er beelden gezocht worden die het verhaal versterken.

In de postproductiefase staat het eerste concept klaar. In deze fase wordt het concept getest onder de doelgroep. Daarnaast zullen enkele experts naar het product kijken, waaronder de opdrachtgever, een historicus gespecialiseerd in de Lebuinuskerk, een expert op het gebied van izi.TRAVEL en een

communicatie-expert. Aan de hand van deze uitkomsten wordt het beroepsproduct verbeterd en afgerond. De items worden in de app gezet door Frank van Unen waarna de beelden en de audiofragmenten worden toegevoegd. Dit maakt de rondleiding compleet.

H3 Theoretisch kader

In het theoretische kader wordt onderzoek gedaan naar de onderwerpen storytelling, leeractiviteiten, de structuur van digitale rondleidingen in musea en de izi.TRAVEL app. Door onderzoek te doen naar de structuur van digitale rondleiding kan de opzet van de rondleiding bepaald worden. Informatie over kennisoverdracht en leeractiviteiten moet duidelijk maken hoe het beroepsproduct uiteindelijk in de opgestelde doelen moet voorzien. Onderzoek naar de izi.TRAVEL app zal alle kansen en beperkingen inzichtelijk maken en onderzoek naar storytelling zal beeld geven over de eisen en een mogelijke aanpak. Alle informatie vormt samen een kader waaromheen de rondleiding gecreëerd kan worden.

3.1 Literatuur

Beleving

In het literatuuronderzoek is uitgezocht hoe het afstudeerdoel het beste uitgevoerd kan worden. Het afstudeerdoel is een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app ontwikkelen die een blijvende herinnering oplevert bij de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk. Het erfgoed moet toegankelijk, beleefbaar en zichtbaar voor iedereen worden. De rondleiding moet het historisch verhaal van de Lebuinuskerk door middel van een beleving doorvertellen. Vandaag de dag leven we volgens Pine & Gilmore (2012) in de beleveniseconomie. De beleveniseconomie is de term voor de huidige (Westerse) economie waarin niet een product of dienst centraal staat, maar de beleving rondom het product of de dienst. De focus verschuift naar de authenticiteitsperceptie van belevenissen. De consument wil emotioneel geraakt worden. Volgens Pine & Gilmore creëren merken/bedrijven een ervaringswereld waarin de klant deelneemt om een belevenis te creëren die waardevol is (Pine & Gilmore, 2012; Gerritsen & Van Olderen, 2017; Kuiper & Kamp, 2017). Zo'n beleving kan gecreëerd worden door middel van storytelling.

Storytelling

Storytelling blijkt uit de wetenschap namelijk overtuigender te zijn dan een niet-verhalende boodschap volgens Machielse (2018). Verhalen stimuleren de verbeelding, multiperspectiviteit en persoonlijke betekenisgeving van de deelnemer volgens Schep, Van Boxtel & Noordegraaf (2015). Daarnaast wordt informatie beter verwerkt en onthouden wanneer het in de vorm van een verhaal wordt verteld.

Om een beroepsproduct aan de hand van storytelling te creëren moet het begrip duidelijk worden. Storytelling is volgens Oxford Dicitionaries (Z.D.) de activiteit van het vertellen of het schrijven van verhalen. 'De kracht van filmisch verhalen vertellen'. Echter is de Engelse term storytelling tegenwoordig een begrip geworden waar nog geen juiste Nederlandse term voor is gevonden volgens Mieke Bouma (2010). De vertaling 'verhalen vertellen' dekt de lading van de Engelse term onvoldoende. Storytelling is inmiddels meer dan louter verhalen vertellen. Bij storytelling gaat het om het creëren, schrijven, vertellen en delen van verhalen. Wellicht past de term narratieve praktijk beter. Narratief betreft de verhalende manier waarop samenhang en betekenis wordt aangebracht in een verloop van menselijke daden en events. Door orde en structuur aan te brengen in een willekeurige opeenvolging van gebeurtenissen ontstaat een verhaal dat losse feiten tot een betekenisvol geheel vormt (Bouma, 2010).

Basisprincipes van storytelling

Voordat een verhaal op basis van storytelling geschreven is, moet het voldoen aan de volgende basisprincipes (Hueck & Quick, 2013; Storytelling People, Z.D.; Van Drunen, 2018; Sanders, 2017; Oord, 2014):

1. Het verhaal heeft een begin, midden en einde;
2. Het verhaal bevat een hoofdpersoon, een verhaallijn waarbij de hoofdpersoon een ontwikkeling doormaakt als gevolg van een dilemma of conflict en het bevat tegenstanders en medestanders;
3. Het publiek wordt betrokken in het verhaal;
4. Het verhaal brengt gebeurtenissen met elkaar in verband;
5. Het verhaal geeft betekenis aan gebeurtenissen;
6. Het verhaal is authentiek;
7. Het verhaal prikkelt en zorgt voor een beleving. Verhalen roepen emoties op.

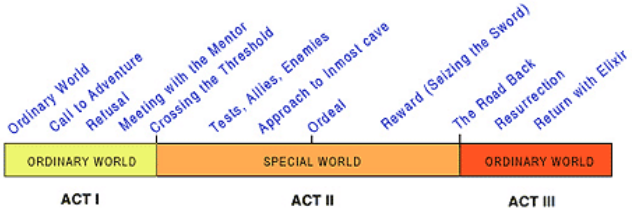
Storytellingtoepassingen

Daarnaast zijn er een aantal toepassingen die ingezet kunnen worden om het verhaal te versterken (Sanders, 2017; Piscitelli & Weier, 2002; Roberts, 1997; Hooper-Greenhill, 2000; Burnham & Kai-Kee, 2011; Leinhardt & Crowley, 2002; Weier, 2004; Falk & Dierking, 2000; Falk & Storksdieck, 2005; Grondman, Vreede, De Laarakker, & Reydon, 2010; Heuvelman & Fennis & Peters, 2011):

1. Humor;
2. Herhaling;
3. Herkenning;
4. Ervaring;
5. Interactief;
6. Met zo veel mogelijk zintuigen proberen te laten beleven;
7. Audiovisuele middelen;
8. Het verhaal is in ik-vorm geschreven: dit werkt sterker dan hij/zij-verhalen;
9. Directe citaten: die zijn effectiever dan parafrasen;
10. Tijdswisselingen, er wordt geschakeld tussen het heden en verleden.

Methodes van storytelling

In het boek van literatuurwetenschapper Joseph Campbell, The Hero with a Thousand Faces (1949), schreef Campbell over de structuur van storytelling, genaamd ‘The hero’s journey’. Hij schreef dat alle verhalen volgens een vaste structuur verlopen. Christopher Vogler heeft hier een beknoptere versie van geschreven in het boek The Writer’s Journey (1992). Alle twee de formules zijn gebaseerd op de drie-actstructuur van Aristoteles. De ‘hero’ (hoofdpersoon) doorloopt een soort cyclus, een reis (Vogler, 1992). Wanneer dit model wordt gehanteerd bevat de rondleiding een sterke storytelling basis. De eerste vier stappen vallen onder de eerste akte, stap vijf tot en met negen vallen onder de tweede akte en stap tien tot en met twaalf vallen onder de derde akte. In figuur 3 zijn de stappen te zien.

Figuur 3: Hero's journey. Bron: Bronzite, D. (Z.D.). Hero's Journey. [Foto]. Geraadpleegd via http://www.movieoutline.com/articles/the-hero-journey-mythic-structure-of-joseph-campbell-monomyth.html.

Storytelling in historische musea

Het doel van de Lebuinuskerk is onder andere museale faciliteiten ontwikkelen. De digitale rondleiding is hier onderdeel van. De kerk wil zijn missie zichtbaar maken in het museale gebied. Barry Lord (2007) schrijft dat leren in museale omgeving een transformatieve ervaring is waarin we in een informele en vrijwillige setting nieuwe attituden, voorkeuren, interesses, overtuigingen en waarden ontwikkelen. Dit sluit aan bij het belangrijke doel van de kerk om een maatschappelijke rol te vervullen. Mulder (2016) noemt vijf toepassingen van storytelling voor museale omgevingen. Een museale rondleiding kan opgesteld worden aan de hand van een van deze toepassingen:

- Een verhaal vertellen bij of aan de hand van een object.
- Personages met hun verhaal verbinden met een object of meerdere objecten.
- Personages verbinden met de presentatie als geheel.
- Objecten verbinden door middel van een verhaal om deze zo binnen een bepaalde historische of maatschappelijke context te plaatsen.
- Een tentoonstelling of collectie integraal als een verhaal te presenteren.

Leeractiviteiten

Door een object en het bijhorende verhaal in de historische context te plaatsen kan een rondleiding bijdragen aan de verwerving van historische kennis en het opbouwen van een goed beeld bij historische events, personen en perioden (Marcus, Levine, & Grenier, 2012; Grever & Van Boxtel, 2014). Dit is één van de leeruitkomsten die een rondleiding kan bieden. Leeruitkomsten zorgen ervoor dat het doel: 'erfgoed toegankelijk, zichtbaar en een beleving maken' gehaald wordt. Een leeruitkomst is ook onderdeel van het afstudeerdoel, aangezien er kennis van de geschiedenis opgedaan moet worden bij de doelgroep. Op basis van de online validatie van het onderzoek van Schep et al (2015) zijn uiteindelijk twaalf leeruitkomsten voor historische musea opgesteld, deze zijn te zien in bijlage V. Dit zijn leeruitkomsten die volgens experts van het onderzoek passend en haalbaar zijn. Om een leeruitkomst te creëren moet de doelgroep eerst wat leren en iedereen heeft een andere leerstijl volgens het Testcentrum Groei (Z.D.). In 1983 ontwikkelde Kolb (1983) een theoretisch model van vier leerstijlen. In een leerproces heb je te maken met vier manieren van leren: Doen (Actief leren), Voelen (Concreet leren), Kijken (Reflectief leren) en Denken (Abstract leren). Alle vier de leerstijlen moeten aan bod komen in de rondleiding om voor elk persoon in de doelgroep leeruitkomsten te kunnen ontwikkelen.

Structuur van een rondleiding

Als een van de vijf toepassingen van Mulder gekozen is, kan nagedacht worden over de opzet van een rondleiding. Het leren moet gestructureerd worden. Erfgoed Gelderland (2016) heeft de structuur van een rondleiding vastgelegd. Door een verhaal te structuren wordt de rondleiding beter begrepen en opgenomen door de doelgroep. Voor de rondleiding geldt het algemene principe van informatieoverdracht. De drie fases zijn: de introductiefase (zeg wat er verteld gaat worden), de informatiefase (vertel het) en de verwerkingsfase (vat samen wat er verteld is).

Volgens Erfgoed Gelderland (2016) kan niemand nieuwe informatie in één keer opnemen. Door de introductie worden verwachtingen opgebouwd, men wordt geattendeerd op voor hen interessante onderwerpen. Op het informatiemoment zelf zal de aandacht extra scherp zijn. Door de herhaling tot slot wordt de herinnering aan het onderwerp verstevigd. Deze drie fases zijn door Erfgoed Gelderland (2016) beschreven. Toerisme Vlaanderen (Z.D.a) heeft ook een aantal belangrijke klantbehoeften opgesteld waar een organisatie rekening mee kan houden. Deze zijn hieronder ook opgenomen. Daarnaast heeft Toerisme Vlaanderen een lijst opgesteld met de competenties waar het medium of de gids aan moet voldoen om een geslaagde rondleiding te ontwikkelen. De competenties zijn te vinden in bijlage VI.

Introductiefase

- Ordelijke ontvangst van de groep (garderobe, toiletten, betaling, et cetera.);
- Welkomstwoord op een geschikte plek (anderen niet hinderen), voorstellen en tijdsindeling;
- Geef een 'inhoudsopgave' van de rondleiding, welke onderwerpen komen aan bod?;
- Geef gestandaardiseerde informatie zoals het startpunt, de prijs en titel van de rondleiding. Besteed ook aandacht aan het fysiek comfort. Vermeld waar mensen kunnen zitten, de afstand van de rondleiding en de moeilijkheidsgraad. Probeer in verschillende soorten vormen de informatie te geven (afbeeldingen/video/plattegrond), dit geeft mentaal comfort;
- Oriënteer in tijd en in de ruimte. Een plattegrond helpt hierbij. Geef de bezoeker ook een indicatie over de duur van de rondleiding. Erfgoed Gelderland (2016) beveelt een rondleiding van de duur van één uur aan. Daarnaast is het verstandig de doelgroep met makkelijke en overzichtelijke aanwijzingen naar de volgende plaats te leiden.

Informatiefase

- Verdeel de informatie in duidelijk afgebakende onderdelen;
- Zorg voor evenwicht tussen toelichting en waarnemen; er moet voldoende tijd zijn om te kijken;
- Zorg voor een rode draad in het verhaal. Geef verbanden aan tussen personen en voorwerpen, laat een bepaald thema naar voren springen, enzovoort. Dat maakt het luisteren aantrekkelijker;
- Betrek de bezoeker in het verhaal en maakt de rondleiding interactief. De deelnemer moet het gevoel krijgen dat er iets nieuws of bijzonders te ontdekken valt. De bezoeker moet geprikkeld en nieuwsgierig gemaakt worden. Betrek de zintuigen in het verhaal.
- Hou geen loodzware betogen maar geef een afwisseling tussen een informatieve en een anekdotische aanpak.

Verwerkingsfase

- Vat kort samen wat men gezien en gehoord heeft, benoem alleen de hoogtepunten en hun onderlinge verband;
- Geef geïnteresseerden een verwijzing naar waar meer informatie over het onderwerp te vinden is (in de omgeving, andere musea, website, publicaties);
- Bedank voor de aandacht en sluit af.

Behoeftes

Tijdens deze fases zijn er ook behoeftes van de deelnemers. Wanneer er niet in deze behoeftes voldaan wordt, kan een deelnemer niet verder komen in het ontwikkelingsproces. Maslow heeft een piramide van deze behoeftes ontwikkeld. De piramide is een ordening van behoeftes, op basis van Maslow zijn in 1943 gepubliceerde motivatietheorie (Maslow, 1943). De piramide is te zien in figuur 4. De piramide moet van onder naar boven gelezen worden. Wanneer aan de onderste laag wordt voldaan kan er aan de laag daarboven gewerkt worden. Pas wanneer er aan alle lagen voldaan is, is er zelfontplooiing. De Piramide van Maslow maakt duidelijk waar de bezoeker van een rondleiding behoefte aan heeft volgens Erfgoed Gelderland (2016). Niet elke bezoeker hoeft op de onderste laag binnen te komen. Wanneer iemand al eerder in de instelling is geweest, komt diegene wellicht binnen op de derde laag. De piramide kan ook helpen een rondleiding goed op te zetten.

Figuur 4: Piramide van Maslow. Overgenomen uit Wikipedia.nl van Buddenberg, P. (2017).

1. Lichamelijke behoeften
Volgens Erfgoed Gelderland (2016) zijn lichamelijke behoeften belangrijk bij de start van een bezoek aan bijvoorbeeld een museum. Hoe interessant de rondleiding dan ook is, kou of warmte bijvoorbeeld, zal de concentratie verstoren. Af en toe een rust moment kan ook bevorderlijk zijn voor een rondleiding waar oudere mensen aan deelnemen (Erfgoed Gelderland, 2016).

2. Behoefte aan veiligheid en zekerheid
Voor deelnemers kan het fijn zijn dat er aangegeven wordt waar zij zich bevinden in de rondleiding. Veiligheid kan ook een issue zijn bij grote toeristische trekpleisters. Een securitycheck kan bijdragen aan het gevoel van veiligheid (Erfgoed Gelderland, 2016).

3. Behoefte aan sociale contacten
Veel mensen organiseren een uitstapje voor de gezelligheid volgens Erfgoed Gelderland (2016). Bezoekers willen vooral tijd doorbrengen met familie of vrienden en doen dat graag in een inspirerende omgeving zoals een museum. Hartelijk contact met de medewerkers van de instelling is belangrijk voor de positieve beleving. Uiteraard willen de bezoekers ook iets opsteken van de gids, maar het moet wel gezellig blijven. Biedt hier ruimte voor (Erfgoed Gelderland).

4. Behoefte aan waardering en erkenning
Mensen hebben vooral interesse voor onderwerpen die aansluiten bij hun eigen herinnering of ervaring volgens Erfgoed Gelderland (2016). Een veel voorkomende reden voor een museumbezoek is het herbeleven of aanvullen van bestaande kennis. Bezoekers die zich op dit niveau bevinden vertellen graag hun eigen ervaringen aan hun medebezoekers of een medewerker. Waardering heeft te maken met de juiste toon vanuit de organisatie. Is de aanspreektoon goed? Sluit de rondleiding aan bij de verwachting? Worden er geen vaktermen gebruikt? Pas als iemand zich gewaardeerd en erkend voelt wordt nieuwe kennis en informatie opgenomen (Erfgoed Gelderland, 2016).

5. Behoefte aan zelfontplooiing
Wie alle niveaus bewust of onbewust heeft doorlopen en zich daardoor op zijn gemak voelt is instaat nieuwe kennis op te nemen. Bezoekers die vaak soortgelijke omgevingen bezoeken kunnen na binnenkomst snel starten met het opnemen van nieuwe kennis. Bezoekers die weinig soortgelijke omgevingen bezoeken hebben meer tijd nodig voor de overige niveaus, voordat zij kennis kunnen gaan opnemen (Erfgoed Gelderland, 2016).

Met de opgenomen kennis van al deze onderwerpen kan de rondleiding ingericht worden. Met de literatuur over storytelling kan de rondleiding belevingsgericht geschreven worden. Ook kan de rondleiding nu naar wens van de doelgroep worden opgezet door de informatie over de structuur van rondleidingen en de behoeftes van bezoekers. Daarnaast is er nu kennis over hoe de informatie die verteld wordt ook daadwerkelijk overgebracht kan worden. Op basis van alle kennis wordt de rondleiding ingericht.

3.2 Izi.TRAVEL app
Nadat er gekeken is naar de structuur van rondleidingen en de behoeftes van bezoekers, moet er ook gekeken worden of de izi.TRAVEL app hier mogelijkheden voor biedt. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de mogelijkheden en beperkingen van de izi.TRAVEL app.

3.2.1 Kansen
De rondleiding is beschikbaar op basis van internet. Ook is het mogelijk om de rondleiding thuis te bekijken en thuis te downloaden waardoor er op locatie geen gebruik gemaakt hoef te worden van mobiele gegevens. In de kerk is gratis Wi-Fi beschikbaar waardoor het thuis downloaden niet vereist is (izi.TRAVEL, Z.D.a).

Media

Een van de kansen van de izi.TRAVEL app is dat er meerdere (soorten) media tegelijk ingezet kunnen worden. Een item in een rondleiding kan een of meerdere foto's bevatten in vaste vorm of in een diavoorstelling. Items kunnen ook tekst, audio en video bevatten (izi.TRAVEL, Z.D.b).

Quiz

Ook is er de mogelijkheid om quizvragen toe te voegen of de rondleiding in 'quest-vorm' te maken. Het verschil tussen de twee mogelijkheden is dat bij een 'quest' het antwoord goed moet zijn voor men door kan met het volgende item. De volgende items zijn niet te zien en men volgt een bepaalde route. (izi.TRAVEL, Z.D.c). Volgens izi.TRAVEL (Z.D.d) kan men bij een quiz zelf kiezen welke route men volgt en zijn alle punten te bekijken, wel moet het antwoord goed zijn om het puntenaantal te halen. De quiz kan wel weggedrukt worden. De quizvragen kunnen meerkeuze of open vragen zijn. Bij de meerkeuze vragen worden er drie à vier opties geboden. Wanneer er gebruik gemaakt wordt van een quiz, moeten er drie of vier antwoorden bedacht worden. Wanneer de vraag fout beantwoord wordt, kan de vraag opnieuw beantwoord worden tot het juiste antwoord gegeven is. Het puntenaantal is hoger wanneer de vraag in een keer goed beantwoord wordt. Bij open vragen zijn er een aantal alternatieve antwoorden in te voeren om rekening te houden met spelfouten. Echter zijn er slechts tien alternatieven op te geven. Het juiste antwoord raden wordt hierdoor erg moeilijk (izi.TRAVEL, Z.D.d).

In de rondleiding kan ook een routeverwijzing worden toegevoegd door middel van een afbeelding met tekst eronder en zelfs audio (izi.TRAVEL, Z.D.e). Dit kan helpen bij de vindbaarheid van bepaalde plekken en objecten.

3.2.2 Beperkingen

Omdat de rondleiding in een gebouw plaatsvindt kan er geen gebruik worden gemaakt van de free-walking mode. Met de functie kunnen gebruikers handmatig verhalen kiezen, of gebruik maken van de automatische afspeel functie. Wanneer gebruikers dan langs een punt lopen waar informatie over beschikbaar is, speelt het item automatisch af (Itro, D, 2016a). Echter is een GPS niet nauwkeurig genoeg om locaties in een gebouw te meten. Hierdoor is deze functie niet beschikbaar voor museale rondleidingen. Wel kunnen items in een vaste volgorde geplaatst worden, gevonden worden door een QR-code in te toetsen of een nummer in te toetsen (izi.TRAVEL, Z.D.a).

H4 Opzet praktijkonderzoek

In dit hoofdstuk wordt er beschreven hoe de onderzoeken aangepakt worden en waarom dit op deze manier gedaan wordt. Er zijn drie verschillende onderzoeken. Deze worden apart behandeld.

4.1 Doelgroeponderzoek

4.1.1 Opzet doelgroeponderzoek

Omdat er geen gegevens zijn over de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk wordt er een kwantitatief doelgroeponderzoek gehouden. Er wordt kwantitatief onderzoek gedaan om een zo goed mogelijk beeld van de toeristische bezoekers te krijgen, denk hierbij aan gegevens als leeftijd en woongebied. Er zijn ook enkele kwalitatieve gegevens nodig, zoals over welk onderwerp of object de respondent nog meer informatie wil ontvangen. Het onderzoek wordt gehouden onder toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk op 28 februari en 1 maart 2019 tussen 11.00 uur en 16.00 uur gebaseerd op de openingstijden van het gebouw. Bij benadering van de bezoekers wordt kort uitgelegd waar de enquête voor is, hoelang het ongeveer duurt en er wordt gevraagd of de bezoeker mee wil doen.

Aard

Het doelgroeponderzoek is een kwantitatief onderzoek met een aantal kwalitatieve vragen (Baarda, 2014). Er wordt gebruik gemaakt van het instrument interview. Er wordt een interview afgenomen aan de hand van een vooraf opgesteld format (de enquête). Het is een gestructureerd interview. Dit verhoogt de validiteit (Baarda, 2014). In bijlage VII is het interviewformat te zien.

Populatie en steekproef

De populatie betreft circa 50.000 toeristische bezoekers, echter is dit over heel het jaar. Het aantal respondenten is vooraf niet vastgesteld omdat er geen gegevens zijn van eerdere jaren betreft hoeveel toeristische bezoekers er in het laagseizoen in februari/maart zijn. Daarom wordt elke bezoeker die toeristisch is en mee wil doen geïnterviewd. Er wordt gebruik gemaakt van een selecte steekproef (Baarda, 2014). De mogelijkheid ontstaat dat er bezoekers niet worden geïnterviewd omdat de interviewer al met een andere bezoeker in gesprek is. Het onderzoek wordt onder alle toeristische bezoekers van de kerk gehouden omdat toeristen het meest geïnteresseerd zijn in een rondleiding. Omdat er vooraf nog geen doelgroep vastgesteld is wordt iedereen ondervraagt om de doelgroep van de kerk en de rondleiding te bepalen.

Dataverzameling

De verzamelde data worden verwerkt in het programma SPSS, hierbij wordt gesloten gecodeerd (Baarda, 2014).

4.1.2. Verantwoording interviewvragen

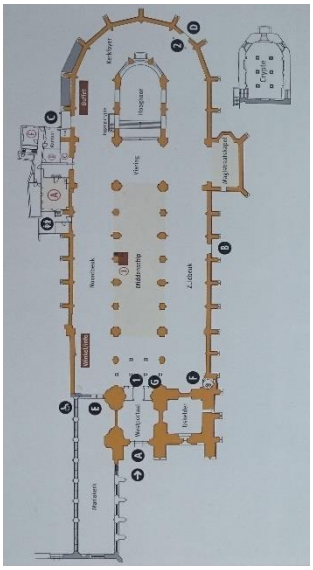
De interviewvragen zijn zorgvuldig gekozen. De eerste vraag ‘Bent u hier voor een toeristisch bezoek?’ wordt gesteld om bijvoorbeeld leden van de kerk uit te sluiten, dit is namelijk niet de doelgroep voor de rondleiding. Naar het geslacht en de leeftijdscategorie wordt gevraagd zodat andere vragen hiermee gecombineerd kunnen worden. Zo kan er wellicht een opvallend verband naar voren komen. Daarnaast wordt er naar de leeftijd gevraagd om erachter te komen hoe oud de toeristische bezoekers van de kerk zijn. Eén van de enquêtevragen is ‘Welke taal spreekt u?’. Het is belangrijk om erachter te komen in welke talen de rondleiding beschikbaar moet zijn. Ook wordt er naar de woongemeente gevraagd van de respondenten. Dit om te zien of de doelgroep wellicht alleen uit de buurt komt, alleen van ver of bijvoorbeeld veel uit een specifiek gebied. Ook wordt de respondenten gevraagd met hoeveel personen zij de kerk bezoeken. Dit om achter de samenstelling van de bezoekers te komen (stellen/gezinnen). Als toevoeging op die vraag wordt er naar de leeftijdscategorie van de medebezoekers gevraagd. Dit om te zien of bezoekers in bepaalde leeftijdscategorieën bijvoorbeeld met kinderen komen of met leeftijdsgenoten.

De kwalitatieve vraag: ‘Wat trok u naar de Lebuinuskerk?’ wordt gesteld om achter de beweegredenen van de respondenten te komen. Komt de bezoeker toevallig langs? Waarom besloten ze om de deur binnen te stappen? Uitkomsten hiervan kunnen belang hebben voor de (inhoud van de) rondleiding. Een zeer belangrijke kwalitatieve vraag die gesteld wordt is: ‘Waar zou u nog graag meer over willen weten met betrekking tot de kerk?’. Deze vraag wordt gesteld om achter de interesses van de respondenten betreft de kerk te komen. De uitkomsten hiervan worden meegenomen bij het bepalen van de items voor de rondleiding. De vraag: ‘In wat voor een vorm ontvangt u graag informatie over de kerk tijdens uw bezoek?’ moet antwoord geven op de vraag of een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app wel aansluit bij de wensen van de doelgroep. Is de doelgroep wel bereid om een app te downloaden of hebben ze liever informatieborden? Ook wordt er aan de respondenten gevraagd hoelang zij vinden dat een rondleiding door de kerk maximaal moet duren. Met de uitkomsten hiervan kan bepaald worden hoelang de rondleiding moet duren.

De vragen met betrekking op de smartphone worden gesteld om te kijken of de bezoekers überhaupt wel een smartphone hebben om de izi.TRAVEL app te downloaden. Kan de doelgroep zelfstandig een app downloaden in de store en navigeren door de izi.TRAVEL app? Ook die vragen worden beantwoord in het interview. Als laatste wordt er gevraagd of de respondenten al een of meerdere reisapps hebben gedownload. Dit wordt gevraagd om erachter te komen of respondenten de izi.TRAVEL app al hebben gedownload of dat men bijvoorbeeld veel gebruik maakt van soortgelijke apps. Wat de aanbeveling betreft het platform zou kunnen beïnvloeden.

4.2 Looproute

Er wordt ook onderzoek gedaan naar de looproute van bezoekers van de Lebuinuskerk. Het onderzoek kan waardevolle input leveren betreft de natuurlijke looproute van bezoekers. Op basis van de resultaten van het onderzoek kan een looproute voor de rondleiding vastgesteld worden. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van participerende observatie. Omdat er naar gedrag wordt gekeken is een observatie het betrouwbaarst (Baarda, 2014). Het onderzoek is kwalitatief, wanneer er geen nieuwe uitkomsten zijn wordt de observatie gestopt. Er is gekozen voor participerende observatie om gedetailleerde informatie over het gedrag van de doelgroep te verkrijgen. Er is niet gekozen voor niet-participerende observatie omdat er geen middelen beschikbaar waren om heel de kerk van camera's te voorzien. Wel weten de individuen niet dat zij worden geobserveerd door de observator. De observator is verhuld om het gedrag van de bezoekers niet te beïnvloeden (Baarda, 2014). De observator houdt grote afstand van de bezoekers en laat niet blijken onderzoek naar hen te doen. Het onderzoek wordt vastgelegd op een plattegrond van de Lebuinuskerk. De looproute van individuen wordt bijgehouden door deze te tekenen. In figuur 5 is het tekenformulier te zien.

Figuur 5: Plattegrond Lebuinuskerk

4.3 Hoofdonderzoek

4.3.1 Opzet hoofdonderzoek

Als laatste worden er kwalitatieve diepte-interviews gehouden om de beste storytellingtoepassingen te achterhalen. De kwalitatieve interviews worden gehouden onder Nederlandse mannen en vrouwen, woonachtig in Nederland, met een leeftijd tussen de 55-75 jaar. Daarnaast moeten ze voor een toeristisch bezoek naar de Lebuinuskerk te Deventer komen. De respondenten volgen een digitale test-rondleiding die volgens de principes van storytelling is geschreven. De rondleiding bestaat uit elf items. In elk item wordt een andere storytellingtoepassing gebruikt. In bijlage VIII is de geschreven rondleiding te zien. Aan de hand van het interview achteraf wordt achterhaald welke toepassing of toepassingen het best werken bij de respondenten. De diepte-interviews vinden dus ook plaats in de Lebuinuskerk. Het onderzoek wordt gehouden in de weken van 25 tot en met 29 april en 1 tot en met 5 maart tussen 11:00 uur en 16:00 uur, gebaseerd op de openingstijden van de kerk (Baarda, 2014).

Aard

Het praktijkonderzoek is een kwalitatief onderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van het instrument semigestructureerde interviews (Baarda, 2014). Dit houdt in dat er een algemeen interviewschema is met vooraf opgestelde vragen. Wanneer de respondent iets interessants verteld of de vraag niet goed interpreteert kan er doorgevraagd worden. Hierdoor wordt er gedetailleerde informatie verzameld. Zo wordt de interne validiteit gewaarborgd. Een aspect dat de interne validiteit kan aantasten is beïnvloeding door de interviewer (Baarda, 2014).

Uit het literatuuronderzoek bleek dat er een aantal storytellingtoepassingen zijn die ingezet kunnen worden om het verhaal te versterken. In het onderzoek worden deze storytellingtoepassingen getest. Elk item is geschreven volgens een andere toepassing. Daarnaast wordt er ook één item getest waarin storytelling überhaupt niet is toegepast en één item waarin louter storytelling is toegepast, dus zonder extra toepassingen. De toepassingen 'audiovisuele middelen', 'directe citaten', 'interactiviteit', 'ik-vorm', 'tijdswisseling', 'humor', 'ervaring', 'herhaling', 'herkenning' worden getest. De toepassing 'zintuigen' is niet specifiek gebruikt in één item, aangezien er vijf verschillende zintuigen zijn en in allerlei items wordt al gebruik gemaakt van deze toepassing. Deze toepassing is te lastig om specifiek in één item te testen. Er zijn in totaal elf items die getest worden in een test-rondleiding.

Populatie en steekproef

De populatie van de doelgroep betreft circa 50.000 toeristische bezoekers in één jaar. Uiteraard is deze gehele groep niet bereikbaar. De onderzoekseenheden zijn Nederlanders, woonachtig in Nederland, die voor een toeristisch bezoek naar de Lebuinuskerk komen (Baarda, 2014). Het zijn zowel mannen als vrouwen en allen zijn in de leeftijd van 55-75 jaar oud. Omdat de rondleiding en het interview enige tijd in beslag nemen en uit het doelgroeponderzoek al bleek dat mensen slechts enkele minuten de tijd nemen voor een onderzoek, is er besloten om gebruik te maken van een sneeuwbalsteekproef en niet om mensen op locatie pas te vragen. Er is een bericht opgesteld dat via via verspreid is. Het aantal interviews wordt bepaald op basis van verzadiging. Wanneer er verzadiging optreedt wordt het onderzoek afgesloten (Baarda, 2014).

Dataverzameling

De data worden verzameld door mee te schrijven met wat de respondent verteld. Achteraf wordt de data gecodeerd aan de hand van de gefundeerde theoriebenadering (Baarda, 2014). Dit vergroot de betrouwbaarheid. Eerst worden de gegevens geordend, daarna wordt de relevantie ervan bepaald. De relevante fragmenten worden geanalyseerd door deze open te coderen. Tijdens het open coderen worden labels aan de fragmenten gehangen. Als laatste stap van het open coderen worden de synoniemen samengevoegd. Daarna wordt er axiaal gecodeerd en als laatste selectief gecodeerd. Aan de hand van deze coderingen kunnen er conclusies getrokken worden (Baarda, 2014). Een voorbeeld van de stappen is te bekijken in bijlage IX t/m XIII.

4.3.2 Verantwoording interviewvragen

Het interview is getest door middel van een pilotstudie bij een respondent die representatief voor de doelgroep is (Baarda, 2014). Hierdoor wordt de betrouwbaarheid vergroot. Aan de hand van deze pilotstudie zijn een aantal interviewvragen aangepast. De eerste drie vragen zijn veranderd naar de ervaring van de kerk in plaats van de rondleiding. Dit omdat de rondleiding uiteindelijk moet bijdragen aan de beleving van de kerk. Daarom paste het beter om te vragen naar de uiteindelijke beleving van de kerk in plaats van alleen naar de rondleiding. Ook hebben alle items van de rondleiding titels gekregen en wordt er in het interviewschema verwezen naar de titels. In eerste instantie stond er slechts item 1, item 2, enzovoort. De vraag 'Hoe ziet u de hoofdpersonen voor u?' is veranderd naar 'Wie denkt u dat de hoofdpersonen zijn en hoe ziet u de hoofdpersonen voor u?'. Deze vraag kan beter achterhalen of de hoofdpersonen duidelijk genoeg zijn voor de respondenten. Het uiteindelijke interviewschema is te zien in bijlage XIV.

Onderaan het interviewschema staat een lijst met emoties. In een aantal vragen wordt gevraagd welke emoties de respondent voelt. De respondent kan in deze lijst kijken en aan de hand hiervan de gevoelde emoties benoemen. De emoties zijn vastgesteld in een onderzoek door onderzoekers van de Universiteit van Californië. Uit het onderzoek blijkt dat er niet zes maar wel 27 emoties zijn (Cowen & Keltner, 2017). Deze 27 emoties worden gebruikt in dit onderzoek.

Het doel van de rondleiding is om een beleving te creëren bij de deelnemers van de digitale rondleiding. De eerste drie vragen: 'Hoe heeft u het bezoek aan de kerk ervaren?', 'Welke indruk heeft de kerk op u gemaakt?' en 'Welke emoties heeft u tijdens het bezoek ervaren?' zijn opgesteld om erachter te komen of het creëren van de beleving, door middel van de rondleiding, gelukt is. Vraag vier: 'Welk item/welke items sprong(en) eruit voor u?' met de subvragen 'Waarom?' en 'Welke emoties voelde u bij het item?' zijn opgesteld om erachter te komen welke storytellingtoepassingen het best werken en welke items echt zijn blijven hangen. Aan de hand van deze antwoorden moet duidelijk worden welke toepassingen het vaakst ingezet kunnen worden. In de elf daaropvolgende vragen wordt er gevraagd naar de mening over elk item. Dit met de gedachte om per item te achterhalen welke storytellingtoepassing werkt en welke niet. De vier daaropvolgende vragen gaan over de personages in het verhaal. Personages zijn een belangrijk element in storytelling. Aan de hand van deze vragen moet duidelijk worden of de personages geschikt zijn voor het verhaal en of er nog aanpassingen gemaakt moeten worden. Ook wordt er gevraagd naar wat de respondent denkt wat het doel is van het verhaal. Er wordt hiernaar gevraagd om te achterhalen of het duidelijk voor de respondent is waarom zij de rondleiding volgen en waarom de rondleiding er is. De laatste twee vragen gaan over de leeruitkomsten voor de respondent. Kennisoverdracht is een deel van de rondleiding, vandaar dat er wordt gekeken of dit ook gelukt is.

H5 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van het doelgroeponderzoek, het looprouteonderzoek en het hoofdonderzoek besproken. Belangrijke vragen, waaronder twee deelvragen, worden in dit hoofdstuk beantwoord waarna er in hoofdstuk 6 conclusies getrokken worden en aanbevelingen gedaan worden op basis van de resultaten.

5.1 Doelgroeponderzoek

Het doelgroeponderzoek geeft antwoord op de deelvraag: Wie zijn de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk? In totaal zijn er precies vijftig mensen geïnterviewd, waarvan achttien mannen (36%) en tweeëndertig vrouwen (64%). In figuur 6 is de verdeling van leeftijd onder de doelgroep te zien. De twee grootste leeftijdscategorieën zijn 46-55 en 56-55. De leeftijdscategorie 0-18 is door SPSS weggelaten aangezien er nul respondenten in die leeftijd waren.

		Frequency	Percent
Valid	19-24	4	8,0
	25-35	2	4,0
	36-45	6	12,0
	46-55	16	32,0
	56-65	14	28,0
	66-75	8	16,0
	Total	50	100,0

Figuur 6: Leeftijd respondenten

Slechts één respondent sprak Frans, de overige respondenten spraken allemaal Nederlands. Naar verwachting heeft dit te maken met het laagseizoen. Er wordt verwacht dat er in het hoogseizoen meer toeristische bezoekers zijn die een andere taal dan Nederlands spreken. In bijlage XV is een kaart van Nederland te zien. Alle gemeenten die de respondenten (exclusief de Franssprekende respondent) als woongemeente hebben opgegeven zijn hier aangegeven door een rode kleur. Zoals op de kaart te zien is komt men overal vandaan. Uit twee gebieden kwamen weinig respondenten,

namelijk uit het Zuiden en het Noorden. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het carnaval was (regio Zuid) ten tijde van het onderzoek en dat de vakantie van regio Noord de week ervoor was.

Veruit de meeste respondenten (72%) bezochten de kerk met twee personen (inclusief henzelf). De overige resultaten zijn verspreid over de andere opties. In figuur 7 is een tabel te zien van de leeftijd van de medebezoekers. Er missen gegevens van drie respondenten, aangezien die alleen kwamen. De tabel is dus gebaseerd op 94% van de respondenten. De Percent of Cases is 125,5% omdat er meerdere antwoorden mogelijk zijn. Wat opvalt is dat er ook een grote groep 0-18-jarigen als medebezoeker mee is. Daarnaast zijn er veel medebezoekers in de leeftijdscategorieën 46-55 jaar, 56-65 jaar en 66-75 jaar.

In welke leeftijdscategorie(ën) valt/ vallen uw medebezoeker(s)?

		Responses		Percent of
		N	Percent	Cases
Leeftijd medebezoekers	0-18	12	20,3%	25,5%
	19-24	5	8,5%	10,6%
	25-35	4	6,8%	8,5%
	36-45	5	8,5%	10,6%
	46-55	13	22,0%	27,7%
	56-65	10	16,9%	21,3%
	66-75	9	15,3%	19,1%
	76+	1	1,7%	2,1%
Total		59	100,0%	125,5%

Figuur 7: Leeftijd medebezoekers

In figuur 8 wordt de leeftijd van de respondenten vergeleken met de leeftijd van de medebezoekers. In figuur 7 viel al op dat circa 20% van de medebezoekers achttien jaar of jonger is. In figuur 8 is te zien dat een groot deel van de medebezoekers in de leeftijd van 0-18 jaar bij een respondent van 36-45 jaar of 46-55 jaar horen. Aan te nemen is, dat dit de ouders van de kinderen zijn en zij dus als gezin de kerk bezoeken. Deze respondenten zijn vaak met drie tot vijf mensen op pad. Wat ook weer wijst naar een gezin. De leeftijdscategorie 56-65 jaar en 66-75 jaar gaan, zoals te zien is in figuur 8, vaak op pad met leeftijdsgenoten. Uit het onderzoek bleek ook dat deze leeftijden over het algemeen de kerk met z'n tweeën bezoeken. Dit wijst op een ouder stel.

Leeftijd respondenten vergeleken met leeftijd medebezoekers

		Leeftijd medebezoekers								
		0-18	19-24	25-35	36-45	46-55	56-65	66-75	76+	Totaal
Wat is uw leeftijd?	19-24	0	3	1	0	0	0	0	0	4
	25-35	1	0	2	0	0	0	0	0	3
	36-45	5	0	0	4	2	0	1	0	12
	46-55	4	1	0	1	9	4	0	1	20
	56-65	1	0	1	0	1	6	3	0	12
	66-75	1	1	0	0	1	0	5	0	8
Totaal		12	5	4	5	13	10	9	1	59

Figuur 8: Leeftijd respondenten X leeftijd medebezoekers

Drieënveertig respondenten (86%) kwamen bij toeval langs de kerk en besloten naar binnen te gaan. Redenen als ‘We gaan altijd bij een kerk naar binnen als we langs lopen’ en ‘De grootte en de buitenkant sprak ons aan’ kwamen vaak voor op de vraag: ‘Wat trok u naar de Lebuinuskerk?’. Slechts zeven (14%) respondenten hadden het bezoek gepland. Tweeënnegentig procent van de respondenten had zich niet ingelezen voor het bezoek aan de kerk.

Een belangrijke vraag is ‘Waar zou u nog graag meer over willen weten met betrekking op de kerk?’. Tweeëndertig van de respondenten gaven aan graag meer informatie te ontvangen over de Lebuinuskerk, achttien respondenten hadden hier geen behoefte aan. Er was geen verband met leeftijd. Onderwerpen waar men meer over wilde weten zijn: geschiedenis, grafzerken, algemene informatie, schilderingen en het hedendaags gebruik van de kerk. Een enkele keer werden de onderwerpen: bouwgeschiedenis, de objecten in de kerk, de klok binnen, ontstaan kerk, orgel en weetjes genoemd.

In figuur 9 is te zien in welke vorm de respondenten graag informatie ontvangen. De respondenten konden meerdere opties aangeven. De respondenten die bij de vorige vraag aangaven niet geïnteresseerd te zijn in meer informatie hebben de vraag niet beantwoord. Opvallend is dat veel respondenten de voorkeur geven aan (digitale) informatieborden. Een folder, een persoonlijke rondleiding/gids en de tour via de smartphone vallen ook in de smaak bij de respondenten.

		Responses	
		N	Percent
Vorm informatie	Folder/ Flyer	8	17,8%
	Persoonlijke rondleiding/ gids	8	17,8%
	Tour via smartphone	8	17,8%
	Klassieke audiotour	5	11,1%
	Film	1	2,2%
	(Digitale) Informatieborden	15	33,3%
Totaal		45	100,0%

Figuur 9: Vorm informatie

De respondenten (32%) die niet geïnteresseerd waren in meer informatie gaven aan dat de rondleiding nul minuten moet duren. Het overgrote merendeel (30%) gaf aan dat de rondleiding maximaal dertig minuten moet duren. De overige percentages liggen dichtbij de dertig minuten.

Zesennegentig procent van de respondenten heeft een smartphone. Zes respondenten schatten hun vaardigheden op de smartphone in als beginner. Deze kleine groep kan wellicht moeite hebben met het downloaden van de izi.TRAVEL app en het navigeren erin. Twaalf respondenten schatten hun vaardigheden als goed in, vijfentwintig als ervaren en vijf als expert. Vierenzestig procent van de respondenten heeft geen reisapplicatie gedownload, zesendertig procent wel. In figuur 10 is een overzicht te zien van de genoemde reisapps die de respondenten hebben gedownload.

Reisapps	Gedownload door aantal responten			
Booking.com				6
Tripadvisor				5
Persoonlijke reis				1
ANWB				2
Trivago				2
Wandelapps				1
Reisapp voor steden				1
Veluwe				1
Campercontact				1
NKC				1
Klompenpaden				1
Izi.travel				1
Fietsroutenetwerk				1
Expedia				1

Figuur 10: Reisapps

5.2 Looproute

Gedurende het onderzoek zijn er in totaal zestien looproutes systematisch vastgelegd. Er kwam geen nieuwe informatie binnen, daarom is de observatie hierna stopgezet. De looproute die bezoekers van de Lebuinuskerk lopen is vanaf de ingang rechtdoor naar binnen. Vanaf daar een paar stappen rechtdoor tot men onder het orgel vandaan is. Hier gaan de bezoekers rechtsaf naar de zuidbeuk van de kerk. De hele zuidbeuk loopt men rechtdoor tot men bij de kruising bij de Magistraatskapel komt. Een deel slaat linksaf naar de noordbeuk en een deel loopt bij de kruising rechtdoor en maakt het rondje waarbij men op hetzelfde punt uitkomt. Vanaf het punt waar de looproutes elkaar weer ontmoeten lopen de bezoekers in één lijn langs de noordbeuk naar de uitgang. Opvallend is dat er niet gestopt wordt bij de shop en dat de crypte vaak over het hoofd wordt gezien. In bijlage XVI zijn de twee soorten looproutes te zien.

5.3 Hoofdonderzoek

Voor het praktijkonderzoek zijn interviews afgenomen bij twaalf Nederlandse toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk, in de leeftijd van 55-75 jaar. Ze vormen een afspiegeling van de doelgroep. In de doelgroep wordt er geen onderscheidt gemaakt tussen man en vrouw, dit is ook niet gedaan in het onderzoek. Er zijn twaalf interviews afgenomen omdat er na verloop van tijd verzadiging optrad. In het onderzoek wordt achterhaald welke storytellingtoepassingen het beste werken bij de doelgroep.

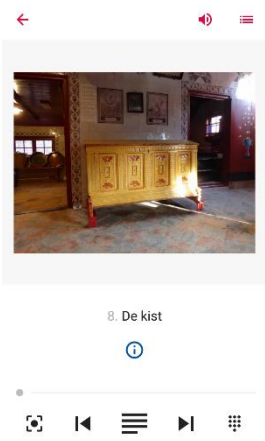
Gevoel

De kerk werd door de respondenten ervaren als een groots gebouw met een fijne rustgevende sfeer. Aan de binnenkant ietwat sober maar ook als een plek met veel geschiedenis en waar veel verborgen verhalen liggen, een interessante plek. De indruk die de kerk op de respondenten heeft gemaakt was gelijk aan de ervaring die ze op hebben gedaan.

De respondenten hebben allerlei emoties ervaren tijdens het bezoek. De emoties: kunstzinnige waardering (9 respondenten), kalmte (9 respondenten) en interesse (8 respondenten) werden het vaakst gevoeld. Emoties als plezier, vermaak en nostalgie werden ook meerdere keren genoemd door respondenten.

Items

In de izi.TRAVEL app is elk onderwerp dat besproken wordt een item. Elk item heeft een naam gekregen in het onderzoek. In figuur 11 is een voorbeeld te zien van hoe een item met naam eruitziet. De items 'De omwenteling' (zes respondenten), 'Torenhoog' (vijf respondenten), 'De onthulling' (vijf respondenten) en 'Hardnekkig' (vier respondenten) sprongen er het vaakst uit voor de respondenten.

Figuur 11: Voorbeeld item

'De omwenteling' sprong er voor zes respondenten uit omdat het spannend en speels was. Een van de meest genoemde redenen was dat men een blik in het leven van toen kreeg. De vertelwijze nam één van respondenten mee in het verhaal en de respondent voelde zich alsof hij/zij die persoon was. Ook werd er medeleven ervaren en gaf een respondent als reden dat er een twist in het verhaal zat. Tijdens 'De omwenteling' werden vooral de emoties opwinding, medeleven, bewondering, interesse een bedroefdheid ervaren.

De vertelwijze van het item 'Torenhoog' zorgde ervoor dat het item er voor de respondenten uitsprong. Daarnaast vond men de situatie tussen vader en kind herkenbaar. Men zag zichzelf hierin terug. Voor een van de respondenten sprong 'Torenhoog' eruit omdat de grootte van het gebouw hierin werd benadrukt. Tijdens het item werd door de vijf respondenten vooral bewondering maar ook sympathie, interesse, nostalgie, plezier en amusement ervaren.

'De onthulling' sprong er voor de respondenten uit omdat het spannend was, het was als een ontdekkingstocht. De vertelwijze gaf een blik in het leven van toen. Het verhaal was tastbaar. Tijdens het item werd door de vijf respondenten vooral opwinding en interesse ervaren.

'Hardnekkig' sprong er voor de vier respondenten uit omdat er humor in zat, het was onverwachts, interessant en uniek. De vier respondenten ervaarden vooral plezier, maar ook interesse, kunstzinnige waardering, amusement en vermaak tijdens het item.

De volgende vragen in het interview gingen specifiek over elk item. Elk item is besproken.
'Van Basiliek tot Hallenkerk' werd slecht ontvangen. Respondenten gaven aan dat het standaard, saai en feitelijk was. Men onthield het stukje niet. Begrippen waren niet voorstelbaar en beeldende tekst en afbeeldingen miste. Het item sprak vrijwel niemand aan. Dit komt overeen met de schrijfwijze van het item. Het item is niet op basis van storytelling geschreven.

'Torenhoog' werd zeer goed ontvangen door alle respondenten en de karakters in het item ook. Het item was herkenbaar voor vier respondenten. Ze herkende de situatie tussen vader en zoon. Men gaf aan dat ze zelf vroeger ook op deze manier hun kinderen iets uitlegden. In het item werd de storytellingtoepassing 'directe citaten' gebruikt. Elf van de twaalf respondenten gaven aan dat de schrijfwijze hen aansprak. Een respondent gaf aan dat het persoonlijk was geschreven. Een andere respondent gaf aan dat de waaromvraag op een leuke manier werd beantwoord. Nog een andere respondent gaf aan dat het op deze manier voor jong en oud geschreven is. Al met al omschreven ze de manier waarom het hen aansprak anders. Echter komt het erop neer dat het dialoog tussen vader en zoon zeer mooi was geschreven en herkenbaar was.

'Ondergronds' werd ook zeer goed ontvangen. Respondenten ervaarden het item als interactief. De respondenten konden zich inleven er ervaarde een beleving, wat hen bewust maakte. De respondenten gingen met andere ogen naar de ruimte kijken. Ook hier heeft de storytellingtoepassing gewerkt. Het item is op basis van de toepassing 'interactiviteit' geschreven. Zeven respondenten gaven aan dat het item interactief was.

‘De omwenteling’ werd ook zeer goed ontvangen. Zes respondenten gaven aan dat het voelde alsof ze werden meegenomen terug in de tijd. Het item is volgens de storytellingtoepassing in de ik-vorm geschreven. Deze toepassing neemt respondenten terug in de tijd.

In het item ‘Een nieuw hoofdstuk’ vond de toepassing ‘tijdswisseling’ plaats. Door acht respondenten werd de wisseling van personages en tijd niet begrepen. Vooral welk personage in welk item sprak werd niet begrepen waardoor de wisseling is mislukt. Het item werd niet goed ontvangen omdat het niet begrepen werd en er vrij weinig verteld werd in het item.

Het item ‘Hardnekkig’ werd zeer goed ervaren door alle twaalf respondenten. De respondenten vonden het item grappig en uniek. De uitleg over de herkomst van de uitdrukking werd erg gewaardeerd. Respondenten gaven aan dat er een mooie brug van het verleden naar het heden werd gemaakt. De toepassing ‘humor’ is in dit item toegepast en werd zeer goed ontvangen.

Het item ‘Elf november’ werd goed ontvangen. De respondenten gaven aan dat het item en de voorstelling hedendaags waren, waardoor het herkenbaar was voor hen. Ook het informatieve gedeelte over de manier van restaureren werd gewaardeerd. Respondenten gaven aan dat het leuk was om het verschil van de afbeelding en vanaf de grond te zien. Het item is geschreven volgens de toepassing ‘ervaring’. Vijf respondenten vonden het herkenbaar, maar niet allen uit eigen ervaring.

‘De Passie’ werd middelmatig ontvangen door de respondenten. Het item sprong er niet uit voor de respondenten, maar men vond de toelichting prima. In het item is de toepassing ‘herkenning’ gebruikt. Eén respondent gaf aan de voorstelling en de personen niet te herkennen en één respondent gaf aan het tafereel te herkennen. Deze respondent vond het passend bij de tijd van het jaar, omdat het bijna Pasen was.

Het item ‘Pasen’ werd ook middelmatig ontvangen. De toelichting vond men waardevol en bij de terugkeer naar de crypte zag men nieuwe dingen. In het item is de storytellingtoepassing ‘herhaling’ gebruikt. In de rondleiding keerde men terug naar de crypte waar men eerder in de rondleiding was geweest. De respondenten gaven aan dat de schrijfwijze goed was maar dat er misschien wat extra betekenis aan het item gegeven kon worden. Drie respondenten gaven aan dat ze iets nieuws geleerd hadden de tweede keer of konden de terugkeer waarderen. Eén respondent gaf aan liever niet heen en weer te lopen.

‘De onthulling’ werd heel goed ontvangen door alle twaalf respondenten. Men werd nieuwsgierig, vond het spannend en werd meegenomen in het verhaal. Men gaf aan dat ze de sarcofaag samen met het personage aan het ontdekken waren. Het item was voorstelbaar, beeldend en interessant. De respondenten gaven aan meegenomen te worden naar het verleden. Het item is geschreven aan de hand van storytelling maar er is geen specifieke techniek toegepast. De respondenten waren zeer te spreken over het item en de vertelwijze.

De audiovisuele middelen in het item ‘Schat van Lebuinus’ werden zeer goed ontvangen. De afbeeldingen spraken acht respondenten zeer aan. In het item werd de film ‘De Grote of Lebuinuskerk in de mist’ gebruikt, te vinden via https://youtu.be/uhACgM-abE4. Twee respondenten gaven aan dat het filmpje ietwat lang was. In de tekst kunnen betreft vijf respondenten nog wat aanpassingen gemaakt worden. Drie respondenten gaven aan dat het zinsgedeelte ‘vijand op de loer’ kinderlijk was. De tips en het bedankje werden goed ontvangen door de respondenten. De storytellingtoepassing die hier is toegepast is ‘audiovisuele middelen’. De toepassing werd zeer goed ontvangen en droeg volgens de respondenten bij aan de spanning. Het item werd mysterieus gevonden door de respondenten.

Personages

Alle respondenten konden de personages benoemen. Jan werd ervaren als een sympathieke normale gezinsman, een leuke vader met een leuke zoon. De restaurateur werd ervaren als een vakman met passie voor zijn vak. De respondenten hadden over het algemeen een beter beeld van het personage Jan en een betere connectie met hem. Dit komt overeen met het beeld dat van de personages geschetst wordt in de items. Over de restaurateur wordt weinig persoonlijke informatie vermeld, waardoor het moeilijk is voor de respondenten om met hem een band op te bouwen. Alle respondenten gaven aan dat er meer over de personages bekend mag worden. Tien respondenten konden zich inleven en identificeren in personage Jan, omdat hij herkenbaar was voor hen. Twee respondenten konden zich inleven in de restaurateur omdat ze dezelfde interesses hadden. Echter kon een van deze twee respondenten zich niet identificeren met de restaurateur.

Overig

Het doel van het verhaal werd door alle respondenten begrepen. Alle twaalf de respondenten hebben wat geleerd tijdens de rondleiding. Op de vraag 'Miste u nog iets tijdens de rondleiding?' werd door vijf respondenten geantwoord met 'nee' en vier respondenten misten beeldmateriaal.

H6 Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden op basis van de resultaten van het onderzoek conclusies en aanbevelingen gedaan. Op alle deelvragen wordt antwoord gegeven en uiteindelijk ook op de hoofdvraag in hoofdstuk 6.7. Daarna worden nog enkele aanbevelingen gedaan voor de uitvoering van het beroepsproduct.

6.1 Wat is storytelling?

Voordat de rondleiding aan de hand van storytelling geschreven wordt, is het belangrijk dat het begrip 'storytelling' begrepen wordt. Uit het literatuuronderzoek bleek dat storytelling volgens Oxford Dicitionaries (Z.D.) de activiteit van het vertellen of het schrijven van verhalen is. Ook wel: 'De kracht van filmisch verhalen vertellen'. Echter is de Engelse term storytelling tegenwoordig een begrip geworden waar nog geen juiste Nederlandse term voor is gevonden volgens Mieke Bouma (2010). De vertaling 'verhalen vertellen' dekt de lading van de Engelse term onvoldoende. Storytelling is inmiddels meer is dan louter verhalen vertellen. Bij storytelling gaat het om het creëren, schrijven, vertellen en delen van verhalen. Wellicht past de term narratieve praktijk beter. Narratief betreft de verhalende manier waarop samenhang en betekenis wordt aangebracht in een verloop van menselijke daden en events. Door orde en structuur aan te brengen in een willekeurige opeenvolging van gebeurtenissen ontstaat een verhaal dat losse feiten tot een betekenisvol geheel vormt (Bouma, 2010).

Storytelling bestaat uit een aantal basisprincipes. Wanneer één of meerdere van deze principes in het verhaal ontbreken is het verhaal niet geschreven aan de hand van storytelling (Hueck & Quick, 2013; Storytelling People, Z.D.; Van Drunen, 2018; Sanders, 2017; Oord, 2014). Het beroepsproduct moet dus voldoen aan alle basisprincipes die vermeld worden in hoofdstuk 3.1.

6.2 Welke storytellingtechnieken zijn er?

Daarnaast zijn er een aantal toepassingen die ingezet kunnen worden om de rondleiding te versterken (Sanders, 2017; Piscitelli & Weier, 2002; Roberts, 1997; Hooper-Greenhill, 2000; Burnham & Kai-Kee, 2011; Leinhardt & Crowley, 2002; Weier, 2004; Falk & Dierking, 2000; Falk & Storksdieck, 2005; Grondman, Vreede, De Laarakker, & Reydon, 2010; Heuvelman & Fennis & Peters, 2011). De storytellingtoepassingen zijn: humor, herhaling, herkenning, ervaring, interactief, zintuigen gebruiken, audiovisuele middelen, schrijven in de ik-vorm, directe citaten en tijdswisselingen.

Naast de toepassingen zijn er ook een aantal methodes die ingezet kunnen worden bij het schrijven van de rondleiding. De methodes zorgen voor een sterk storytellingverhaal omdat het de ruggengraat is van storytelling. De methode van Vogler wordt in het literatuuronderzoek beschreven omdat deze methode het gebruiksvriendelijkst is. De methode zou de rondleiding versterken omdat alle momenten en de juiste spanningsboog in het verhaal verwerkt zouden zijn. De methode kon niet toegepast worden in de rondleiding, aangezien geschiedenis al volgens een vaste formule is verlopen en om het verhaal authentiek te laten, zijn hier geen aanpassingen in gedaan. Daarnaast is de Lebuinuskerk geen museum, alle voorwerpen staan niet op chronologische volgorde. Hierdoor is het lastig om de rondleiding precies volgens een methode in te richten zonder de bezoeker van hot naar her te sturen. Er wordt dus afgeraden om de methodes te gebruiken in de rondleiding. Wel wordt er aangeraden om andere rondleidingen in de toekomst volgens de methode van Vogler te schrijven, indien mogelijk.

Ook zijn er een aantal manieren waarop een rondleiding, waarin gebruik wordt gemaakt van storytelling, ingericht kan worden. Mulder (2016) noemt vijf toepassingen van storytelling voor museale omgevingen. Aan de hand van één van deze toepassingen kan een deel van de structuur bepaald worden van de rondleiding. Er wordt aangeraden om gebruik te maken van de toepassing: objecten verbinden door middel van een verhaal om deze zo binnen een bepaalde historische of maatschappelijke context te plaatsen. Deze toepassing past het best bij de mogelijkheden en identiteit van de Lebuinuskerk.

6.3 Wat is de structuur van een digitale rondleiding?

Een specifieke structuur voor een digitale rondleiding is er niet. Wel beschrijft Erfgoed Gelderland (2016) de structuur van een ‘normale’ rondleiding. Deze structuur kan ook als uitgangspunt voor een digitale rondleiding genomen worden, aangezien de kern hetzelfde is. Een rondleiding verloopt volgens de drie fases: de introductiefase, de informatiefase en de verwerkingsfase. Er wordt aangeraden om de structuur van de rondleiding hierop te baseren. Dit omdat de rondleiding dan structuur krijgt en hierdoor inspeelt op de behoeftes en wensen van de bezoekers. Wanneer er geen structuur is, is er geen houvast door de bezoekers en wordt de rondleiding niet begrepen. In hoofdstuk 3.1 is de uitwerking van de fases te vinden.

Ook wordt er aangeraden om tijdens het creëren van de structuur aandacht te besteden aan de overige behoeftes van gebruikers. De behoeftes kunnen een belangrijke rol spelen bij het bepalen van de informatie in de fases. Houdt rekening met de lichamelijke behoeften, veiligheid en zekerheid, sociaal contact, erkenning en waardering en zelfrealisatie. Wanneer er in de fases aandacht aan deze behoeftes wordt geschonken zal men minder snel afhaken.

6.4 Wat zijn de kansen en beperkingen van de izi.TRAVEL app?

Er wordt aangeraden om de vaste tentoonstellingsvorm (het CMS voor musea) te kiezen omdat het zichtbaar maken op een kaart niet mogelijk is in de kleine beschikbare ruimte op de kaart. Daarnaast vereist een QR-code en het invoeren van een nummer een bordje bij de items. Dit is niet bij alle items mogelijk, er zouden dan aanpassingen gedaan moeten worden in de kerk zoals nummerbordjes waardoor de flexibiliteit van de kerk afneemt. Alle functies van de tentoonstellingsvorm passen het best bij het gebouw en de rondleiding. In deze vorm is de afbeelding groot te zien en de audioknop ook. Ook blijft de mogelijkheid tot tekst beschikbaar. Ook is het mogelijk om de afbeeldingen af te spelen in diavoorstelling.

Er wordt aangeraden om bij elk item afbeeldingen toe te voegen. Hoe meer afbeeldingen, hoe beter het beeld is dat de bezoekers krijgen over het onderwerp. Ook wordt er aangeraden om de tekst te laten inspreken en de audio-functie aan te bieden. Dit biedt bezoekers de keuze om te lezen of te

luisteren en het spreekt extra doelgroepen aan. Denk hierbij aan slechtzienden en laaggeletterden. Er wordt afgeraden om gebruik te maken van een quiz. Dit verlengt de duur van de rondleiding wat niet wenselijk is. Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van storytelling waardoor de rondleiding al interactief is.

De free-walking mode is geen optie voor de rondleiding omdat de GPS niet kan opvangen bij welk item de deelnemer staat in verband met de nauwkeurigheid van GPS. Ook is er geen mogelijk om een routebeschrijving op te vragen bij Google Maps omdat de rondleiding zich in een gebouw betreft. Wel wordt er aangeraden om routeverwijzingen toe te voegen aan de rondleiding, op basis van de positieve reacties van de respondenten in het hoofdonderzoek op de route-aanwijzingen. Dit kan in de vorm van 'foto navigatie'. De route wordt door afbeeldingen met audio en tekst weergegeven.

6.5 Wie zijn de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk?

De toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk zijn mannen en vrouwen uit heel Nederland. Slechts een klein deel komt uit het buitenland waardoor besloten is de focus op Nederlandse toeristen te leggen. Er zijn twee soorten groepen te onderscheidden. Als eerste grote groep, de oudere stellen tussen de 56-65 jaar en 66-75 jaar oud. Als tweede grote groep, de gezinnen bestaande uit circa vier personen met kinderen van achttien jaar en jonger en ouders in de leeftijd van 36-45 jaar en 46-55 jaar oud. De grootste groep zijn de oudere stellen, daarom is er gekozen om de rondleiding op hen te richten. De toeristische bezoekers komen toevallig langs en besluiten naar binnen te gaan. Ze lezen zich niet in voor hun bezoek aan de kerk. Mensen komen dus zonder voorkennis de kerk binnen. Dit biedt ruimte voor een ruime introductie in de rondleiding. Een deel van de respondenten is niet geïnteresseerd in meer informatie. Het merendeel van de respondenten wel. De doelgroep voor de rondleiding zijn uiteraard de bezoekers die wel geïnteresseerd zijn. De bezoekers zijn in het bezit van een smartphone en hebben de mogelijkheid en de vaardigheden om de izi.TRAVEL app te downloaden. De toeristische bezoekers zijn nog niet bekend met izi.TRAVEL. Om ervoor te zorgen dat de rondleiding wel bekend wordt, kunnen er communicatiemaatregelen getroffen worden. In hoofdstuk 6.9 wordt hier een aanbeveling voor gedaan. In figuur 2 is een persona van de doelgroep te zien.

6.6 Wat zijn de behoeften en voorkeuren van de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk omtrent een rondleiding?

6.6.1 Informatie

Vierenzestig procent van de respondenten uit het doelgroeponderzoek is geïnteresseerd in meer informatie. Een groot deel van de respondenten vindt alleen rondlopen ook voldoende. De respondenten die graag meer informatie ontvangen willen over talloze dingen meer weten, deze input wordt meegenomen bij het ontwikkelen van de items. Er was besloten om de grafzerken niet te betrekken in de rondleiding, echter willen bezoekers er graag meer over weten, waardoor het toch wordt opgenomen in de rondleiding.

De voorkeur van de toeristische bezoekers is om informatie te ontvangen via (digitale) informatieborden. Echter wordt er afgeraden om informatieborden te plaatsen rekening houdend met het feit dat de kerk nog in gebruik is en flexibel moet zijn voor events. Wel wordt er aangeraden om een extra alternatief naast eigen smartphone gebruik aan te bieden. Denk hierbij aan een handset die verkrijgbaar is bij de balie. Op deze manier hoeven mensen niet zelf een app te downloaden maar kunnen zij een apparaat ophalen bij de balie. Wel moet het apparaat dezelfde omgeving als de app kunnen bieden, waarin foto's en video's te zien zijn. Zo zijn bezoekers niet verplicht om hun eigen smartphone erbij te pakken en worden bezoekers zonder smartphone ook bediend.

De rondleiding moet circa 30 minuten duren en maximaal 45 minuten, gebaseerd op literatuuronderzoek en het doelgroeponderzoek. Om de storytellingtechniek zo goed mogelijk neer te zetten is er bij meerdere items over het woordenlimiet heengegaan, opgesteld door de opdrachtgever. Dit was nodig om aan de principes van storytelling te voldoen. De opdrachtgever is hiermee akkoord gegaan. Een nadeel dat optreedt is dat de rondleiding hier ook langer van wordt. Er wordt daarom aangeraden om 20 items in plaats van 25 items in de rondleiding op te nemen. De items 'Hof van Gethsemane', 'Het laatste oordeel', 'Mariakerk' en 'Jacobus Revius' lenen zich het best voor verwijdering uit de rondleiding. De eerste twee genoemde items worden beschrijvend beschreven in de rondleiding. Er wordt betekenis gegeven aan wat er te zien is. De 'nieuwswaarde' kan laag zijn voor de doelgroep. Vandaar dat er wordt aangeraden deze items ter compensatie eruit te halen. Het item 'Mariakerk' staat enigszins los van de rest van de rondleiding, omdat het betrekking heeft op een andere kerk. Dit item kan daarom ter compensatie eruit worden gelaten. Wel is het mogelijk om dit item als los bezienswaardigheidspunt op te nemen in de izi.TRAVEL app. Het item 'Jacobus Revius' kan ter compensatie eruit worden gehaald omdat de doelgroep wellicht onbekend is met zijn werk en zijn naam. Daarnaast is zijn werk niet fysiek terug te zien in de kerk.

6.6.2 Schrijfwijze

In het hoofdonderzoek is onderzoek gedaan naar de voorkeuren van de doelgroep betreft storytellingtoepassingen. Uit het hoofdonderzoek bleek dat het item dat niet volgens de principes van storytelling geschreven was de doelgroep helemaal niet aansprak. Een informatieve rondleiding past dus niet bij de doelgroep. Daarnaast zijn in het hoofdonderzoek de storytellingtoepassingen getest.

Over het hele interview bleek dat 'herkenning' een sterke toepassing is. Wanneer men iets herkende, bijvoorbeeld een voorstelling of iets uit een personage werd het item zeer goed ontvangen. Er wordt aangeraden om veel herkenbare elementen in de rondleiding te plaatsen. Ook de schrijfwijze van 'Torenhoog' waarin de toepassing 'directe citaten' werd toegepast werd zeer gewaardeerd door de respondenten. Deze schrijfwijze nam de respondenten mee terug in de tijd door de ogen van de personages. Deze sterke toepassing moet tot zijn recht komen in de rondleiding. Ook de toepassing 'ik-vorm' werkte zeer goed. Dit item nam de respondenten ook mee terug in de tijd door de ogen van het personage. Daarom wordt er aangeraden om deze toepassing door de hele rondleiding door te zetten.

De toepassing 'tijdswisseling' werd niet begrepen mede door het feit dat de wisseling van personages niet sterk genoeg was. De toepassing 'tijdswisseling' kan werken wanneer de tijden van de items vaker worden weergegeven. Dit was in eerste instantie bewust niet gedaan om geen warboel van tijden te maken maar er wordt aangeraden om dit toch duidelijker te maken voor de logica van het verhaal. Daarnaast wordt er aanbevolen om deze toepassing weinig in te zetten, om het verhaal begrijpelijk te houden.

De toepassing 'interactief' werd goed ontvangen. De respondenten vonden het interessant en leuk dat er vragen werden gesteld aan hen. Het zette hen aan het denken en kijken. Er wordt aangeraden om deze toepassing veelvoudig te gebruiken. De toepassing 'humor' viel ook zeer in de smaak bij de respondenten. Er wordt daarom aangeraden om deze in te zetten in de rondleiding, echter wel op gepaste momenten. Er moet dus rekening gehouden worden met de gevoeligheid van bepaalde onderwerpen. De toepassing 'ervaring' in het item 'Sint-Maarten' werd goed ontvangen maar niet goed genoeg. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de respondenten vooral uit de omgeving van Deventer komen. In deze omgeving wordt geen Sint-Maarten gevierd waardoor het item minder herkenbaar was. De respondenten wisten wel wie Sint-Maarten was, maar begrepen dan weer niet

dat de eerste zin een liedje is. Ervaring is op zich een degelijke toepassing om te gebruiken, echter werkt het niet altijd voor de gehele doelgroep.

'Herhaling' als storytellingtoepassing slaagde niet. Een tweede keer terug keren naar de crypte is niet wenselijk. Wel wordt er aangeraden om de toepassing in te zetten, echter op een andere manier. Namelijk door te verwijzen naar eerdergenoemde onderwerpen, gebeurtenissen of personages. Vermoedelijk is de toepassing in het onderzoek niet geslaagd omdat men twee keer dezelfde locatie bezocht en het niet in de route paste. De toepassing 'audiovisuele middelen' werd zeer gewaardeerd door de respondenten. Het is dus belangrijk dat er veel beeldmateriaal in de rondleiding zit. Dit ondersteund het verhaal, creëert sfeer en het geeft een extra dimensie aan het beeldende verhaal. De gebruikers kunnen zich de tijd en het verhaal dan nog beter voorstellen. Wel wordt er aangeraden om geen lange film toe te voegen.

Ook bleek dat storytelling op zichzelf een sterk middel is. Niet elk item hoeft volgens een toepassing geschreven te worden, louter storytelling werd ook zeer goed ontvangen door de respondenten.

De toepassingen die het beste werken zijn: audiovisuele middelen, interactiviteit, ik-vorm, humor, herkenbaarheid en directe citaten. Er wordt dan ook aangeraden om deze toepassingen het vaakst in te zetten. Andere toepassingen kunnen sporadisch ingezet worden. Daarnaast hoeft niet elk item volgens een toepassing geschreven worden, louter storytelling zorgt voor een afwisseling.

6.6.3 Looproute

De natuurlijke voorkeur betreft de looproute van de bezoekers is onderzocht en beschreven in bijlage XVI. Er wordt aangeraden om bij het creëren van de opzet van de rondleiding rekening te houden met deze natuurlijke voorkeur van de bezoekers.

6.7 Hoe kan storytelling worden ingezet bij het ontwikkelen van een digitale rondleiding in de izi.TRAVEL app voor de toeristische bezoekers van de Lebuinuskerk?

De rondleiding moet het historisch verhaal van de Lebuinuskerk door middel van een beleving doorvertellen. Tegenwoordig leven we in de beleveniseconomie, volgens Pine & Gilmore (2012). In deze economie staat niet het product centraal, maar de beleving rondom het product (Gerritsen & Van Olderen, 2017). Verhalen stimuleren de verbeelding, multiperspectiviteit en persoonlijke betekenisgeving volgens Schep, Van Boxtel & Noordegraaf (2015). Een beleving kan dus gecreëerd worden door storytelling. Storytelling past bij de huidige economie en is het juiste middel om het doel van de Lebuinuskerk te bereiken.

Storytelling bestaat uit een aantal principes, deze worden vermeld in hoofdstuk 6.1. Alle principes moeten in het verhaal aan bod komen, anders is er geen sprake van storytelling. Ook kent storytelling verschillende toepassingen. Een toepassing moet alleen ingezet worden wanneer dit het verhaal versterkt en beeldender maakt. Een afwisseling tussen storytellingtoepassingen en louter storytelling werkt. Een toepassing kan een item of object net iets extra's geven, wanneer dit past bij de voorstelling en de doelgroep. De doelgroep is Nederlandse stellen van 55-75-jarige, woonachtig in Nederland. De toepassingen die het beste werken zijn: audiovisuele middelen, interactiviteit, ik-vorm, humor, directe citaten en herkenbaarheid. Louter storytelling werkte ook zeer goed, echter is het geen toepassing. Dit bleek uit het hoofdonderzoek. Een afwisseling tussen louter storytelling en toepassingen is wenselijk gaven de respondenten van het hoofdonderzoek aan. De tijdaanduiding moet duidelijk zijn om de logica van het verhaal te versterken. Ook moeten de personages voldoende uitgewerkt zijn, voordat de gebruikers zich kunnen inleven in de personages. Elk item moet voorzien zijn van één of meerdere beelden (foto/tekening/film). Dit versterkt het verhaal en de

voorstelbaarheid bij mensen. Begrippen moeten vermeden of uitgelegd worden, anders leidt het verhaal en de voorstelbaarheid eronder.

Mulder (2016) noemde meerdere toepassingen van storytelling voor museale omgevingen. De toepassing: 'Objecten verbinden door middel van een verhaal om deze zo binnen een bepaalde historische of maatschappelijke context te plaatsen' past het beste bij de Lebuinuskerk. De rondleiding kan het best geschreven worden aan de hand van de objecten. Deze objecten kunnen aan elkaar verbonden worden door het verhaal, wat de objecten uiteindelijk in een bepaalde context plaats. Omdat de geschiedenis teruggaat tot 768 n.C. zijn er te veel personages en te veel tijdssprongen om het verhaal aan de hand van de andere toepassingen te schrijven.

Stichting Erfgoed Lebuinuskerk vindt het belangrijk dat de doelgroep ook iets opsteekt van de rondleiding. Om dit te bereiken, moeten alle vier de leerstijlen van Kolb aan bod komen in de rondleiding. Zo kan iedereen leeruitkomsten ontwikkelen. In de rondleiding moet ruimte zijn voor doen, voelen, kijken en denken. Schep, Van Boxtel & Noordegraaf (2015) hebben een lijst met leeruitkomsten opgesteld. Deze lijst geeft aan op welke leeruitkomsten musea zich kunnen richten. Er wordt aangeraden om bij het samenstellen van de rondleiding de leeruitkomsten die effect hebben op 'Kennis en begrip' en 'affectief' mee te nemen. Deze categorieën sluiten aan op het afstudeerdoel van de rondleiding. Alle leeruitkomsten behalve 'verwerft inzicht in de manieren waarop we tegenwoordig omgaan met het verleden', 'leert representaties van het verleden kritisch analyseren' en 'leert historische vragen stellen' kunnen meegenomen worden bij de ontwikkeling. De drie zojuist genoemde leeruitkomsten zijn niet passend en niet haalbaar bij de 'eerste kennismaking' met de Lebuinuskerk. Een aantal experts uit het onderzoek van Schep, Van Boxtel & Noordegraaf vonden de leeruitkomst 'leert representaties van het verleden kritisch analyseren' ook niet passend en haalbaar bij een museumbezoek, eerder in een klaslokaal (Schep, Van Boxtel & Noordegraaf, 2015).

De rondleiding begint met de introductiefase, gevolgd door de informatiefase en eindigt met de verwerkingsfase. Tijdens het ontwikkelen en de uitvoering van de rondleiding moet zoveel mogelijk rekening gehouden worden met de behoeftepiramide van Maslow. Wanneer dit niet gedaan wordt haken bezoekers voor of tijdens de rondleiding af. Het doel van de rondleiding is uiteraard om de bovenste steen te bereiken 'zelfontplooiing'. Pas wanneer de bezoeker in deze fase is beland neemt hij of zij de informatie op. Daarnaast zijn er nog vier andere klantbehoeftes waarin voorzien moet worden om het gewenste resultaat te bereiken. Er moet standaard informatie geboden worden in beeldende vorm, de bezoeker moet zich kunnen oriënteren, zich comfortabel voelen en betrokken worden.

De doelgroep komt toevallig langs de kerk en besluit naar binnen te gaan. Ze lezen zich niet in voor hun bezoek aan de kerk. Communicatie over een gratis rondleiding is dus zeer belangrijk. Mensen komen zonder voorkennis de kerk binnen. Dit biedt ruimte voor een ruime introductie in de rondleiding.

De digitale rondleiding komt in de izi.TRAVEL app. De doelgroep is in het bezit van een smartphone en heeft de mogelijkheid en de vaardigheden om de izi.TRAVEL app te downloaden. Wanneer de rondleiding wordt vormgegeven aan de hand van het CMS voor musea zullen er geen functies zijn die niet werken. In de rondleiding moeten routeverwijzingen komen om de bezoeker makkelijk zelf van punt a naar punt b te krijgen. In de rondleiding moet zoveel mogelijk beeldmateriaal komen om in de behoeften van de doelgroep te voorzien.

6.8 Onderzoek

Hieronder worden een aantal aanbevelingen gedaan betreft het onderzoek.

Een volgend doelgroeponderzoek kan het best gehouden worden in het hoogseizoen (1 april tot 1 november) gedurende een langere periode. Dan zal het beeld van de doelgroep nog breder worden. In het doelgroeponderzoek werd er gevraagd of de doelgroep een of meer reisapps op zijn/haar smartphone heeft. In een volgend onderzoek moet er in de enquête een aantal voorbeelden geboden worden van reisapps. Respondenten wisten niet welke apps onder de categorie 'reisapps' vallen.

In een volgend praktijkonderzoek moeten er een aantal vragen veranderd worden. De eerste twee vragen moeten samengevoegd worden. De vragen doelen op hetzelfde, waardoor één vraag overbodig is. De antwoorden van de respondenten bevestigen dit. In het onderzoek werd tweemaal naar de emoties van de respondenten gevraagd. In een volgend onderzoek is het wijs om vooraf te bepalen wat de gewenste emoties zijn voor een bepaald item. Op deze manier kan er gekeken worden of de antwoorden van de respondenten overeenkomen met de gewenste uitkomst. In het huidige onderzoek is er slechts gekeken of de emoties positief en passend waren. In het onderzoek werd gevraagd of de respondenten nog iets van henzelf in het verhaal herkenden. Op deze vraag werd al antwoord gegeven door de respondenten in een van de bovenste vier vragen. Deze vraag kan achterwegen gelaten worden in een volgend onderzoek. In het onderzoek werd ook gevraagd naar wat men dacht dat het doel van de rondleiding is. Deze vraag kan uit het format worden gehaald. De vraag voegt niks aan verbeterpunten voor het beroepsproduct toe. De vraag of de respondenten nog wat geleerd hadden kan bij een volgend onderzoek achterwegen gelaten worden. Respondenten hadden allemaal wat geleerd, aangezien allen (redelijk) onbekend waren met de kerk. De respondenten gaven moeilijk antwoord op de vraag wat precies ze hadden geleerd.

Daarnaast wordt aangeraden om in een volgend onderzoek bij elk item specifiek te vragen naar de storytellingtechniek. Is een item aan de hand van 'herkenning' geschreven? Dan moet er specifiek gevraagd worden of mensen iets herkennen. Op deze manier kan er beter bewezen worden dat de effectiviteit van een item te verwijten valt aan de storytellingtoepassing. Daarnaast wordt er aangeraden om ook een manier te vinden om de toepassing 'zintuigen' te testen. Dan zijn alle toepassingen meegenomen in het onderzoek. De toepassingen 'ervaring' en 'herkenning' kunnen samengevoegd worden, aangezien de twee erg veel op elkaar lijken. In 'Torenhoog' worden twee toepassingen getest. Er wordt aangeraden om één toepassing per item te testen. Zo kan de effectiviteit van de gebruikte toepassingen verweten worden aan het item en niet aan de andere toepassing.

6.9 Communicatie

Communicatie naar de bezoekers over de nieuwe digitale audiotour is van groot belang voor het succes van de rondleiding. Dat blijkt wel uit het verleden toen er een klassieke audiotour in de kerk was. De klassieke audiotour is toen uit gebruik gehaald omdat er geen communicatiebeleid was naar de bezoekers. Bezoekers wisten hierdoor niet van het bestaan af, met als gevolg dat het niet werd gebruikt. Hieronder worden een aantal aanbevelingen gedaan om een dergelijke gang van zaken dit keer te voorkomen.

Communicatiemateriaal

Het is zeer belangrijk om in de 'awareness' fase van de bezoeker, in elk contactmoment, duidelijk en groot te communiceren over de gratis audiotour. De bezoeker doet wellicht vooronderzoek bij een bezoek aan Deventer. Op TripAdvisor, bij het VVV (website & bezoekerspunt) en uiteraard op eigen websites moet er gecommuniceerd worden over de gratis audiotour. Ook in beeld dit valt meer op.

Op de website van izi.TRAVEL (https://widget.izi.travel/) kan er een widget aangemaakt worden (Itro, 2016b). Deze kan op de website van www.Lebuinuskerk.nl gezet worden. De widget verwijst gelijk door naar de rondleiding (Itro, 2016b). Niet alleen geeft het aan dat er een rondleiding is, het is ook al een voorproefje van de rondleiding. Ook kan er materiaal neergelegd worden bij toeristische hotspots zoals het Pontje, Rederij Eureka en de Bolwerksmolen. Er kan ook samengewerkt worden met andere bedrijven die een izi.TRAVEL audiotour hebben in Deventer. Zo kan er een vermelding van andere rondleidingen door Deventer op ieders communicatiemateriaal gezet worden. Uit het doelgroeponderzoek bleek dat de respondenten voornamelijk spontaan binnenkwamen. Het is daarom belangrijk om rondom de kerk al te communiceren over de rondleiding. Er wordt aangeraden om bij de ingang communicatiemateriaal als een banner neer te zetten. In het Westportaal bij de deuren moet ook communicatiemateriaal neergezet worden. Er wordt afgeraden om slechts een poster op het prikbord te hangen en een dia op het scherm te plaatsen. Dit valt te weinig op. Daarnaast wordt er aangeraden om een a5-poster in een standaard op de balie te zetten. Wellicht is een verwijzing onder het orgel ook nog mogelijk aan de hand van een poster. izi.TRAVEL heeft meerdere templates voor communicatiemateriaal. Er is een template voor een visitekaartje, ansichtkaart, A3-poster en een banner. Het logo, een afbeelding, QR-code en eigen tekst kan toegevoegd worden om het passend bij de Lebuinuskerk te maken. De templates zijn te vinden via http://academy.izi.TRAVEL/help/promotion/customisable-materials/. De templates zijn in de talen: Engels, Russisch, Italiaans, Duits, Frans, Spaans en Nederlands beschikbaar.

Handleiding voor medewerkers

Daarnaast is er een handleiding ontwikkeld voor de medewerkers achter de balie. In de handleiding wordt uitgelegd hoe men een smartphone moet verbinden met de gratis Wi-Fi, hoe de izi.TRAVEL app gedownload moet worden en hoe de navigatie van de app werkt. Er wordt geadviseerd deze handleiding dubbelzijdig in kleur te drukken en te plastificeren. Ook wordt er aangeraden een bijeenkomst te organiseren voor de medewerkers waarin er uitleg gegeven wordt over de nieuwe rondleiding en de app. In de bijeenkomst kunnen de stappen uit de handleiding voor gedaan worden zodat de medewerkers het actief een keer hebben gedaan en vragen kunnen stellen.

Materiaal

Ook wordt er aangeraden om simpele koptelefoons beschikbaar te stellen voor de bezoekers. Mogelijk vinden bezoekers het fijn om de audiotour te beluisteren via een koptelefoon aangezien de kerk voor velen een plek is voor rust en bezinning. Er is gekozen voor koptelefoons omdat de doelgroep hiermee meer bekend is dan oortelefoons.

Alternatief

Een enkele keer geeft de izi.TRAVEL app een donatiemelding. Gebruikers kunnen geld doneren om de app gratis te houden. Wanneer de app niet meer gratis te gebruiken is voor bezoeker zal de aantrekkingskracht voor (potentiële) gebruikers afnemen. Er kan dan gekozen worden voor het alternatief Podcatcher. Podcatcher is vrijwel identiek aan izi.TRAVEL. Echter heeft het nog één voordeel, er kunnen namelijk handsets bijgeleverd worden. Bezoekers kunnen via hun smartphone of via een handset de rondleiding volgen. Er wordt wel aangeraden om de rondleiding op dit moment in de izi.TRAVEL app te zetten. Dit vanwege het grote scala aan rondleidingen en wandelingen door Deventer. Om bekendheid voor de rondleiding te genereren is het op het moment beter om aan te haken bij een bekender platform in plaats van een onbekend platform als Podcatcher.

6.10 Evaluatie van de rondleiding in de toekomst

Er wordt aangeraden om de rondleiding na lancering en enig gebruik te evalueren. Toerisme Vlaanderen (Z.D.c) heeft hiervoor een bezoekerscyclus opgesteld. Met de bezoekerscyclus worden de verschillende momenten waarop een bezoeker met een organisatie in contact komt bedoeld,

vergelijkbaar met de customer journey. Met de bezoekerscyclus kunnen deze momenten, ook wel touchpoints genoemd, beter in kaart gebracht worden en kan er feedback verzameld worden over de rondleiding. De bezoekerscyclus kan zelf ingevuld worden aan de hand van een template. Het template is te downloaden via https://kwaliteit.toerismevlaanderen.be/voorbeeld-bezoekerscyclus. Dit kan een goede tool zijn om de rondleiding na lancering te evalueren (Toerisme Vlaanderen, Z.D.c). Er wordt aangeraden om de rondleiding in het begin elk seizoen (hoogseizoen en laagseizoen) te testen aan de hand van de bezoekerscyclus. Dit omdat er elk seizoen een andere doelgroep kan komen met andere behoeftes. Er wordt aanbevolen om de evaluatie met circa twintig mensen per jaar te doen. Met deze hoeveelheid kan er een goed beeld verkregen worden van de mening van de doelgroep betreft de rondleiding. De testpersonen mogen niet bekend zijn met de rondleiding en de achtergrond van de kerk. Op die manier is de evaluatie objectief. Er wordt aanbevolen om de respondenten zelf de rondleiding te laten volgen zoals een normale bezoeker ook zou doen. Achteraf kan samen het evaluatieformulier worden ingevuld. Wanneer dit samen gedaan wordt kan de medewerker van de kerk in de gaten houden of de vragen goed worden geïnterpreteerd. Echter moet de medewerker de testpersoon niet sturen. Met de verkregen informatie van alle testpersonen kan de rondleiding aangepast worden waar nodig. Er wordt aangeraden om dit elk jaar te doen. Evalueer ook het doel dat in hoofdstuk 1.4 opgesteld is.

H7 Conceptontwerp

In dit hoofdstuk is het ontwikkelde concept van het beroepsproduct te zien. Daarnaast wordt er gedetailleerd verantwoord waarom het verslag er op deze manier uitziet.

7.1 Concept

Het concept is te vinden in bijlage XVII. In bijlage XVIII zijn screenshots te zien van de interactieve mock-up waarmee het concept getest is. In bijlage XIX staat een link naar de interactieve mock-up.

7.2 Verantwoording

Uit het literatuuronderzoek, hoofdstuk 3.1, bleek dat storytelling overtuigend is, het de verbeelding, multiperspectiviteit en persoonlijke betekenisgeving stimuleert en helpt bij het onthouden van informatie. Vandaar dat er is gekozen om het beroepsproduct op basis van storytelling te schrijven.

Storytelling basisprincipes

Voor een verhaal ‘storytelling’ genoemd mag worden moet het voldoen aan de principes ervan. Al deze principes zijn verwerkt in het concept. De rondleiding begint bij het begin van het Christendom in Deventer. Jan en zoon Harm vormen het begin. Tijdens de wisseling van personages beland men in het midden. Er wordt met een open einde afgesloten in het laatste item omdat de geschiedenis van de Lebuinuskerk vandaag de dag nog steeds geschreven wordt. Het verhaal bevat een hoofdpersoon, twee medestanders Jan en Harm en tegenstanders in diverse vormen. Denk hierbij aan de calvinisten en de abstracte vorm: tijd. Tijdens de rondleiding ontdekt de restaurateur steeds meer over de Lebuinuskerk en Deventer. Jan en Harm helpen hem hierbij. Ook is er een conflict, namelijk de Beeldenstorm. De gevolgen van het conflict komen telkens terug, aangezien de witgepleisterde muren ervoor zorgen dat Pieter delen van schilderingen niet heeft kunnen restaureren. Daarnaast wordt er teruggeblikt op het conflict in 1795. Het was zeer lastig om de ultieme storytelling rondleiding neer te zetten vanwege alle aspecten als de locatie van objecten, tijdsperiode, personages, historische feiten en route. Toch wordt het publiek door het interactieve ik-perspectief betrokken in het verhaal. Het verhaal geeft betekenis aan gebeurtenissen en voorstellingen en deze worden ook met elkaar in verband gebracht. Uiteraard is het verhaal authentiek. De deelnemers worden geprikkeld door vragen van de hoofdpersoon en de gebeurtenissen roepen emoties op.

Personages

Eén van de principes van storytelling is dat het verhaal een hoofdpersoon, tegenstanders en medestanders bevat. In de rondleiding is de hoofdpersoon restaurateur Pieter. Het bedenken van personages was zeer lastig vanwege de grote tijdspanne (768-heden). Er moest met zo min mogelijk personages gewerkt worden om het overzichtelijk te houden in een korte rondleiding. Uiteindelijk zijn er drie personages ontstaan. Jan en Harm nemen de bezoekers mee in een tijd waarin alles veranderd, een groot omslagpunt voor de Lebuinuskerk. Er is gekozen voor twee personen uit 1580, omdat zij 'getuigen' waren van het omslagpunt. Zij kunnen het beter overbrengen op de bezoekers dan iemand die er ver vanaf heeft gestaan. Jan en Harm zijn beide veel voorkomende namen in dat tijdperk. Er is dan ook gekozen voor twee 'normale' personages, omdat de bezoeker hier het best mee kan binden. Dit zou mogelijk minder het geval zijn geweest wanneer het een geestelijke leider betrof. Daarnaast is er restaurateur Pieter. Er bleven veel stukken over die niet in het tijdperk 1580 vielen uiteraard. Er moest een link gezocht worden die alle items kon verbinden. Na research bleek dat veel restauraties in eenzelfde periode hebben plaatsgevonden. Op deze manier ontstond het personage Pieter. Er bleven nog enkele stukken over, echter waren deze vanwege de looproute zeer verspreidt. Een extra personage die soms opduikt zou verwarrend zijn. Er zijn weinig woorden beschikbaar om personages in te leiden, vandaar dat er gekozen is om Pieter een enthousiast karakter te geven, met een liefde voor geschiedenis. Pieter kan zo vanuit zijn eigen interesses de overige items vertellen. De personages zijn allen mannen, dit omdat de wereld in 1580 vooral een 'mannenwereld' was en er weinig vrouwelijk restaurateurs zijn. De gebruiker wordt tijdens het verhaal van Jan en Pieter aangesproken met 'je' in plaats van 'u'. Deze aanspreekvorm zorgt voor een informelere setting, waardoor er een betere band tussen de gebruiker en de verteller kan ontstaan. Overigens is er bewust voor gekozen om in de rondleiding zo min mogelijk jaartallen te gebruiken omdat dit erg verwarrend kan worden. Bovendien slaan mensen dit moeilijk op (Witteman, 2008). Slechts enkele keren worden er jaartallen genoemd, deze zijn alleen geplaatst omdat ze de beeldvorming versterken.

Storytellingtoepassingen

Tijdens het literatuuronderzoek bleek ook dat er een aantal toepassingen voor storytelling zijn, namelijk: Humor, Herhaling, Herkenning, Ervaring, Interactiviteit, Zintuigelijke beleving, Audiovisuele middelen, geschreven in de ik-vorm, Directe citaten en Tijdswisselingen. In het hoofdonderzoek zijn deze toepassingen getest onder de doelgroep. Uit de resultaten bleek dat de toepassingen: humor, interactiviteit, audiovisuele middelen, ik-vorm, herkenbaarheid en directe citaten het beste werken. Daarnaast viel louter storytelling ook in de smaak. Op basis van de opmerkingen van de doelgroep tijdens het hoofdonderzoek is het concept geschreven aan de hand van een mix van alles. Niet alles is op één bepaalde toepassing geschreven. Dit zorgt voor dynamiek.

Bij elk item is de toepassing 'audiovisuele middelen' toegepast. Uit het hoofdonderzoek bleek dat film zeer goed ontvangen werd, vandaar dat in het item 'Een reis door de tijd' een film is toegevoegd. Helaas is er weinig bruikbaar beeldmateriaal beschikbaar. Vandaar dat ervoor gekozen is om bij vier items geluidseffecten toe te voegen om toch extra sfeer te brengen.

Herkenning en ervaring is toegepast door heel de tekst heen. Dit wordt toegepast door te refereren naar elementen die men bijvoorbeeld uit het dagelijkse leven kan herkennen. Denk hierbij aan feestdagen, personages, liedjes, verhalen of dingen uit Deventer.

Ook wordt de deelnemer op een interactieve manier betrokken in de rondleiding door vragen van het personage. De vragen zetten de deelnemers aan het denken en zorgen ervoor dat ze een ruimte nog beter beleven. Ook deze toepassing wordt door heel de tekst heen toegepast. De toepassing

‘zintuigelijke beleving’ is niet volledig ingezet. Het zintuig ‘zicht’ komt vooral veel aanbod, maar ‘tast’ bijvoorbeeld niet, omdat het niet de bedoeling is dat historische objecten gaan slijten.

De toepassing ‘humor’ was zeer lastig. In de geschiedenis kan ‘humor’ een lastig element zijn. Humor is subtiel toegepast wanneer een item ervoor geschikt was. De subtiele humor is toegepast in de items: ‘Heilige Maegdenhuisjes’, ‘Torenhoog’ en ‘Nekkentrekkers’. Helaas was er weinig ruimte voor humor in de rondleiding.

In de rondleiding komt ook herhaling voor. Dit helpt bij de beeldvorming van het verhaal. De deelnemer kan zo gebeurtenissen aan elkaar koppelen. Herhaling is onder andere toegepast bij historische personen als Lebuinus, Radboud, Marchelmus en gebeurtenissen als de herindeling van de grafzerken.

De toepassing ‘tijdswisseling’ is vooral toegepast in het item: ‘Een sprong in de tijd’. Deze toepassing is niet te veel gebruikt omdat tijdens het hoofdonderzoek bleek dat deze toepassing voor verwarring zorgde bij de doelgroep. De doelgroep begreep de personages moeilijk en wanneer hier vaak tussen gewisseld wordt, is de kans groot dat de doelgroep de draad van het verhaal kwijtraakt. Een aantal zeer kleine tijdswisselingen vinden plaats in de items: ‘Bezoek over de vloer’, ‘De tweede ontdekking’, ‘De ontdekking’ en ‘Bergevaarders’. Het hele verhaal is geschreven in de ik-vorm. Uit het literatuuronderzoek en het hoofdonderzoek bleek dat deze toepassing goed aansloeg bij de doelgroep. Tijdens de zeer kleine tijdswisselingen wordt er specifiek gebruik gemaakt van de ‘belevende ik-vorm’. In de stukken van personage Jan wordt er gebruik gemaakt van de toepassing ‘directe citaten’.

Structuur

In het literatuuronderzoek, hoofdstuk 3.1, wordt ook verwezen naar de methodes van storytelling. De methodes konden niet toegepast worden in de rondleiding, aangezien geschiedenis al volgens een vaste formule is verlopen en om het verhaal authentiek te laten, zijn hier geen aanpassingen in gedaan. Daarnaast is de Lebuinuskerk geen museum, alle voorwerpen staan niet op chronologische volgorde. Er is ervoor gekozen om de natuurlijke looproute van de toeristische bezoekers als leidraad te nemen bij het bepalen van de volgorde van de rondleiding. Dit omdat men bij het hanteren van een chronologische volgorde, anders kriskras door de kerk moest lopen. Wel zitten veel elementen van de methodes in de rondleiding verwerkt, echter niet op de volgorde volgens deze methodes. Wel noemde Mulder (2016) enkele toepassingen voor musea. Het verhaal is uiteindelijk geschreven aan de hand van de toepassing ‘Objecten verbinden door middel van een verhaal om deze zo binnen een bepaalde historische of maatschappelijke context te plaatsen.’ Deze toepassing past het best bij de geschiedenis, inrichting en het doel van de Lebuinuskerk.

Leeruitkomsten

In het verhaal wordt ruimte geboden voor elke leerstijl van Kolb (1983). Op deze manier kan er voor elke gebruiker een leeruitkomst uit de ervaring komen. In de rondleiding, is door informatieve informatie en storytelling te combineren, een omgeving gecreëerd waarin men leeruitkomsten die effect hebben op ‘kennis en begrip’ en ‘affectief’ kan ontwikkelen. De focus in de rondleiding is gelegd op de categorieën ‘kennis en begrip’ en ‘affectief’. Personen die onder doeners vallen ervaren graag. Ze komen aan hun trekken doordat alles gesproken audio is, maar ook door de afbeeldingen, geluidseffecten en video’s. Het zoeken naar de locaties zal de doener aanspreken. De dromers kijken en ontdekken graag. In de rondleiding valt er enorm veel te zien. Daarnaast wordt er regelmatig gevraagd of de bezoeker iets opvalt aan het object en of ze een bepaald element zien. De rondleiding heet niet voor niets ‘Verborgen Verhalen’, er valt genoeg te ontrafelen. De denkers willen graag de situatie of het onderwerp begrijpen. Zij zijn opzoek naar feiten en de logische samenhang. In de

rondleiding wordt er vaak betekenis aan gebeurtenissen gegeven en worden gebeurtenissen met elkaar in verband gebracht. Daarnaast bestaat de rondleiding uit feiten. De denker zal veel aan de rondleiding hebben. De beslisser luistert graag naar praktijkverhalen. De beslisser zal personage restaurateur Pieter dan ook zeer waarderen. Pieter is een vakman die praktijkverhalen verteld. Daarnaast wordt er ook veel ruimte geboden om zelf conclusies te trekken voor de beslisser.

Fases en behoeftes

Erfgoed Gelderland gaf aan dat een rondleiding uit drie fases bestaat: de introductiefase, de informatiefase en de verwerkingsfase. De kenmerken van deze fases zijn opgenomen in de rondleiding. Toerisme Vlaanderen en Maslow gaven aan welke behoeften de bezoeker in deze fases heeft. Met deze behoeftes is rekening gehouden.

In de introductie wordt de deelnemer ontvangen en kan men informatie krijgen bij de balie. Men wordt welkom geheten, krijgt uitleg over de onderwerpen die aan bod komen, de tijdsduur, de locatie van de toiletten en de titel van de rondleiding. Daarnaast wordt de weg gewezen aan de hand van routebeschrijving in drie vormen (tekst, audio en beeld). Ook worden de deelnemers gewezen op uitrust plekken en wordt de moeilijkheidsgraad van de rondleiding aangekaart.

In de informatiefase is elk item duidelijk afgebakend. Als de audio stopt en men op het pijltje naar rechts klikt is het item voorbij. Er is een balans tussen toelichting en waarneming door de interactieve vragen. Door de verschillende storytellingtoepassingen is er ook een afwisseling in schrijfstijl, wat elk item verfrissend maakt.

In de verwerkingsfase worden geïnteresseerden doorverwezen naar de gastvrouwen/heren. De bezoekers worden hartelijk bedankt.

Uit het doelgroeponderzoek bleek dat de doelgroep graag de onderwerpen: geschiedenis, grafzerken, algemene informatie, schilderingen en het hedendaags gebruik van de kerk in de rondleiding terug wilden zien. Al deze onderwerpen zijn opgenomen in de rondleiding.

Medium

Tijdens het ontwikkelen van de rondleiding is er rekening gehouden met de kansen en beperkingen van het medium. Veel kansen zijn benut, zoals gebruik van audio, tekst, beeldmateriaal, diavoorstellingen en routebeschrijvingen. De mogelijkheid om een queeste of quiz te maken is echter niet benut. Beide mogelijkheden passen niet bij het doel van de rondleiding. Bij een queeste is de queeste zelf de rode draad, niet per se het verhaal. Quizvragen voegen ook geen extra element aan storytelling toe. Men wordt hierdoor uit het verhaal getrokken.

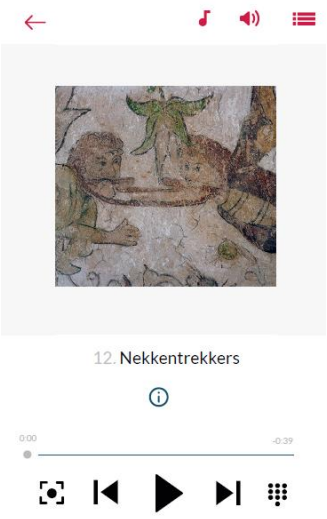
Randvoorwaarden en criteria

Uiteraard is er ook rekening gehouden met de randvoorwaarden van de opdrachtgever en de criteria. De opdrachtgever gaf aan circa 25 items te willen. In de rondleiding zitten 23 items plus een inleiding en afsluiting. De randvoorwaarden omtrent het aantal woorden is echter tijdens het proces iets aangepast. De rondleiding leed onder het feit dat een item uit 100-150 woorden mocht bestaan. Het verhaal kwam dan niet tot zijn recht. Vandaar dat er in samenspraak met de opdrachtgever is besloten om deze randvoorwaarde te verwijderen. Elk item is voorzien van een of meer foto’s. De informatie is inhoudelijk correct en correct geschreven. Dit is gecheckt door meerdere experts. Ook komen er meerdere segmenten aanbod. Het beeldmateriaal voldoet aan alle criteria.

7.3 Testen concept

7.3.1 Doelgroep

Het concept is onder vier personen van de doelgroep getest. De doelgroep volgde hierbij de conceptversie van de rondleiding door de kerk. Achteraf werd hen een aantal vragen gesteld. Het concept is zo echt mogelijk getest. Er is een mock-up van de rondleiding ontwikkeld. In figuur 12 Is een voorbeeld van de mock-up te zien. Dit is gedaan door een interactieve PDF te ontwikkelen gebaseerd op de izi.TRAVEL omgeving. De respondenten konden het concept op deze manier zo echt mogelijk testen. De vragenlijst is gebaseerd op het hoofdonderzoek. De verbeterpunten betreft het format zijn doorgevoerd in dit format. Wel is het format passend gemaakt voor dit onderzoek. Zo wordt er niet expliciet naar elk item gevraagd, aangezien er 24 items zijn en dit te veel tijd van de respondenten zal vragen. Wel is er gevraagd naar de leukste en minst leuke items. De vragenlijst is te zien in bijlage XX.

Figuur 12: Mock-up item 'Nekkentrekkers'

Uit de evaluatie bleek dat de rondleiding goed werd ontvangen door de respondenten. De respondenten gaven aan dat het interessant was en dat ze leuke en nieuwe verhalen hadden gehoord. De rondleiding en de informatie was een toegevoegde waarde, omdat men nu gewezen werd op bepaalde informatie, die anders gemist werd. Een van de respondenten gaf aan dat het een speelse manier van rondleiden was en dat de routeaanwijzingen erg handig waren. De items: ‘Nekkentrekkers’ (2x genoemd), ‘Verborgen’, ‘’En de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, zag ik neerdalende uit de hemel, van God…’’ sprongen eruit voor de respondenten. Samen met de items over de gewelfschilderingen (2x genoemd), grafstenen, de stukken van Jan en Harm en alle stukken die de bezoeker mee terug nemen in de tijd. Deze items sprongen er voor hen uit omdat de items het gevoel aanspraken. Rust, bijzonderheid en verassing werd er ervaren. De muurschilderingen sprongen eruit omdat de respondenten ze anders hadden gemist. Ook werd er betekenis gegeven aan de muurschilderingen. Items die als minst leuk werden beoordeeld waren: ‘Jacobus Revius’ (2x genoemd), ‘Mariakerk’ en ‘Verborgen’. Men vond de items niet verassend, niet herkenbaar en daarom niet interessant. De schrijfstijl werd zeer goed ontvangen door de respondenten. Respondenten gaven als reden dat ze het fijn vonden dat er tegen ze gepraat werd, dat het geen simpele opsomming was, dat het speels was en dat ze aan de hand werden meegenomen. Wel bleek dat de personages nog duidelijker gemaakt moeten worden. Aan het item ‘Een sprong in de tijd’ moet nog gesleuteld worden. Wel konden de respondenten zich inleven in de hoofdpersonen. De duur van de rondleiding was goed maar wel tegen het maximum voor de respondenten. Aan het eind van het interview werd ook naar tips gevraagd. Er zijn een heleboel tips gegeven door de respondenten.

Tips doelgroep

Vanuit de test kwam naar voren dat de personagewisseling nog duidelijker gemaakt moest worden. Dit is een belangrijk punt in de rondleiding, die zeker duidelijk moet zijn voor de doelgroep. Vandaar dat hier grondig naar gekeken moet worden. Een andere belangrijke tip was dat er nogmaals naar het eerste gedeelte van de rondleiding gekeken moest worden. Dit omdat veel items in het begin op dezelfde plek plaatsvinden als de toren niet geopend is. Ook gaf één van de respondenten aan dat de duur van de rondleiding niet langer mocht. Er mogen dus geen items worden toegevoegd.

Er waren ook wensen vanuit de respondenten voor beschrijvingen onder de foto’s. De beelden waren niet allemaal duidelijk voor de respondenten. Volgens een andere respondent moeten de foto’s goed aangeven waar schilderingen zitten, zodat de locaties gevonden kunnen worden. Ook gaf deze respondent aan dat één van de routeaanwijzingen niet klopte. Een andere respondent gaf de verassende tip om een spiegel beschikbaar te stellen waarmee ouderen naar de gewelfschilderingen

kunnen kijken. Deze respondent gaf ook aan dat ze graag op de Lebuinus-schildering gewezen was. Bij het item ‘Mariakerk’ werd het voor deze respondent pas laat duidelijk waarom ze op die plek stond. Ze dacht dat ze ergens anders naar toe moest en dat de route niet klopte. Dit moet uiteraard veranderd worden. Een andere wens van één van de respondenten was een groter lettertype in de app. Een opmerking die één respondent en de opdrachtgever deelden was dat een verwijzing naar een donatie wijs is. Als laatste kwam de tip naar voren om de hoogte van de kerk te vermelden en aan te geven of de kerk nog in gebruik is.

7.3.2 Experts

Ook is het concept voorgelegd aan een aantal experts. Er is feedback verzameld van twee opdrachtgevers, een communicatie-expert, een historicus gespecialiseerd in de Lebuinuskerk en een expert op het gebied van izi.TRAVEL. De experts hebben vanuit hun vakgebied gekeken naar het concept en feedback aangeleverd. De communicatie-expert heeft vooral gekeken naar het feit of de storytelling elementen in het verhaal zaten.

Uit de test kwam naar voren dat de personagewisseling nog duidelijker gemaakt moest worden. Dit kwam ook naar voren bij de doelgroep. Omdat dit bij beide groepen naar voren kwam moet hier zeer goed naar gekeken worden. Een andere gedeelde tip met de doelgroep was dat de Lebuinus-schildering vermeld moet worden in de rondleiding.

De communicatie-expert gaf aan dat er wel erg veel items op dezelfde plek plaatsvinden als de toren niet open is. Een van de respondenten gaf dit ook aan. Ook hier moet zorgvuldig naar gekeken worden. Daarnaast gaf de communicatie-expert aan dat de items beter met elkaar verbonden moeten worden. Ook de opdrachtgevers hebben naar de rondleiding gekeken en zij gaven aan dat zij het mooi vonden om de rondleiding ‘rond’ te maken door ook te eindigen met de leus Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age. Daarnaast was het een wens van de opdrachtgever om de Hanze te vermelden in één van de items en aan te geven dat er een lift bij de crypte zit. Ook merkte de opdrachtgever op dat in de glas-in-lood panelen geen twaalf apostelen en evangelisten staan, maar dat het twaalf bekenden uit de Bijbel zijn. In ditzelfde item wenste een van de experts dat de link tussen de Magistraatskapel en het stadhuis wordt gelegd. In het item ‘Holtgräve-orgel’ ontstond er bij de opdrachtgever verwarring in het laatste gedeelte van de tekst. Hier moet nog eens naar gekeken worden. Verder gaven meerdere experts aan dat zij graag een vrouwelijke personage in het verhaal zagen.

De historicus heeft veel input geleverd waardoor de rondleiding verbeterd kan worden. Hij gaf aan dat men niet 100% zeker is dat er ooit twee torens waren. Als tweede gaf hij aan dat de ‘Heilige Maagdenhuisjes’ waarschijnlijk uit de 17^{e} eeuw of later stammen. Dit is niet het tijdperk waar personage Jan in leeft. Daarnaast gaven de historicus en enkele experts aan twijfels te hebben over het verloop van de beeldenstorm in Deventer. Daarom kon niet met zekerheid gezegd worden of het item ‘De omwenteling’ kloppend is. Ook gaf de historicus aan dat ‘De ontdekking’ in 1841 plaats moest vinden, in plaats van 1985. Op basis van alle feedback van de doelgroep en de experts wordt de rondleiding aangepast. Deze verbeterpunten resulteren in het eindproduct.

H8 Eindproduct

In dit hoofdstuk is het uiteindelijke beroepsproduct dat tot stand is gekomen op basis van de testfase te zien. Ook wordt er verantwoord wat er aan het beroepsproduct is veranderd en waarom.

8.1 Beroepsproduct

Het beroepsproduct is te lezen in bijlage XXI. In figuur 13 is een voorbeeld te zien van het beroepsproduct in de izi.TRAVEL app. Dit is nog niet de officiële rondleiding, deze moet namelijk nog ingesproken worden. In bijlage XXII is een plattegrond te zien van de locaties van de items in de kerk. Echter is er niet alleen tekst voor de items ontwikkeld maar ook voor de afbeeldingen. In bijlage XXIII zijn de ontwikkelde afbeeldingsbeschrijvingen te zien. In bijlage XXIV staat een link naar de rondleiding op de website van izi.TRAVEL. Echter is dit niet de normale rondleiding zoals de bezoeker het zal ervaren. De routebeschrijvingen en -foto's missen. Daarnaast is de vorm niet hetzelfde. In deze bijlage staat ook een stappenplan voor het bekijken van de rondleiding op de smartphone. Wanneer de rondleiding via de izi.TRAVEL app op de smartphone wordt bekeken zal de ervaring vrijwel hetzelfde zijn als die van de bezoekers. In dit beroepsproduct zijn de stemmen nog gegenereerd door de computer. De echte audio moet nog opgenomen worden door het stembureau. Ook zijn de geluidseffecten en de video nog niet opgenomen in het beroepsproduct omdat die in het bezit zijn van de stichting. Verder is de rondleiding hetzelfde als die uiteindelijk voor de bezoekers zal zijn. De tekst is te horen en te zien, de routebeschrijvingen zijn opgenomen (inclusief foto's) en de afbeeldingen en afbeeldingsbeschrijvingen zijn te zien.

Figuur 13: Item in izi.TRAVEL

8.2 Verantwoording

Storytelling

In enkele hoofdstukken was al te lezen dat een storytellingverhaal aan enkele basisprincipes moet voldoen. Bij de conceptverantwoording is in detail te lezen hoe deze principes zijn opgenomen in de rondleiding. Hier is verder niks aan veranderd. Tijdens het literatuuronderzoek bleek ook dat er een aantal toepassingen voor storytelling zijn. Uit de resultaten van het hoofdonderzoek bleek dat de toepassingen: 'humor', 'interactiviteit', 'audiovisuele middelen', 'ik-vorm', 'herkenbaarheid' en 'directe citaten' het beste werken. Daarnaast viel louter storytelling ook in de smaak. Op basis van de conclusies van het hoofdonderzoek is het beroepsproduct geschreven aan de hand van een mix van alle toepassingen. In bijlage XXV is te zien in welke items bepaalde toepassingen zijn toegepast. In het literatuuronderzoek wordt ook verwezen naar de methodes van storytelling. In de conceptverantwoording is te lezen waarom deze methodes niet zijn toegepast in het concept. In het uiteindelijke beroepsproduct is ook geen methode opgenomen.

Structuur

Erfgoed Gelderland gaf aan dat een rondleiding uit drie fases bestaat: de introductiefase, de informatiefase en de verwerkingsfase. De inhoud van alle fases is iets veranderd. Deze veranderingen hebben ook betrekking op de behoeftes van de doelgroep.

Introductiefase

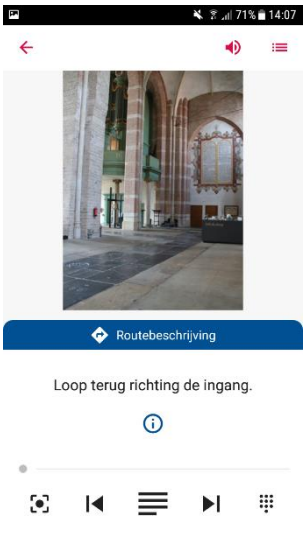
Aan de introductiefase is veel veranderd maar de opzet is hetzelfde gebleven. Uit de testfase bleek dat de personages duidelijker gemaakt moesten worden. Vandaar dat in de introductie de personages duidelijker worden aangeduid en de jaartallen waarin zij leven nogmaals worden vermeld. De opdrachtgever wenste in de testfase dat er werd vermeld dat er een lift bij de crypte is. Dit is opgenomen. Daarnaast is eraan toegevoegd dat de crypte een plaats van stilte is, dat er een

gebedenboek ligt en dat er in de Magistraatskapel een kaarsje aangestoken kan worden. Op deze manier wordt het hedendaags gebruik van de kerk nog meer aangestipt, zodat de rondleiding niet alleen over historische elementen gaat. In de testfase werd ook opgemerkt dat er alleen mannelijke personages waren, vandaar dat zoon Harm in dochter Aagje is veranderd. Dit personage leende zich het best voor een vrouwelijke rol. Het item 'Heilige Maagdenhuisjes' is verwijderd uit de rondleiding. Dit omdat het item qua locatie en tijd niet meer bij een personage paste en er toch weinig informatie over was. Door de experts kon niet met zekerheid gezegd worden of 'De omwenteling' historisch kloppend was. De historicus stelde voor het item te veranderen naar de gebeurtenis 'Het beleg van Deventer'. Echter was het beleg van Deventer niet te koppelen aan de kerk en ook niet te beschrijven als één dag. Vandaar dat het originele item qua opzet is veranderd, maar nog wel de Beeldenstorm beschrijft. Het item is naar één object getrokken, waarvan zeker is dat het beschadigd is geraakt tijdens de Beeldenstorm. Hierdoor kloppen de feiten, past het in de rondleiding en behoud het item zijn kracht.

Informatiefase

Aan de opzet van de informatiefase is weinig veranderd. Wel zijn er enkele inhoudelijke elementen veranderd. Zo is de personagewisseling in het item 'Een sprong in de tijd' versterkt op aanbeveling van de experts en de respondenten. De restaurateur stelt zich nu duidelijk voor en zegt dat hij de bezoeker vanaf nu mee gaat nemen langs de items. Daarnaast wordt er gedurende de tekst vaker naar de restaurateur persoonlijk gerefereerd. Het effect van deze aanpassingen is dat de personages versterkt zijn en de wisseling tussen hen duidelijk is. Ook is er nogmaals naar het eerste gedeelte van de rondleiding gekeken op aanbeveling van de experts en respondenten. De eerste vijf items zijn aan een andere locatie gekoppeld zodat deze items niet meer op eenzelfde plek plaatsvinden. Er moest rekening gehouden worden met de tijd waarin het verhaal afspeelt, de personages, de volgorde van de items en natuurlijk dat de locaties dichtbij elkaar liggen en allemaal redelijk dichtbij de ingang moeten zijn. Een van de items paste toevallig mooi bij de Lebuinus-schildering die de opdrachtgever en een respondent graag in de rondleiding zagen. De rondleiding is door deze locatiewijzigingen zeer versterkt. De kans op afhakende gebruikers door verwarring is hierdoor verkleind. Daarnaast is de rondleiding 'rond' gemaakt door te beginnen en te eindigen met de leus Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age. Een van de items is gekoppeld aan de leus, waardoor dit item ook een andere locatie kreeg zoals moest.

Een andere belangrijke verandering is gemaakt op basis van de tip van de communicatie-expert over verbindende zinnen. Vrijwel alle items zijn verbonden met de aangrenzende items. Om de rondleiding zo kort mogelijk te houden werd hierop bezuinigd. Om de kracht van het verhaal niet te verliezen zijn de items met elkaar verbonden.

Figuur 14: Routebeschrijving

Daarnaast zijn er nog enkele kleine veranderingen gemaakt. De opbouw van het item 'Mariakerk' is aangepast zodat het duidelijk is waarom men op deze plek staat. Op wens van de opdrachtgever is de Hanze vermeld in het item 'Bergenvaarders'. Wel is het item 'Bergenvaarders' hierdoor langer geworden. Omdat een langere rondleiding afgeraden werd door de doelgroep is er een aanbeveling gedaan om enkele items eruit te halen. Daarnaast is de hoogte van de toren opgenomen in de rondleiding en het feit dat de kerk nog in gebruik is. De juiste term voor de personen in het item 'Magistraatskapel' wordt nu toegepast. Ook is de link tussen de Magistraatskapel en het stadhuis gelegd. Het item 'Holtgräve-orgel' is ook veranderd. Omdat Napoleon niet Napoleon Bonaparte bleek te zijn maar zijn onbekendere broer is deze informatie geschrapt en vervangen met informatie over de restauratie van het orgel. Het item over het orgel komt nu beter tot zijn recht. Het item 'De ontdekking' is enigszins van opzet veranderd door een

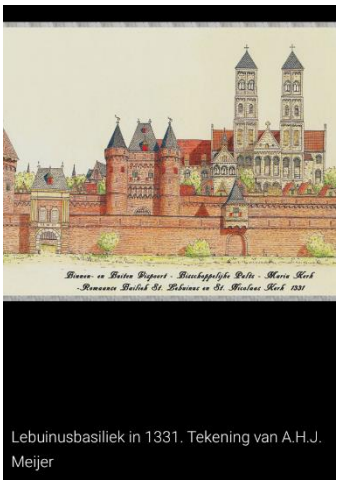
tijdswisseling die moest plaatsvinden om het item historisch kloppend te maken. Aan de inhoud van het item is vrijwel niks veranderd.

Verwerkingsfase

Aan de verwerkingsfase is een samenvatting van wat de deelnemer heeft gezien toegevoegd. In de literatuur werd beschreven dat dit wenselijk is. Echter bleek dat het nog niet opgenomen was in de rondleiding. Na de testfase is het daarom opgenomen in de rondleiding. Op basis van de tip over een verwijzing naar de geldkist van een respondent en op basis van de wens van de opdrachtgever wordt er nu in de afsluiting verwezen naar de pinpaal die binnenkort in de kerk komt. Ook wordt er nu afgesloten met de leus om de rondleiding 'rond' te maken.

Medium

Tijdens het ontwikkelen van de rondleiding is er rekening gehouden met de kansen en beperkingen van izi.TRAVEL. Aan het eindproduct zijn nu fotobeschrijvingen toegevoegd om de beelden duidelijk te maken voor de doelgroep. Een fotobeschrijving is te zien in figuur 15. In de beschrijvingen wordt ook het een en ander uitgelegd waarvoor geen plaats in de rondleiding was. Ook zijn er professionele foto's gemaakt om de schilderingen en de routeaanwijzingen goed in beeld te brengen. In figuur 14 is een routebeschrijving te zien. Een wens van een respondent was een spiegel waarmee naar de gewelfschilderingen gekeken kan worden. Met deze wens wordt vooralsnog niets gedaan omdat de foto's die gemaakt zijn de schilderingen duidelijk in beeld moeten brengen. Ook is de route veranderd doordat enkele locaties van items zijn veranderd. Een wens van een respondent was een groter lettertype in de app. Helaas is dit niet mogelijk in de izi.TRAVEL app.

Figuur 15: Afbeeldingbeschrijving

H9 Evaluatie

In dit hoofdstuk wordt het gehele proces en het eindresultaat geëvalueerd.

9.1 Proces

Het hele proces van het maken van een plan van aanpak tot het eindproduct verliep vrij goed. Omdat ik in de eerste weken een realistische planning had gemaakt en deze strak gevolgd heb, ben ik nooit in de problemen gekomen. Het is de leidraad geweest gedurende het onderzoek en een stok achter de deur. Tijdens het afstuderen had ik enorm veel vrijheid. Hier kon ik mijn zelfstandigheid laten zien. Om dit in goede banen te leiden heb ik mij elke dag strak aan vastgestelde werktijden gehouden om aan de uren te komen. Omdat ik mij hier strikt aan gehouden heb, ervaarde ik tijdens het proces geen stress en tijdsnood. Ik heb mijn zelfstandigheid hierdoor kunnen laten zien. In mijn verdere carrière zal ik dan ook regels vooraf opstellen en een planning maken zodat ik mij hieraan kan houden. Dit onderzoek heeft gebleken dat deze methode zeer goed werkt voor mij.

In de eerste fase van de afstudeerperiode werd het Plan van Aanpak gemaakt. In deze fase ben ik erg lang bezig geweest met het bedenken van een hoofdvraag. Het lukte niet om een onderzoeksvraag te formuleren passend bij het beroepsproduct. Voor enige tijd hield dit het proces ook enigszins op. Natuurlijk werd er wel door gegaan met andere elementen. Uiteindelijk na veel overlegt te hebben met de intervisiegroep en veel geschaaf aan de vraag kwam de onderzoeksvraag tot stand. De waarde van de intervisiegroep kwam hier al naar boven. Het was fijn om werk te kunnen vergelijken en tips te kunnen krijgen. Deze methode neem ik zeker mee in mijn verdere carrière.

De volgende fase was het literatuuronderzoek. Dit verliep soepel mede omdat dit een onderdeel is wat ik erg leuk vind. Er was enorm veel te vinden en aangezien ik altijd alle informatie belangrijk vind was het lastig om alles samen te vatten. Dit is ook terug te zien in de scriptie. Bondig schrijven is niet

altijd mijn sterkste punt. Toch vind ik dat ik de belangrijke literatuur eruit heb kunnen halen. Een groot onderdeel van het proces was het ontwikkelen van het beroepsproduct. In het verzamelen van informatie heeft veel tijd gezeten. Hier lukte het beter om de belangrijke informatie eruit te filteren. Waarom dit beter lukte dan bij het literatuuronderzoek kan ik niet verklaren.

De daaropvolgende fase was het opzetten en het uitvoeren van de onderzoeken. Een lastig onderdeel voor mij was het afnemen van de onderzoeken. Ik vind het altijd vervelend om onbekende mensen 'lastig te vallen' en hun tijd 'te verdoen'. Voor de uitvoering had ik mijzelf voorgenomen om 'het maar gewoon te doen' en lak te hebben aan de angst. Elke avond voor de afnemingen had ik al geen zin om te gaan, ondanks dat ik wist dat iedereen zeer positief er tegenover stond. Tijdens het afnemen vond ik het helemaal niet erg om te doen, maar de tegenzin als ik thuis was bleef. Aan deze gevoelens kan ik niks veranderen. Wel zou ik bij een volgend onderzoek met dezelfde instelling het onderzoek in gaan, aangezien ik tijdens het uitvoeren niet de tegenzin ervaarde en op mensen af durfde te stappen.

Na het onderzoek moesten de resultaten verwerkt worden. Op dit vlak heb ik veel nieuwe dingen geleerd. Ik heb voor het eerst gewerkt met het programma SPSS en voor het eerst volgens een methode kwalitatieve data gecodeerd. Beide tools ga ik zeker vaker in zetten.

Nadat de resultaten waren verwerkt konden de resultaten meegenomen worden bij het ontwikkelen van het concept. Het concept vereiste veel puzzelwerk, wat zeer lastig was. Omdat ik van tevoren al wist dat dit onderdeel veel tijd zou kosten, had ik hier rekening mee gehouden in de planning. Deze tijd had ik dan ook echt nodig. Er moest rekening gehouden worden met heel veel factoren. Na veel puzzelwerk was het concept eindelijk klaar om getest te worden.

Voor het testen bij de doelgroep had ik een mock-up gemaakt van de rondleiding in de izi.TRAVEL app. Het idee achter de mock-up was om de doelgroep een zo'n echt mogelijke beleving te laten ondergaan, waardoor de feedback waardevoller zou zijn. Echter kostte de mock-up veel te veel tijd en werkte de audio-opnames ook niet vlekkeloos. Met deze kennis zou ik het anders hebben gedaan en een simpelere mock-up maken via een simpeler platform dan InDesign. Uit de testfase kwam enorm veel feedback. Vooral de tips van de historicus waren zeer nuttig. Met zijn tips kon het concept verbeterd worden tot een 100% correct geschreven rondleiding. Echter bracht zijn feedback wel wat problemen met zich mee. Er moest een item geschrapt worden door de tijdsperiode. Het heeft enkele dagen geduurd voordat ik het item daadwerkelijk heb laten gaan. Daarnaast moest de opzet van enkele items veranderd worden. Ik vond het lastig om elementen uit mijn werk te verwijderen. Op een gegeven moment verloor ik het gevoel met de rondleiding. Gelukkig kon ik dit herpakken. Eind week 21 was de rondleiding klaar en is het ingeleverd bij de opdrachtgever.

Het onderzoek zou ik, met de kennis van hoe het proces is verlopen, op dezelfde manier doen. De werkwijzen die ik heb toegepast bleken zeer waardevol te zijn. Een planning en de gemaakte afspraken met mijzelf hebben mij geholpen om het project succesvol af te ronden. Wel zou ik mijzelf het advies geven om vaker om hulp te vragen. Op de momenten waar mensen andere inzichten gaven werd het uiteindelijke product versterkt.

9.2 Eindresultaat

Ik ben trots op het eindresultaat en kan niet wachten tot het online staat. Het is mooi om te zien hoe vele uren werk uiteindelijk resulteren in een echte rondleiding. Ik ben het meest trots op de items waarin er geschreven wordt in de belevende ik-vorm. Dit zijn: 'Een reis door de tijd', 'Torenhoog', 'De omwenteling', 'De ontdekking', 'Bezoek over de vloer' en 'Een onverwachte vondst'. Het meeste plezier beleefde ik aan het zoeken naar de juiste woorden om het verhaal zo goed mogelijk te laten

overkomen bij de doelgroep. In deze items kon ik mijn stijl en gevoel kwijt. Daarnaast ben ik ook trots op vele andere items, want het combineren van personages met feiten vond ik ook interessant. Wel was het soms lastig om de juiste balans te vinden. Je wilt namelijk zoveel mogelijk vertellen aan de bezoeker want alles is interessant maar de rondleiding moet niet te lang worden. Anders verlies je de bezoeker en worden al de andere items niet gehoord. Ik had een twee uur durende rondleiding over de Lebuinuskerk op deze manier kunnen schrijven. Ik heb met veel plezier aan de rondleiding gewerkt. Daarom heb ik weinig dagen gehad dat ik geen zin had om te werken. Uiteraard zijn er ook stukken waar ik minder trots op ben. Dat zijn de items: 'Jacobus Revius', 'Mariakerk', 'Hof van Gethsemane' en 'Het laatste oordeel'. In deze stukken lukte het mij niet om mijn creativiteit te uiten. De twee schilderingen zijn erg beschrijvend, maar een andere opzet kon ik niet bedenken. 'Jacobus Revius' is een item dat op het laatst is toegevoegd op wens van de opdrachtgever. Ik kon mijzelf niet vinden in de persoon Jacobus Revius. Omdat ik mij niet kon binden aan de persoon is er ook geen emotie in het stuk te lezen. Mede hierdoor voegt het stuk, naar mijn mening, niks toe. Ik had het stuk liever uit de rondleiding gezien.

Daarnaast vond ik het erg lastig om een perfect storytellingverhaal te creëren, aangezien de rondleiding geen fictie is en mag zijn. Hierdoor past het niet geheel in de storytellingmethodes. Ook hielp het niet dat de objecten niet op chronologische volgorde staan zoals in een museum. Ik heb echt geprobeerd om er het best mogelijke storytellingconcept uit te halen met de mogelijkheden die er waren. Daarom ben ik tevreden met wat er uiteindelijk tot stand is gekomen. Wel wil ik een volgende keer nog meer tijd besteden aan het ontwikkelen van een format waar ook de methode van Vogler inzit. Zo wordt het verhaal nog sterker.

Ook ben ik trots op alle elementen die erbij kwamen kijken zoals onder andere het maken en selecteren van de foto's en het ontwikkelen van de route-aanwijzingen. Alle elementen samen zorgen ervoor dat de rondleiding ook echt een volgbare digitale rondleiding is. Ook ben ik zeer tevreden met de opzetten die ik heb gemaakt voor eventuele andere rondleidingen in de kerk. Ik hoop dat ik hier ooit nog iets van terug zie in de app.

De communicatie met de opdrachtgever verliep goed. Tijdens de afstudeerperiode werd ik erg vrijgelaten. Ook was er alle ruimte voor eigen ideeën. Hierdoor heb ik veel zelfstandigheid en professionaliteit kunnen laten zien. Wanneer ik wat kon laten zien of een aantal vragen had kon ik snel een meeting aanvragen voor vaak dezelfde week nog. Hierdoor bleef er vaart in het project zitten. Ik zat op mijn plek bij de stichting en voelde mij op mijn gemak. Hierdoor heb ik met veel plezier en enthousiasme een rondleiding neer kunnen zetten waar ik trots op ben. Voor de fijne samenwerking en bijzondere kans wil ik Stichting Erfgoed Lebuinuskerk dan ook bedanken. Ik had geen fijnere afstudeerstage kunnen wensen.

Literatuurlijst

Baarda, B. (2014). Dit is onderzoek!. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Bouma, M. (2010). Storytelling in 12 stappen. Amsterdam: Uitgeverij Augustus.

Bronzite, D. (Z.D.). Hero's Journey. [Foto]. Geraadpleegd op 11 juni 2019, van http://www.movieoutline.com/articles/the-hero-journey-mythic-structure-of-joseph-campbell-monomyth.html

Burnham, R., & Kai-Kee, E. (2011). Teaching in the art museum. Interpretation as experience. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.

Campbell, J. (1949). The Hero with a Thousand Faces. New York: Pantheon Books.

Cowen, A., & Keltner, D. (2017). Self-report captures 27 distinct categories of emotion bridged by continuous gradients. Geraadpleegd op 22 maart 2019, van https://www.pnas.org/content/pnas/early/2017/08/30/1702247114.full.pdf

Erfgoed Gelderland. (2016). Rondleiding: een praktische handleiding voor gidsen. Geraadpleegd op 25 februari 2019, van http://erfgoedgelderland.nl/wp-content/uploads/2016/03/Rondleiden.pdf

Falk, J., & Dierking, L. (2000). Learning from Museums: Visitor Experience and the Making of Meaning. Walnut Creek: AltaMira Press.

Falk, J., & Storksdieck, M. (2005). Learning science from museums. História, Ciéncias, Saudé-Manguinhos, 12, 117-143.

Gerritsen, D., & Van Olderen, R. (2017). Het event als strategisch marketinginstrument. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Grever, M., & Boxtel, C. van (2014). Erfgoed, onderwijs en historisch besef. Verlangen naar een tastbaar verleden. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Grondman, A., Vreede, M., De Laarakker, K., & Reydon, O. (2010). Over Passie en Professie. Een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea. Utrecht/Amsterdam: Cultuurnetwerk Nederland/Erfgoed Nederland.

Heuvelman, A., Fennis, B., & Peters, O. (2011). Mediapsychologie. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Hooper-Greenhill, E. (2000). Museums and the Interpretation of Visual Culture. Londen: Routlegde.

Hueck, K., & Quick, R. (2013). The clues to a great story (the golden rules of storytelling). Geraadpleegd op 20 februari 2019, van https://blog.ted.com/how-to-tell-a-great-story-visualized/

Itro, D. (2016a). Wij introduceren met trots de Free Walking Mode!. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://izi.TRAVEL/nl/blog/wij-introduceren-met-trots-de-free-walking-mode

Itro, D. (2016b). Bied jouw tours aan op je eigen website!. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://izi.TRAVEL/nl/blog/bied-jouw-tours-aan-op-je-eigen-website

izi.TRAVEL. (Z.D.a). Preparing the museum for audio guide use. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://academy.izi.TRAVEL/help/production/preparing-the-museum-for-audio-guide-use/

izi.TRAVEL. (Z.D.b). Virtual museum. Basic concepts. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://academy.izi.TRAVEL/help/production/virtual-museum-basic/

izi.TRAVEL. (Z.D.c). What is a Quest?. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://academy.izi.TRAVEL/help/production/what-is-a-quest/

izi.TRAVEL. (Z.D.d). Quiz. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://academy.izi.TRAVEL/help/production/quiz/

izi.TRAVEL. (Z.D.e). Photo Navigation. Geraadpleegd op 9 april 2019, van http://academy.izi.TRAVEL/help/production/photo-navigation/

izi.TRAVEL. (Z.D.f) Preparation of images. Geraadpleegd op 10 april 2019, van http://academy.izi.TRAVEL/help/production/preparation-of-images/

izi.TRAVEL. (Z.D.g). Supported data formats. Geraadpleegd op 10 april 2019, van http://academy.izi.TRAVEL/help/production/supported-data-formats/

Kolb, A. (1983). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey: Prentice Hall.

Kuiper, G., & Kamp, D. (2017). Basisboek eventmanagement. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Lebuinuskerk. (Z.D.). Beheer. Geraadpleegd op 11 februari 2019, van https://www.lebuinuskerk.nl/kerkgebouw/beheer/

Leinhardt, G., & Crowley, K. (2002). Objects of Learning, Objects of Talk: Changing Minds in Museums. In S. Paris (Ed.), Multiple Perspectives on Children's Object-Centered Learning (pp. 301-234). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Lord, B. (2007). Manual of Museum Learning. Lanham: Rowman & Littlefield.

Machielse, I. (2018). 5 mogelijkheden voor effectieve storytelling. Frankwatching. Geraadpleegd op 7 maart 2018, van https://www.frankwatching.com/archive/2018/08/23/5-mogelijkheden-voor-effectieve-storytelling/

Marcus A. S., Levine, T. H., & Grenier, R. S. (2012). How secondary history teachers use and think about museums: Current practices and untapped promise for promoting historical understanding. Theory & Research in Social Education, 40(1), 66-97.

Maslow, A.H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review 50(4): 370-396.

Mulder, R. (2016). Storytelling: het museum als verhalenverteller. Geraadpleegd op 11 maart 2019, van https://www.cultuurmarketing.nl/belevenis-en-storytelling-in-musea/#.XIZkMyJKjIU

Oord, B. (2014). Storytelling: de 3 basisingrediënten om iemand te raken. Geraadpleegd op 27 februari 2019, van https://www.frankwatching.com/archive/2014/05/15/storytelling-de-3-basisingredienten-om-iemand-te-raken/

Pine, J., & Gilmore, J. (2012). De beleveniseconomie. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Piscitelli, B., & Weier, K. (2002). Learning with, through, and about art: the role of social interactions. In S. Paris (Ed.), Perspectives on Objectcentered Learning in Museums (pp. 121-151). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Roberts, L. C. (1997). From Knowledge to Narrative: Educators and the Changing Museum. Washington/ Londen: Smithsonian Institution Press.

Sanders, J. (2017). We hebben een verhaal nodig. Geraadpleegd op 5 maart 2019, van https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/178626/178626.pdf?sequence=1

Schep, M., Van Boxtel, C., Noordegraaf, J. (2015). Wat je kunt leren van een educatieve museumrondleiding. Geraadpleegd op 25 februari 2019, van https://www.lkca.nl/~/media/downloads/publicaties/cultuur_plus_educatie/ce42_2015_wat_je_kunt_leren_van_een_educatieve_museumrondleiding.pdf

Storytelling [Def.1]. (Z.D.). In Oxford Dictionaries. Geraadpleegd op 20 februari 2019, van https://en.oxforddictionaries.com/definition/storytelling

Storytelling People. (Z.D.). Wat is storytelling. Geraadpleegd op 27 februari 2019, van https://www.corporatestory.nl/storytelling/wat-is-storytelling/

Testcentrum Groei. (Z.D.). Leerstijlen Kolb. Geraadpleegd op 13 januari 2019, van https://www.testcentrumgroei.nl/opleidingen/leerstijlen

Toerisme Vlaanderen. (Z.D.a.). Wat heeft de klant nodig voor een rondleiding?. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van https://kwaliteit.toerismevlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/TEKST%20-%20Wat%20heeft%20de%20klant%20nodig.pdf

Toerisme Vlaanderen. (Z.D.c). Voorbeeld bezoekerscyclus. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van https://kwaliteit.toerismevlaanderen.be/voorbeeld-bezoekerscyclus

Van Drunen, N. (2018). Storytelling: in 5 stappen een inspirerend merkverhaal. Frankwatching. Geraadpleegd op 27 februari 2019 van, https://www.frankwatching.com/archive/2018/04/16/storytelling-in-5-stappen-een-inspirerend-merkverhaal/

Vogler, C. (1992). The Writer's Journey: Mythic Structure for Storytellers and Screenwriters. Los Angeles: Michael Wiese Productions.

Weier, K. (2004). Empowering young children in art museums: Letting them take the lead. Contemporary Issues in Early Childhood, 5(1), 106-116.

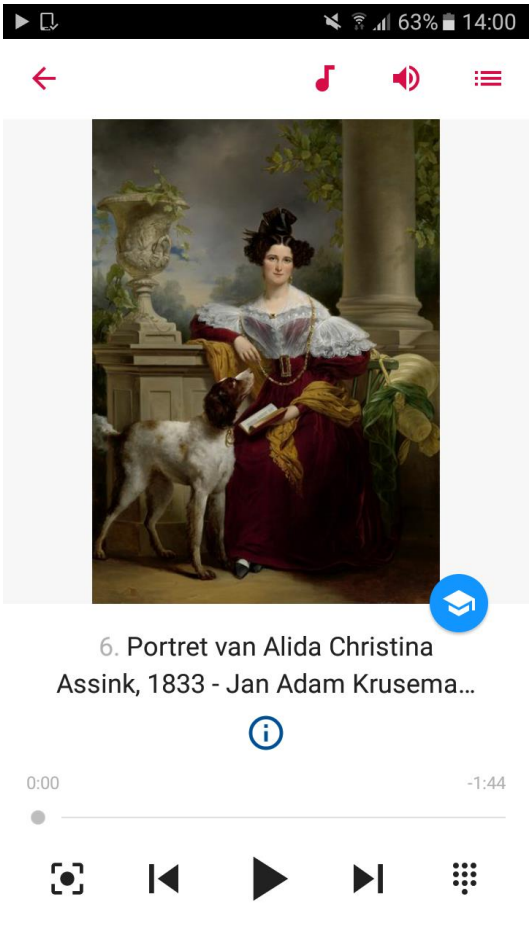
Witteman, H. (2008). Meer over het brein: het semantische geheugen. Geraadpleegd op 15 mei 2019, van https://www.onderwijsvanmorgen.nl/meer-over-het-brein-het-semantische-geheugen/

Bijlagen

Bijlage I: Bestuurssamenstelling Stichting Erfgoed Lebuinuskerk

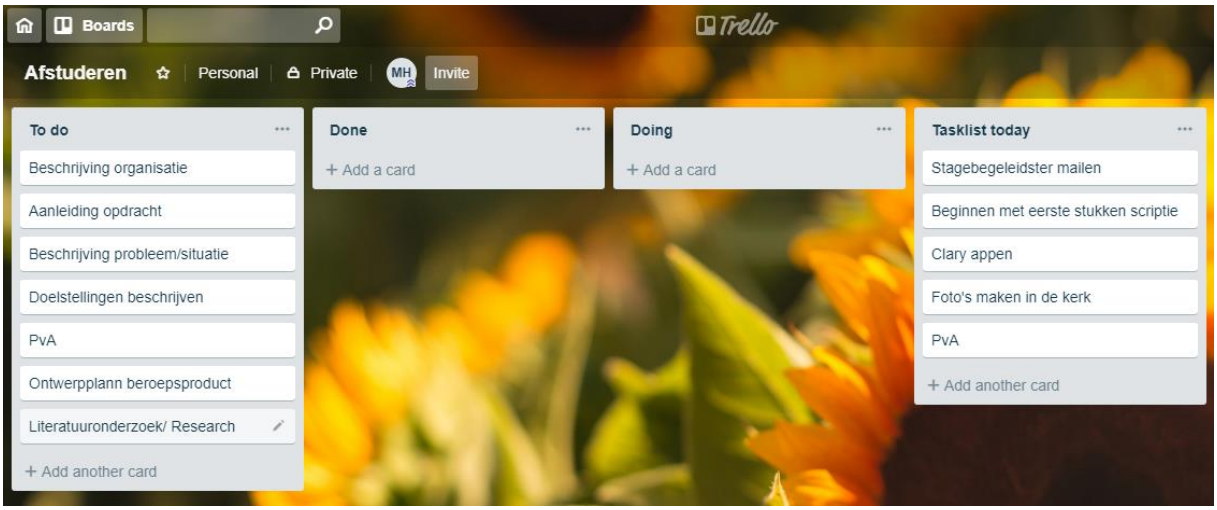
Bijlage II: Voorbeeld beroepsproduct ‘Museum’

Onderdeel	Week 7	week 8	week 9	week 10	week 11	week 12	week 13	week 14	week 15	week 16	week 17	week 18	week 19	week 20	week 21	week 22	week 23	week 24
Beschrijving organisatie																		
Aanleiding opdracht																		
Beschrijving probleem/situatie																		
Beschrijving doelstelling																		
Plan van Aanpak																		
Ontwerpplan beroepsproduct																		
Literatuuronderzoek/ Research																		
Opzet hoofdonderzoek																		
Uitvoering hoofdonderzoek																		
Resultaten verwerken praktijkonderzoek																		
Conclusie hoofdonderzoek																		
Aanbeveling a.d.h.v. onderzoek																		
Concept beroepsproduct																		
Verantwoording concept beroepsproduct																		
Beroepsproduct testen en evalueren																		
Realisatie beroepsproduct																		
Verantwoording beroepsproduct																		
Beroepsproduct naar Frank van Unen																		
Lancering beroepsproduct																		
Inleveren conceptversie Scriptie																		
Reflecteren																		
Afronding																		

Bijlage IV: Trellobord

Bijlage V: Leeruitkomsten museale omgeving

Categorie	Leeruitkomst (bezoeker)
Affectief	heeft de rondleiding als plezierig ervaren
Attitude	wordt nieuwsgierig en ontwikkelt interesse in geschiedenis
	ontwikkelt een open houding voor andere perspectieven, culturen en tijden
Identiteit	leert over zichzelf, anderen en de wereld
Kennis en begrip	ontwikkelt het besef dat gebeurtenissen echt plaatsgevonden hebben in het verleden
	heeft kennis opgedaan van historische feiten, concepten, personen, ontwikkelingen en gebeurtenissen
	verwerft inzicht in de manieren waarop we tegenwoordig omgaan met het verleden
Vaardigheden	leert zich een historische situatie voorstellen en leert zich inleven in een persoon uit het verleden
	leert representaties van het verleden kritisch analyseren
	leert historische vragen stellen
	leert voorwerpen en events in een historische context plaatsen
	leert verbanden te leggen en vergelijkingen te maken tussen het heden, verleden en de toekomst

Bijlage VI: Competenties medium

Toerisme Vlaanderen (Z.D.b) heeft de competenties van een gids op een rij gezet. De bruikbare competenties voor het medium izi.TRAVEL app zijn eruit gehaald. Hieronder staan de competenties waar de rondleiding aan moet voldoen.

Bezoeker

- Straal gastvrijheid uit en benader de bezoeker open en hartelijk
- Biedt ruimte voor informele momenten
- Houdt rekening met de verschillende fysieke mogelijkheden van de deelnemers
- Gebruik geen oordelende of discriminerende taal

Audio

- Articuleer duidelijk
- Pas het volume aan naar de omstandigheden of biedt hier de mogelijkheid toe
- Spreek gericht naar de deelnemer
- Maak gebruik van stembuigingen

Taal

- Gebruik verzorgt taalgebruik: geen spelfouten of afgebroken zinnen
- Stem de taal af op de doelgroep, gebruik zo min mogelijk vakjargon en moeilijke woorden
- Gebruik een natuurlijke taal met eigen woorden

Omgeving

- Positioneer de deelnemer zo dat de omgeving tot haar recht komt
- Laat de omgeving spreken
- Kies de elementen die besproken worden om het feit ze visueel ondersteunend zijn voor het verhaal
- Laat de deelnemer kijken naar het object of de omgeving
- Bouw het verhaal op vanuit de visuele elementen
- Zoom in op visuele details en zoom dan terug naar een overzicht

Beleving

- Maak gebruik van stiltes, tempowisselingen en variatie in volumes
- Gebruik diverse vertelstandpunten
- Help de deelnemer om zich in te leven in een periode of persoon, bijvoorbeeld door gebruik van de tegenwoordige tijd
- Geef kleur aan het verhaal en creëer sfeer door expressieve taal
- Maak het interactief
- Gebruik open vragen en geen sturende vragen in het verhaal
- Stel vragen met verschillende doelen (kijken stimuleren, voorkennis activeren, aan het denken zetten, creativiteit prikkelen)
- Maak gebruik van opdrachten (spel-, teken- of bewegingsopdracht)
- Laat de deelnemers hun zintuigen gebruiken

Inhoud

- Gebruik correcte informatie
- Gebruik informatie over diverse kennisgebieden
- Link het onderwerp aan thema's, de actualiteit en de leefwereld van de doelgroep
- Gebruik een afwisselende selectie van soorten informatie (concepten, persoonlijke verhalen, technische informatie, anekdotes)
- Gebruik actuele informatie

- Gebruik een rode draad door de gehele rondleiding
- Breng samenhang in het verhaal
- Hanteer een logische opbouw
- Gebruik overgangen en bruggetjes tussen de verschillende onderwerpen

Pas de inhoud aan het kennisniveau van de doelgroep

Bijlage VII: Enquête doelgroeponderzoek

Bent u hier voor een toeristisch bezoek?
(Bij nee houdt de enquête op)

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

In welke leeftijdscategorie valt u?

- 0-18
- 19-24
- 25-35
- 36-45
- 46-55
- 56-65
- 66-75
- 76+

Welke taal spreekt u?

- Nederlands
- Duits
- Engels
- Frans
- Anders, namelijk ……..

Vorige antwoord Nederlands:
Uit welke gemeente komt u?: …….

Andere antwoorden:
Uit welke provincie komt u?: ……

Met hoeveel personen bezoekt u de kerk inclusief uzelf?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6 of meer

In welke leeftijdscategorie(ën) valt/vallen uw medebezoeker(s)?

- 0-18
- 19-24
- 25-35
- 36-45
- 46-55
- 56-65
- 66-75
- 76+

Wat trok u naar de Lebuinuskerk?

……
……

Heeft u zich ingelezen over de historie van deze kerk? Zo ja, hoe?

- Nee

- Reisgids
- De website van de Lebuinuskerk
- Via andere Internetbronnen (bijv. VVV)
- Folder
- Overig, namelijk ……..

Waar zou u nog graag meer over willen weten met betrekking tot de kerk?

……
……

In wat voor een vorm ontvangt u graag informatie over de kerk tijdens uw bezoek?

- Folder/ Flyer
- Persoonlijke rondleiding/ gids
- Tour via smartphone
- Klassieke audiotour
- Film
- (Digitale) Informatieborden
- Anders, zoals ……

Hoelang moet een rondleiding maximaal duren (minuten)?

……

Heeft u een smartphone?

- Ja
- Nee

In welke categorie schat u uw vaardigheden op de smartphone?

- Beginner
- Goed
- Ervaren
- Expert

Heeft u een of meerdere reisapps gedownload op uw smartphone?

- Ja, zoals ……
- Nee

Bijlage VIII: Storytelling hoofdonderzoek

Van Basiliek tot Hallenkerk

Tussen 1400 en 1525 werd de Romaanse basiliek van bisschop Bernold, welke gewijd was aan Lebuinus, verbouwd tot gotische hallenkerk. Het werd gebouwd op de fundering van de Romaanse basiliek. Wel werden er enkele Romaanse delen behouden, zoals de crypte en de boog voor het grote orgel. Ook werd de kerk uitgebreid door verbredingen, verhogingen en overwelvingen. Er kwam onder andere een kooromgang en een Magistraatskapel. De gotische hallenkerk was rijkversierd met muurschilderingen en stond vol heiligenbeelden en altaren. Gedurende de verbouwing tot een gotische hallenkerk werden de Romaanse torens afgebroken en beraamde men plannen om twee nieuwe torens te bouwen.

Torenhoog

1580

‘Pap, de toren is zo hoog en mooi’ zegt kleine Harm terwijl hij vol bewondering omhoogkijkt. ‘Weet je, mijn jongen, de kerk had eerst twee torens’ zeg ik. ‘Echt waar?’ vroeg mijn zoon Harm. ‘Toen de basiliek verbouwd werd tot gotische hallenkerk hebben ze ook de torens onder handen genomen. Er werden plannen gemaakt voor twee nieuwe torens, alleen is er maar één gekomen.’ vertel ik terwijl we beiden nog steeds naar de toren kijken. ‘Pap, waarom is er dan maar één toren teruggekomen?’ vraagt Harm terwijl hij al die tijd al omhoogkijkt naar de toren en toch wel een beetje last krijgt van zijn nek. Ik lach voorzichtig, omdat het antwoord zo bekend voor komt. ’De bouw van de toren was vooral een stedelijke aangelegenheid. De komst van een tweede toren is volgens mij alleen een interesse geweest van het kapittel. Een reden hiervoor kan het voortzetten van een traditie zijn geweest. Ook past de vorm van twee torens bij de betekenis van Deventer als tweede stad van het Sticht, Utrecht. Ik vermoed dat de tweede toren er uiteindelijk niet is gekomen omdat de kerk vanwege alle verbouwingen niet genoeg geld had en de stad geen interesse had om de tweede toren (deels) te bekostigen.’ leg ik mijn zoon uit. ‘Een is beter dan niks’ zegt hij vrolijk terwijl hij zijn schouders op haalt. We lopen door naar de Markt om iets lekkers te halen.

Ondergronds

Op de terugweg besluit ik om nog even de kerk in te lopen en specifiek naar de crypte. Wat voel jij als je in de crypte bent? Voor mij voelt het als een geheim donker plekje waar ik helemaal alleen ben. Dat komt door het lage plafond en de licht-donker werking. Ik vind het fijn om hier soms even tot mijzelf te komen. Wat ik heel mooi vind aan de crypte zijn de zes zuilen. Valt je iets op aan de zuilen? Juist, er zijn drie verschillende patronen. De twee zuilen die het dichtst bij de ingang staan hebben een enkelvormig spiraal patroon. De middelste zuilen hebben een dubbele spiraal die met een kwartbolling is uitgehakt. De overige twee zuilen hebben een uniek patroon dat in geen van de kerken die door Bernold gesticht zijn aangetroffen kan worden. De zuilen worden gekenmerkt door tongvormige bladeren. Kun je nog meer verschillen vinden?

De omwenteling

Ik schrik wakker van al het lawaai buiten. Ik denk bij mijzelf nog, zal ik blijven liggen? Maar het klinkt toch wel verontrustend. Ik sta op met mijn ogen nog half dicht en slof naar het raam. Terwijl ik uit het raam kijk zie ik een grote menigte buiten. Ze lijken allemaal naar de kerk te gaan. Het is toch geen zondag? De menigte buiten lijkt niet bepaald in een positieve stemming te zijn. Is het wel verstandig om buiten te gaan kijken? Mijn nieuwsgierigheid overwint het van mijn angst. Ik meng mij in de menigte en loop de kerk binnen. O nee, het is zover. De beeldenstorm is naar Deventer getrokken. Ik

sta aan de grond genageld terwijl ik toe kijk hoe calvinisten de beelden stuk voor stuk vernielen en alle pracht en praal erbij. Ze pleisteren de hele kerk wit. Wat zouden ze doen als ze weten dat ik een katholiek ben?

Een nieuw hoofdstuk

Ik sloeg het dagboek van Jan dicht, het is tijd om weer naar het werk te gaan. Ik vind het fijn om voor werk altijd iets te lezen uit het dagboek van Jan, het helpt mij de context te snappen van de dingen die ik tegen kom tijdens mijn werk als restaurateur. Ik weet niet wie Jan is, dat staat niet vermeld in het dagboek. Het lijkt mij een normale katholieke man uit Deventer. De restauraties in de kerk verlopen goed. In iets meer dan een eeuw pakt de kerk alles aan. Van uitwendige restauraties tot inwendige restauraties. Elke dag komen we nieuwe dingen tegen onder de witte kalklaag. De laatste tijd zijn we veel schilderingen uit de 15^{e} en 16^{e} eeuw tegen gekomen.

Hardnekkig

Om een van de schilderingen moest ik toch wel een beetje lachen. Op de schildering kun je twee mannen met een stok in hun mond zien. Aan de stok zit een touw. Eerst wist ik niet zo goed wat het voor moest stellen, maar blijkbaar is het een voorstelling van het middeleeuwse krachtspel ‘Strebkatzenziehen’. Het doel van het spel is om de tegenstander twee meter naar jou toe te trekken, wanneer dit gelukt is heb je gewonnen. Door op de stok te bijten kunnen de mannen hun nekspieren beter aanspannen, waardoor ze beter kunnen trekken. Daar komt ook de uitdrukking hardnekkig vandaan. Dit is de enige Nederlandse voorstelling van het spel, wat de schildering natuurlijk erg bijzonder maakt. Kun jij je dit spel tegenwoordig nog voorstellen? Ik niet, haha.

11 november

Elf november is de dag, dat mijn lichtje, dat mijn lichtje. Elf november is de dag, dat mijn lichtje branden mag. Misschien herken je het wel van vroeger. Op 11 november tijdens het Sint-Maartensfeest ging je langs de deuren met je lampion om snoepjes te verzamelen. Vlakbij het winkeltje zie je Sint-Maarten afgebeeld. Op de schildering is de legende te zien dat Sint-Maarten de helft van zijn mantel aan een bedelaar geeft. Sint-Maarten is de beschermheilige van de armen geworden. Tijdens het restaureren bouwen we de gekleurde vlakken op uit streepjes. Op de afbeelding is dat goed te zien. Maar als je omhoog naar de schildering kijkt oogt het wel als één kleur.

De passie

Herken jij de voorstelling en de personen? Dit is een schildering van het Hof van Gethsémané. Het Hof van Gethsémané is een tuin aan de voet van de Olijfberg die beroemd is omdat Jezus daar bad in de nacht voor zijn kruisiging. Nu je dat ieder geval weet, wie denk je wie de twee slapende personen op de voorgrond zijn? Juist, Jacobus en Johannes. Als je goed kijkt kun je op de rechterhelft van de schildering Judas zien, die Jezus verraadt met een kus. Petrus trekt zijn zwaard om de knecht van de Hoge Priester te slaan. De soldaten grijpen Jezus, wie links van de boom staat. Hij is erg geschrokken en op de grond gevallen.

Pasen

In het dagboek van Jan las ik al over de crypte. Ook hier hebben we gewelfschilderingen gevonden. De voorstellingen verklaren gelijk het gebruik van de crypte, in de tweede helft van de vijftiende eeuw vooral was ingericht om tijdens Pasen als Heilig Graf te dienen. In heel de kerk zijn engelen te zien. Maar deze vier engelen zijn waarschijnlijk de aartsengelen: Gabriël, Michaël, Raphaël en Uriël. De vier engelen op de zuilen staren nu naar de opening van de oude put maar keken oorspronkelijk

toe op een symbolisch Heilig Graf. De engelen hebben grote vleugels, wijduitstaand blond krulhaar en een kruisje voor op het hoofd. De engelen dragen een spons, een doornenkroon, spijkers, een geselroede, een geselpaal en een karwats. Deze attributen hebben dus te maken met de activiteiten rondom Pasen.

De onthulling

Vandaag is er toch wel iets heel bijzonders gebeurd. Terwijl we de vloer openbraken, stuitte we op iets hards. Het steen was anders dan de grond, het had een rode kleur en voelde zacht aan. Ik herkende het meteen, tufsteen. Voorzichtig is alles uitgegraven. Het lijkt wel een sarcofaag, zou het? Met mijn handen voelde ik voorzichtig over de broze steen. Het heeft allemaal groeven. Mmh, vreemd, de deksel is gebroken. Voorzichtig halen we de deksel van de kist af. Gelijk maakt mijn historisch hart een sprongetje. Er zitten drie schedels en een aantal botten in. Na wat extra onderzoek kwam ik erachter dat de personen niet gelijktijdig maar geruime tijd na elkaar zijn begraven. Ik vermoed dat de beenderen van bisschop Radboud en missionarissen Lebuinus en Marchelmus zijn. Alle drie waren prominente figuren voor Deventer en in de Middeleeuwen werden sarcofagen alleen gebruikt voor hele belangrijke personen. Radboud was bisschop van Deventer in 899-917. Lebuinus heeft de eerste kerk te Deventer gesticht en bijzonder werk verricht. Marchelmus net zo.

De schat van Lebuinus

Bedankt dat je mee ging op avontuur bij het ontdekken van de schatten van de Lebuinuskerk te Deventer. Ik hoop dat je net zo veel geleerd hebt als ik. Nog nieuwsgieriger geworden? De kerk heeft nog veel meer mysteries, neem nog even een kijkje of stel een vraag aan een van de gastheren/gastvrouwen. Wil je toch nog even in je rol blijven? In de zomer is de toren te beklimmen, hier heb je een grandioos uitzicht over de historische stad. Maar let op, wellicht ligt de vijand op de loer. We hopen je nog snel een keer terug te zien, tot ziens!

Bijlage IX: Relevantie

Wat vond u van Torenhoog?

1. Verhaal is leuk. Uit het niets een verhaal. Geen besef van tijd. Lees makkelijk.
2. Heel mooi. Vanuit de ogen van iemand van toen. Krijg er bewondering voor
3. Tijdsaanduiding is fijn. Passende titel. Leuk geschreven, vader-zoon moment
4. Leuke setting, mooi verhaal. Herkenbaar vader-zoon moment. Nieuwsgierig gemaakt.
5. Op een leuke herkenbare manier verteld. Informatie in verwerkt.
6. Leuk. Grappige uitkomst, altijd geld.
7. Mooi verhaal. Leest makkelijk
8. Leuke anekdote met zoontje. Herkenbaar.
9. Heel leuk. Op een leuke manier de waarom vraag beantwoord.
10. Leuk geschreven. In kinderlijke taal uitleg krijgen. Zeer leuk stuk. Leuke afsluiting
11. Mooie titel. Voor jong en oud geschreven. Stijl spreekt aan.
12. Persoonlijk geschreven. Bij langer verhaal is fijn dat er een persoon in zit, zo wordt het luchtig. Bij een kort verhaal geen toeters en bellen.

Bijlage X: Labels

Wat vond u van Torenhoog?

1. Mooi verhaal
2. Geen tijdsbesef
3. Leest makkelijk
4. Uit het niets een verhaal
5. Vanuit de ogen van iemand van toen
6. Bewonderenswaardig
7. Tijdsaanduiding fijn
8. Passende titel
9. Herkenbaar
10. Leuke setting
11. Maakt nieuwsgierig
12. Informatief
13. Grappige uitkomst
14. In kinderlijke taal uitleg krijgen
15. Mooie afsluiting
16. Voor jong en oud
17. Stijl spreekt aan
18. Persoonlijk geschreven
19. Luchtig

Bijlage XI: Open coderen samenvoegen

De cijfers erachter geven aan door hoe veel respondenten het label is genoemd.

Wat vond u van Torenhoog?

- Mooi verhaal (10)
- Geen tijdsbesef
- Leest makkelijk (2)
- Uit het niets een verhaal
- Vanuit de ogen van iemand van toen
- Bewonderenswaardig
- Tijdsaanduiding fijn
- Passende titel (2)
- Herkenbaar (4)
- Leuke setting
- Maakt nieuwsgierig
- Informatief (2)
- Grappige uitkomst
- In kinderlijke taal uitleg krijgen
- Mooie afsluiting
- Voor jong en oud
- Stijl spreekt aan
- Persoonlijk geschreven
- Luchtig

Bijlage XII: Axiaal coderen

De cijfers erachter geven aan door hoe veel respondenten het label is genoemd. De categorieën zijn gekenmerkt door een rood dikgedrukt lettertype.

Wat vond u van Torenhoog?

Informatie

- Leuke setting
- Passende titel (2)
- Informatief (2)
- Tijdsaanduiding fijn
- Mooie afsluiting
- Voor jong en oud
- Geen tijdsbesef
- Informatief (2)
- Grappige uitkomst
- Mooi verhaal (10)
- Bewonderenswaardig

Schrijfwijze

- Leest makkelijk (2)
- Uit het niets een verhaal
- In kinderlijke taal uitleg krijgen
- Voor jong en oud
- Stijl spreekt aan
- Maakt nieuwsgierig
- Luchtig
- Persoonlijk geschreven

Persoonlijk

- Persoonlijk geschreven
- Vanuit de ogen van iemand van toen
- Herkenbaar (4)

Bijlage XIII: Selectief coderen

De centrale begrippen zijn gekenmerkt door een rood dikgedrukt lettertype. De cijfers erachter geven aan door hoe veel respondenten het label is genoemd.

Wat vond u van Torenhoog?

Tekstueel

- Leest makkelijk (2)
- Uit het niets een verhaal
- Tijdsaanduiding fijn
- Passende titel (2)
- Leuke setting
- Informatief (2)
- In kinderlijke taal uitleg krijgen
- Mooie afsluiting
- Voor jong en oud
- Stijl spreekt aan
- Persoonlijk geschreven

Gevoel

- Mooi verhaal (10)
- Geen tijdsbesef
- Vanuit de ogen van iemand van toen
- Bewonderenswaardig
- Herkenbaar (4)
- Maakt nieuwsgierig
- Informatief (2)
- Grappige uitkomst
- In kinderlijke taal uitleg krijgen
- Persoonlijk geschreven
- Luchtig

Bijlage XIV: Interviewschema

Interviewschema

1. Hoe heeft u het bezoek aan de kerk ervaren?

2. Welke indruk heeft de kerk op u gemaakt?

3. Welke emoties heeft u tijdens het bezoek ervaren?

4. Welk item/welke items sprong(en) eruit voor u?

a. Waarom?

b. Welke emoties voelde u bij het item?

5. Wat vond u van Van Basiliek tot Hallenkerk?

6. Wat vond u van Torenhoog?

7. Wat vond u van Ondergronds?

8. Wat vond u van De omwenteling?

9. Wat vond u van Een nieuw hoofdstuk?

10. Wat vond u van Hardnekkig?

11. Wat vond u van 11 november?

12. Wat vond u van De passie?

13. Wat vond u van Pasen?

14. Wat vond u van De onthulling?

15. Wat vond u van De schat van Lebuinus?

16. Wie denkt u dat de hoofdpersonen zijn en hoe ziet u de hoofdpersonen voor u?

17. Wat vindt u van de hoofdpersonen?

18. Kunt u zich inleven in de hoofdpersonen of een van hen?

19. Kunt u zich identificeren in de hoofdpersonen of in een van hen?

20. Herkende u iets van uzelf in het verhaal of bij een van de hoofdpersonen?

21. Wat is het doel van het verhaal denkt u?

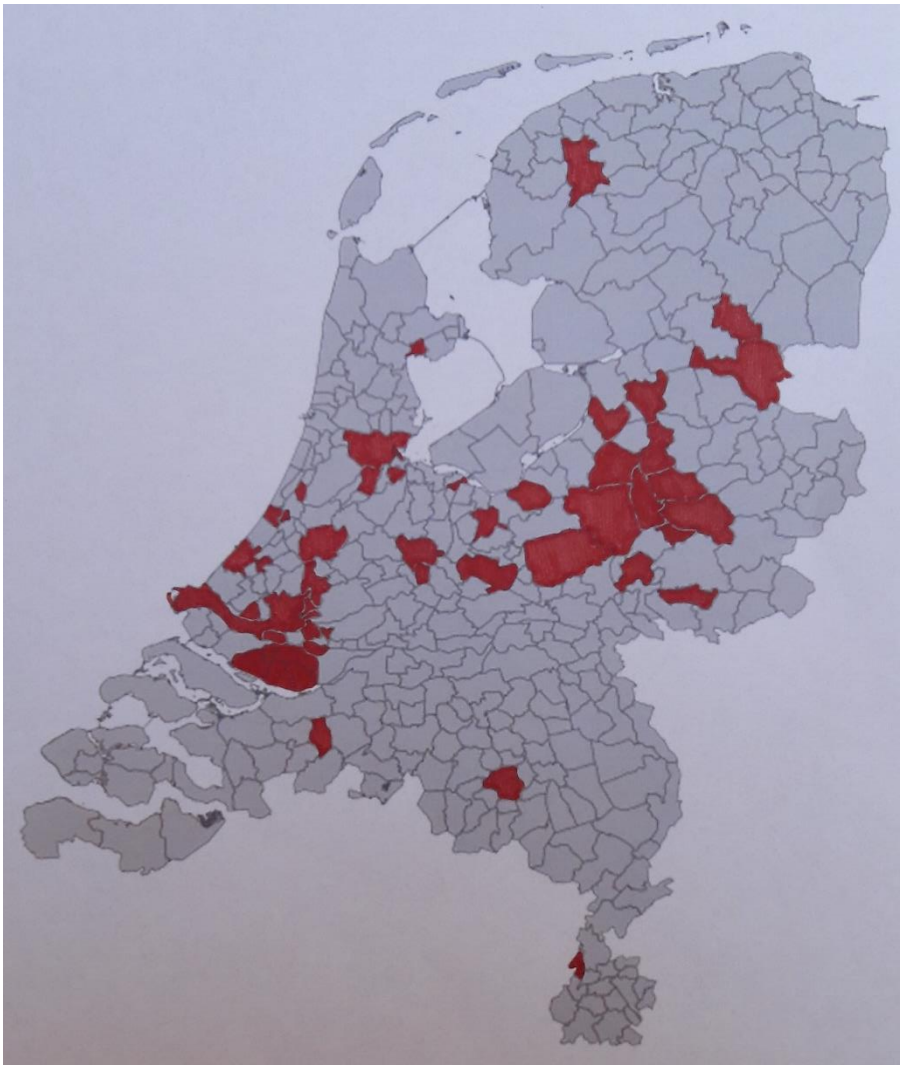
22. Heeft u wat geleerd tijdens de rondleiding? Zo ja, wat?

23. Miste u nog iets tijdens de rondleiding?

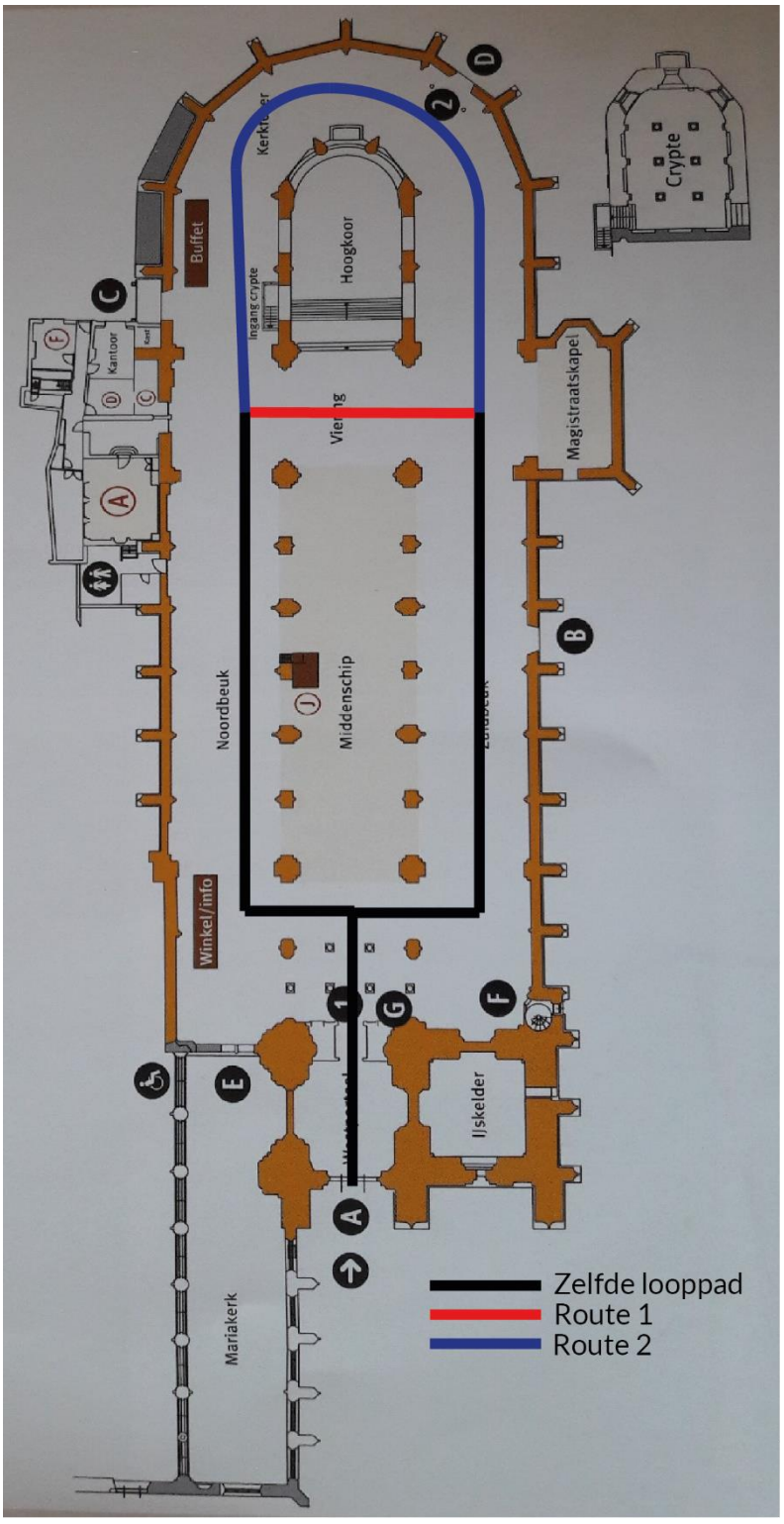
Emoties

– Adoratie
– Afschuw
– Amusement
– Angst
– Bang
– Bedroefd
– Bewondering
– Medeleven
– Kunstzinnige waardering
– Horror
– Interesse
– Jaloers
– Kalmte
– Nostalgisch
– Ongemak
– Ontzag
– Opwinding
– Plezier
– Romantisch
– Sympathie
– Tevreden
– Triomfantelijk
– Vermaak
– Verveling
– Verward

Bijlage XV: Landkaart toeristische bezoekers Lebuinuskerk

Bijlage XVI: Looproute toeristische bezoeker Lebuinuskerk

Bijlage XVII: Concept beroepsproduct tekst

Verborgen verhalen

Introductie
Welkom in de Lebuinuskerk. U begint dadelijk aan de rondleiding ‘De verborgen verhalen van de Lebuinuskerk’. Jan en Pieter nemen u mee terug in de tijd langs schilderingen, de crypte, de toren en vele andere mooie objecten. De rondleiding zal ongeveer 45 minuten duren. Voor u begint aan de rondleiding geven we u graag nog wat praktische informatie. In de app kunt u de audio starten door onderin op het middelste pijltje te klikken. Met het rechter pijltje kunt u naar het volgende item en met het linker pijltje naar de vorige. Als u op de afbeelding klikt wordt deze groter en kunt u naar links vegen om meer afbeeldingen te zien. Wilt u alleen de tekst lezen? Klik dan op het rondje met de letter ‘i’ erin.

Tijdens de rondleiding brengt u een bezoek aan de crypte, dit kan lastig zijn wanneer u slecht ter been bent. Ook is het mogelijk om via de smalle trap de 64 meter hoge toren te beklimmen, de moeilijkheidsgraad hiervan is hoog. De openingstijden van de toren zijn onderaan te lezen. Wanneer u een moment van rust wilt pakken kan dit in het midden van de kerk, rond de preekstoel. De toiletten bevinden zich aan dezelfde kant als de shop. Wij wensen u veel plezier.

Openingstijden toren

April t/m oktober: Elke zaterdagmiddag 13.00-16.00 uur.
In de schoolvakanties: Maandag t/m zaterdag van 13.00-16.00 uur.
Schoolvakanties:

- Meivakantie: 27 april t/m 12 mei
- Zomervakantie: 6 juli t/m 1 september
- Herfstvakantie: 12 oktober t/m 27 oktober

Kaarten zijn verkrijgbaar bij de shop. De kosten zijn € 0,85 voor kinderen t/m 12 jaar en € 1,50 voor personen boven 12 jaar.

Een reis door de tijd
1580

Vandaag, net zoals elke dag, loop ik met mijn zoon Harm langs de Grote of Lebuinuskerk als we naar de bakker gaan. Terwijl we de kerk naderen vraagt Harm ‘Pap, wie heeft deze kerk gebouwd?’. Harm begint steeds meer echt over dingen na te denken, hij wordt een grote jongen. ‘Deze kerk heeft veel verschillende vormen gekend door alle jaren heen.’ vertel ik aan Harm. Harm vraagt nieuwsgierig: ‘Hoe is het allemaal begonnen dan?’. ‘Nou, al in 768 n.C. meldde een Engelse missionaris genaamd Lebuinus zich bij de bisschop van Utrecht. Lebuinus wilde graag in het grensgebied van de Franken en Saksen in de buurt van de IJssel de bevolking onderwijzen in de Christelijke leer. De bisschop vond dit een goed idee en stuurde Lebuinus samen met een gids, Marchelmus, op pad. Met succes leerde hij de mensen over het Christendom. In datzelfde jaar bouwden Lebuinus en zijn volgelingen de eerste kerk van Deventer. Deze was toen nog van hout.’ vertel ik aan mijn zoon terwijl hij vol bewondering luistert. ‘Wanneer ontstond de kerk zoals het er nu uitziet dan?’ vraagt Harm aan mij.

‘Vanaf 1010 is de grote romaanse basiliek gebouwd, toen begon de kerk zijn grootte en vorm te krijgen zoals hij nu te zien is. In 1040 wordt de nieuwe basiliek ingewijd aan Maria en Lebuinus. De basiliek kende toen nog twee torens. Over de jaren heen is er nog veel aan gedaan. Tussen 1400-1525 werd de romaanse basiliek verbouwd tot gotische hallenkerk, zoals de kerk nu ook te zien is.’

Heilige Maegdenhuisjes
Terwijl we naar de Lebuinuskerk lopen komen we langs de witte huisjes. Harm vraagt aan mij: 'Pap, wie wonen daar?' 'Daar wonen bejaarde alleenstaande vrouwen die zorgen voor de versiering en de stoofjes van de kerk. Wanneer jij koude voeten hebt, nemen we toch altijd een stoofje mee naar de banken?' leg ik Harm uit. 'Ja…' zegt Harm wachtend op verdere uitleg. 'Nou de vrouwen die daar wonen, zorgen er dus voor dat jij warme voetjes hebt.'

Torenhoog
'De toren is zo hoog en mooi' zegt Harm terwijl hij vol bewondering omhoogkijkt. 'Net vertelde ik toch dat de basiliek twee torens kende vroeger? Toen de basiliek verbouwd werd tot gotische hallenkerk hebben ze gelijk de torens onder handen genomen. Er werden plannen gemaakt voor twee nieuwe torens, alleen is er maar één gekomen.' vertel ik terwijl we beiden nog steeds naar de toren kijken. 'Pap, waarom is er dan maar één toren teruggekomen?' vraagt Harm terwijl hij al die tijd al omhoogkijkt naar de toren en toch wel een beetje last krijgt van zijn nek. Ik lach voorzichtig, omdat het antwoord zo bekend voor komt. 'De bouw van de toren was vooral een stedelijke aangelegenheid. De komst van een tweede toren is volgens mij alleen een interesse geweest van het kapittel. Een reden hiervoor kan het voortzetten van een traditie zijn geweest. Ook past de vorm van twee torens bij de betekenis van Deventer als tweede stad van het Sticht Utrecht. Ik vermoed dat de tweede toren er uiteindelijk niet is gekomen omdat de kerk vanwege alle verbouwingen niet genoeg geld had en de stad geen interesse had om de tweede toren (deels) te bekostigen.' leg ik mijn zoon uit. 'Een is beter dan niks' zegt hij vrolijk terwijl hij zijn schouders op haalt. Met het warme brood gaan we gauw naar huis.

De omwenteling
Audiofragment: klok luidt, menigte te horen

Ik schrik wakker van het lawaai buiten. Zal ik blijven liggen? Het klinkt toch wel verontrustend, ik besluit om te gaan kijken. Met mijn ogen nog half dicht slof ik naar het raam. Terwijl ik uit het raam kijk zie ik een grote menigte buiten. Ze lijken allemaal naar de kerk te gaan. Het is toch geen zondag? De menigte buiten lijkt niet bepaald in een positieve stemming te zijn. Is het wel verstandig om buiten te gaan kijken? Mijn nieuwsgierigheid overwint het van mijn angst. Ik meng mij in de menigte en loop de kerk binnen. O nee, het is zover. De beeldenstorm is naar Deventer getrokken. Ik sta aan de grond genageld terwijl ik toe kijk hoe calvinisten de beelden stuk voor stuk vernielen en alle pracht en praal erbij. Ze pleisteren de hele kerk wit. Wat zouden ze doen als ze weten dat ik een katholiek ben?

Een sprong in de tijd
1927-2010

Ik sla het dagboek van Jan dicht, het is tijd om weer naar het werk te gaan. Een jaar geleden vond ik het dagboek van Jan en zijn zoon Harm op de boekenmarkt. Heel bijzonder. Ik vind het fijn om voor werk iets te lezen uit het dagboek van Jan, het helpt mij de achtergrondverhalen te begrijpen van dingen ik tegen kom tijdens mijn werk als restaurateur. Ik weet weinig over Jan en Harm. Jan lijkt mij een normale katholieke gezinsman uit Deventer. De restauraties in de kerk verlopen goed. In iets meer dan een eeuw pakt de kerk alles aan. Van uitwendige restauraties tot inwendige restauraties. Elke dag ontdekken we nieuwe dingen onder de witte kalklaag. De laatste tijd zijn we veel schilderingen uit de 15e en 16e eeuw tegen gekomen. Daar zal ik zo meer over vertellen. Eerst genieten we nog even van het prachtige weidse uitzicht.

Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age
Audiofragment: Carillon geluid

De toren werd niet alleen gebruikt om klokken in te hangen en om openbare tijdaanwijzing mogelijk te maken. Maar ook als teken bij onraad en rechtspraak, als brandalarm en vreugdebetoon. In tijden van onrust gaf de toren het beste uitzicht en de mogelijkheid tot het geven van optische signalen. Zag je beneden op de lantaarn de woorden Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age? Dit betekent: Vertrouw op God, wees waakzaam en bedachtzaam, handel kloekmoedig. Zie je ook die enorme klokken achter je? Het klokkenspel is uit 1647 en in Nederland het grootste en oudste klokkenspel van de gebroeders Hemony. Het klokkenspel heeft nu in totaal 53 klokken waarvan nog 30 originele Hemonyklokken. Hemony nam één klok van zijn voorganger uit 1613 op in zijn spel, oud he!? Ik blijf me verbazen over de oudheid van objecten in de kerk. Laten we afdalen, ik wil jullie nog meer laten zien.

''En de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, zag ik neerdalende uit de hemel, van God…''
Deze schildering is een van mijn favorieten, ondanks dat het geen oude is. Over elk detail is nagedacht, alles heeft een betekenis. Dat maakt deze schildering zo mooi. De schildering is in de nis, op de plaats van de voormalige toren, aangebracht. Het thema is het visioen van apostel Johannes, te lezen op de marmerenplaat.

Rechts onderin zien we Lebuinus afgebeeld, stichter van het eerste kerkje in Deventer en links onderin zijn opvolger Ludgerus. Achter de boom ligt de stad Deventer, geïdealiseerd als hemelse Jeruzalem, de stad in het visioen. Herkenbaar aan de torens van de Lebuinuskerk en de Bergkerk.

Een doek belemmert vooralsnog het volle zicht op het visioen. In de 'levensboom' vinden alle seizoenen tegelijk plaats en de vruchten geven eeuwig leven. De 'levensboom' staat volgens Johannes aan het 'levenswater', in de schildering de IJssel.

Het wrakhout en het hoopje afval eronder staan symbool voor het menselijk falen. De muurschildering biedt door de ruïne van een raam, wat verwijst naar de oude aarde, een versluierd uitzicht op de nieuwe aarde. Als je goed kijkt zie je bovenin een ekster, deze komt op het bladgoud af. Bekijk de schildering eens aandachtig, kom je nog meer aparte dingen tegen?

De voorstelling wordt omgeven door beelden. Dit zijn 'getuigen' van de beloftes van God. Zij hebben meegeholpen door het evangelie en het verhaal van Jezus levend te houden. We zien Abraham, Johannes de Doper, Reformator Luther, een nog onbekende getuige, Mozes, profeet Jesaja, kerkvader Augustinus en Deventer 's eerste martelares Femmeke van Geelen. Wellicht zorgt deze nog onbekende geloofsgetuige ervoor dat het gordijn valt en het nieuwe Jeruzalem zichtbaar wordt.

Rijke stinkerds
De Lebuinuskerk ligt vol met grafstenen. Grafstenen in de kerk waren vroeger alleen voor de rijken, want de stenen waren nou eenmaal niet goedkoop. Deze graven, die zich direct onder de kerkvloer bevonden, waren vaak niet helemaal goed afgesloten. De geur kon zich zo door de kerk verspreidden. Hier komt dan ook de uitdrukking ''rijke stinkerd'' vandaan. Ik kan mij niet voorstellen hoe dit geroken moet hebben. Is je wat opgevallen aan de grafstenen? Juist, ze liggen in een rechte lijn. In 1849 werd er een loper gemaakt van donkere grafstenen, omringt door een rand van lichtgekleurde stenen. Om het patroon te realiseren moest het formaat van veel grafstenen worden aangepast. Wat erop neer kwam dat sommige rigoureus doormidden werden gehakt of zelfs in stukjes. We staan nu bij de mooiste grafstenen. Ze werden op deze plek verzameld omdat hier het minst gelopen wordt.

Nadat het tijdelijke verbod van Napoleon op begraven in de kerk werd opgeheven ontstond er een toenemende behoefte om in de kerk begraven te worden. Het ruimtegebrek werd deels opgelost door niet-geclaimde graven opnieuw te verkopen. Het hergebruik is goed te zien, later zijn er veel

elementen bij uitgehouwen. Dit is te zien aan veel grafstenen doordat één gedeelte nog zeer goed leesbaar is en een ander gedeelte bijna geheel vervaagd. Ook is het hergebruik te zien aan verschillende lettertypes die gebruikt worden in grafstenen.

Penninckshuis
Penninckshuis, misschien heb je het gebouw al wel gezien of kom je er nog langs. In de 16e eeuw liet handelaar Herman Penninck een woning met poortgebouw en pronkgevel bouwen op de Brink. De pronkgevel moest zijn rijkdom en geletterdheid weerspiegelen. Het gebouw heeft een tijd als schuilkerk gediend. Relieken van Lebuinus, Radboud en Marchelmus werden er bewaard. Tegenwoordig is het nog steeds een kerkzaal. De gevel met beelden is één van de topstukken van de renaissance in Deventer. Deze grafsteen is van Herman en Lucia Penninck. Hun nalatenschap is vandaag de dag nog in volle glorie te bewonderen. Bijzonder hé?

Meester-timmerman Jan van Dijk
De naam ‘meester-timmerman’ roept misschien al vraagtekens op? Alleen rijken konden zich toch een grafsteen in de kerk veroorloven? Na de herindeling van de grafstenen moesten er ook nieuwe grafstenen gekocht worden. Meester-timmerman Jan van Dijk en de stadsmetselaarsbaas reisden speciaal naar de steengroeve in het Bentheimse Gildehaus om daar grafstenen in te kopen. Daar kochten ze 100 nieuwe grafstenen en 150 vloerstenen. Ook waren de twee verantwoordelijk voor de uitvoering. Voor zijn verdienstelijke werk kreeg hij een grafsteen met plek in de kerk cadeau. Valt je nog iets op aan de naam? Er staat Ian, niet Jan. Vroeger bestond de letter j nog niet, dit was toen de letter i. Overigens liggen in de kerk liggen tegenwoordig geen skeletten meer. Kom, ik wil je de enige overgebleven kapel laten zien.

Magistraatskapel
Een van de pronkstukken van de kerk vind ik toch wel deze twee glas-in-lood ramen. De zon kan hier zo prachtig door heen schijnen. Herken je de namen in het glas-in-lood? Het zijn twaalf profeten en evangelisten. De ramen zijn afkomstig uit de kerk aan de Smedenstraat, welke buitengebruik is. De ramen zijn verwerkt in de glas-in-lood afscheiding van de kapel. De kapel is eind 15e eeuw gebouwd voor het stadsbestuur. In de kapel namen de stadsbestuurders onder andere moeilijke besluiten over bijvoorbeeld het leven van misdadigers.

Nekkentrekkers
Om deze schildering moest ik toch wel een beetje lachen. Op de schildering kun je twee mannen met een stok in hun mond zien. Aan de stok zit een touw. Eerst wist ik niet zo goed wat het voor moet stellen, maar blijkbaar is het een voorstelling van het middeleeuwse krachtspel ‘Strebkatzenziehen’. Het doel van het spel is om de tegenstander twee meter naar jou toe te trekken, wanneer dit gelukt is heb je gewonnen. Door op de stok te bijten kunnen de mannen hun nekspieren beter aanspannen, waardoor ze beter kunnen trekken. Daar komt ook de uitdrukking hardnekkig vandaan. Dit is de enige Nederlandse voorstelling van het spel, wat de schildering natuurlijk erg bijzonder maakt. Kun jij je dit spel tegenwoordig nog voorstellen? Ik niet, haha.

Bergenvaarders
1926/1927

Vandaag hebben we weer een bijzondere gewelfschildering bloot gelegd. Bovenin zie je het wapen van de "Bergenvaarders" van Deventer. Het wapen bevat een rijksadelaar en een gekroonde stokvis. In Jans dagboek las ik al over de Bergenvaarders, hij vond de Bergenvaarders fascinerend. Hij schreef dat Deventer handeldreef met de Noorse stad Bergen. Deventer handelaren haalden stokvissen uit Bergen en verkochten dit thuis. De handel was enorm levendig, de Deventenaren kregen hierdoor de bijnaam ‘Stokvissen’. Tijdens carnaval wordt Deventer nog steeds ‘Stokvissengat’ genoemd.

Links zie je Olaf, koning van Noorwegen. Onder zijn voeten zit een monster met een mensenhoofd, dit staat symbool voor zijn overwinning op de heidenen. Van de 11e eeuw tot de 15e eeuw had de Lebuinuskerk ook een kapel gewijd aan St. Olaf. Toen de Olafskapel gesloopt werd is vermoedelijk deze schildering als eerbetoon aangebracht. Rechts staat St. Gertrudis van Nijvel met op haar rechterhand een vrouwenklooster. Zij was de beschermheilige van een gasthuis in Deventer en van reizigers. Handelaren hebben haar op handen gedragen. Zie je de muizen bij haar voeten? Gertrudis werd aangeroepen bij ratten- en muizenplagen, om de ziekteverspreiders te verdrijven. Het altaar van de Bergenvaarders zal aan beide heiligen gewijd zijn geweest.

Verborgen

Wat voel jij als je in de crypte bent? Voor mij voelt het als een geheim donker plekje waar ik helemaal tot rust kom. Dat komt door het lage plafond en de licht-donker werking. Ik vind het fijn om hier soms even tot mijzelf te komen. Wat ik heel mooi vind aan de crypte zijn de zuilen. Valt je iets op aan de zuilen? Er zijn drie verschillende patronen. De twee zuilen het dichtstbij de ingang hebben een enkelvormig spiraal patroon. De middelste zuilen hebben een dubbele spiraal die met een kwartbolling is uitgehakt. De overige twee zuilen hebben een uniek patroon, wat nergens anders is gevonden. Zie jij in het patroon een blad of een tong? Wist je dat, wanneer de IJsstelstand hoog is, de crypte onderwater loopt?

In het dagboek van Jan las ik ook over de crypte. Hij schreef dat de crypte stamt uit de tijd van de bouw van de basiliek. Ook hier hebben we gewelfschilderingen gevonden. De schilderingen verklaren gelijk het gebruik van de crypte want er lag namelijk niemand begraven zoals gebruikelijk is. De crypte was in de 15e eeuw ingericht om tijdens Pasen als Heilig Graf van Jezus te dienen. De aartsengelen Gabriël, Michaël, Raphaël en Uriël dragen attributen die te maken hebben met Pasen. Herken jij enkele? De vier engelen op de zuilen staren nu naar de opening van de oude put. Echter keken de engelen oorspronkelijk op een symbolisch Heilig Graf. De put werd vroeger waarschijnlijk gegraven met de achterliggende gedachte om doopwater te kunnen halen.

Baltazar Boedeker

Zoals je merkt wijk ik wel eens af van mijn restauratievakgebied, maar er is zoveel moois te vertellen. Ik wil jullie het verhaal van Baltazar Boedeker vertellen. Balthazar was de grondlegger van het Atheneum, wat vroeger een hogeschool was. Circa 15 jaar na zijn dood ontstond uit zijn ideeën de Illustre school in Deventer. Omdat deze steen zo mooi, groot en zwaar is staat deze rechtop. De steen is versierd met wapens. Bij andere grafstenen zijn vaak in de hoeken ronde medaillons met wapens erin te zien. Dit zijn meestal de wapens van de overledene, de grootouders en de schoonvader. Ook deze grafsteen is hergebruikt, namelijk door burgemeester Adolf Henrik Putman.

De ontdekking

1985

Wauw, wat een dag. Je gaat nooit geloven wat we vandaag hebben gevonden. Een heuse bisschoppelijke grafkelder! We hebben resten van twee lijkkisten aangetroffen met daarin de overblijfselen van de bisschoppen Aegidius de Monte en Godefriedus van Mierlo. Hoe bijzonder! Maar dat is nog niet alles. We hebben ook twee houten kromstaven gevonden, die aan hen als teken van hun waardigheid in het graf zijn meegegeven. Tijdens mijn research kwam ik erachter dat de grafkelder eerder is ontdekt en geopend. Dit was in 1841, echter is de grafkelder toen weer dicht gegaan en in vergetelheid geraakt. Dit laten we natuurlijk niet nog een keer gebeuren. We sluiten de grafkelder weer maar gaan eens in de zoveel tijd met een camera kijken hoe de grafkelder erbij ligt. Hoe spannend. Ik kan niet wachten op de volgende ontdekking.

Bezoek over de vloer
We kijken nu naar een heel bijzonder stuk vloer, namelijk de oudste vloer van Deventer! Ik word er helemaal opgewonden van. De tegelvloer komt uit 1220! Valt je iets bijzonders op aan de vloer? Er zitten zwarte plekken op. Achter de zwarte plekken schuilt een tragisch verhaal.

''Januari 1795

De kerk loopt vol met soldaten, paarden en kanonnen. Het is overvol maar het wordt er niet warmer op. De kou is ondraagbaar. De soldaten zijn op de vlucht voor het Franse leger. De IJssel is bevroren waardoor het leger snel oprukt. De hulptroepen van de stadhouder zoeken hun toevlucht in Deventer, maar eigenlijk is Deventer te klein. Ik kijk machteloos toe terwijl de tijd verstrijkt. De soldaten verzamelen al het meubilair. De kerkbanken en de preekstoelen worden verbrand om maar een beetje warm te blijven. Graven worden geopend en lijkkisten verbrand. Dikke rookwolken verzamelen zich in de kerk. Om de rook te laten verdwijnen gooien ze de ramen in. De soldaten laten niks heel… Ook buiten ziet het er niet fraai uit, doodgevroren paarden en soldaten. Na een week neemt de kou iets af en vertrekken de soldaten. In een week tijd is de kerk een ruïne geworden.''

De brandplekken op de tegelvloer herinneren aan deze gebeurtenis.

Jacobus Revius
Jacobus Revius heeft het calvinisme op een bijzondere manier onder woorden gebracht. Jacobus was van alle markten thuis, daarom bewonder ik hem zo. Het was een zeer intelligente man waar menig man tegen op keek. Hij was predikant, dichter, vertaler en (kerk)historicus. In zijn leven heeft hij ontzettend veel bereikt. Naast rector van het Deventer Athenaeum Illustre was hij ook predikant in Deventer en bibliothecaris van de stads- en athenaeum bibliotheek. Onder zijn leiding groeide de bibliotheek uit tot een belangrijk centrum voor het wetenschappelijk onderwijs. Ook werkte hij mee aan de eerste officiële Nederlandstalige Bijbelvertaling. Daarnaast had hij ook nog tijd om zijn bekende gedichtenbundel, de Over-ysselsche Sangen en Dichten te schrijven, wat een hoogtepunt van de Nederlandse barok vormt. Zijn bekendste gedicht is het sonnet Hy droegh onse smerten, met de bekende regel: "'t En sijn de Joden niet, Heer Jesu, die u cruysten".

Sint-Maarten
Audiofragment: In melodie zingen/vertellen

Elf november is de dag, dat mijn lichtje, dat mijn lichtje. Elf november is de dag, dat mijn lichtje branden mag. Misschien herken je het wel van vroeger. Op 11 november tijdens het Sint-Maartensfeest ging je langs de deuren met je lampion om snoepjes te verzamelen. Op de schildering is de legende te zien dat Sint-Maarten de helft van zijn mantel aan een bedelaar geeft. Sint-Maarten is zo de beschermheilige van de armen geworden. Tijdens het restaureren bouwen we de gekleurde vlakken op uit streepjes. Op de afbeelding is dat goed te zien. Maar als je omhoog naar de schildering kijkt oogt het wel als één kleur.

Laatste oordeel
De dag des oordeels, de dag waarop over alle mensen een oordeel geveld zal worden door God. Dat is het thema van deze schildering. Deze dag is het laatste visioen van de sterveling. De mens opgebaard boven een sarcofaag. Jezus staat op de aardbol omringt door de 12 apostelen. Links de engel Gabriël, die de wederopstanding aankondigt. De aarde wordt afgebeeld als kerkhof. De graven gaan open en de mensen staan op om het oordeel te ontvangen. Engelen leidden de uitverkorenen, in de vorm van schapen, links naar de hemel. Duivels voeren de ongelukkigen, in de vorm van bokken, naar de hel. Een stuk van de hel hebben we niet kunnen restaureren.

Hof van Gethsémané
Herken jij de voorstelling en de personen? Dit is een schildering van het Hof van Gethsémané. Gethsémané is een tuin aan de voet van de Olijfberg die beroemd is omdat Jezus daar bad in de nacht voor zijn kruisiging. Wie denk je wie de twee slapende personen op de voorgrond zijn? Het zijn Jacobus en Johannes. Als je goed kijkt kun je op de rechterhelft van de schildering Judas zien, die Jezus verraadt met een kus. Petrus trekt zijn zwaard om het oor van de slaaf van de Hoge Priester eraf te hakken. De soldaten grijpen Jezus, wie links van de boom staat. Hij is erg geschrokken en op de grond gevallen.

Mariakerk
Vroeger stond naast de Lebuinuskerk de Mariakerk. De kerk maakte deel uit van de basiliek. In het dagboek van Jan las ik dat de Mariakerk bestemd was voor de burgers. De Lebuinuskerk was lange tijd niet toegankelijk voor burgers. Wat we nu aantreffen van de Mariakerk is niet meer dan een ruïne. Om de hoek, naast de witte huisjes, kan je via twee houten deuren nog op de plek van de Mariakerk staan. In het dakloze schip van de kerk zit nu een begroeide binnenplaats. Ook las ik in het dagboek van Jan dat de Mariakerk en de Lebuinuskerk vroeger nog niet tegen elkaar aan stonden. Pas nadat men besloot geen tweede toren te bouwen is de Mariakerk verbreed en tegen de Lebuinuskerk aangekomen. Er ontstond een doorgang tussen de twee kerken. Na de Reformatie had Deventer te veel kerken en de Mariakerk, zo vlak naast de veel grotere Lebuinuskerk, werd overbodig. Eind 16^{e} eeuw werd de Mariakerk aan de eredienst onttrokken. Daarna werd het stap voor stap afgebroken. In 1993 is de doorgang, na eeuwen dichtgemetseld te zijn geweest, weer opnieuw in gebruik genomen. Onder de Tien Geboden is deze doorgang te zien.

Holtgräve-orgel
Audiofragment: Orgelmuziek

Een ander pronkstuk van de kerk dat ik jullie wil laten zien is dit prachtige orgel in laat barokke stijl. Bij dit werk nam maker Johann Holtgräve vele onderdelen over uit het bestaande orgel, met name pijpen. Het kerkorgel bestaat uit ruim 2500 orgelpijpen en heeft 45 registers op hoofdwerk, bovenwerk, rugpositief en pedaal. Wat een mooi geluid maakt hij he?

Nu we kijken naar dit prachtig versierde orgel springt mij een heel leuk weetje boven. Koning Napoleon stopte bij een bezoek aan Deventer ook bij de kerk. Napoleon vond de kerk nog onvoldoende versierd en stelde een grote gift van f 2.400 beschikbaar om dat te verbeteren. Uiteindelijk werd het geld gebruikt om de glas-in-loodramen te vervangen, die na de beschadigingen van de soldaten in 1795 slechts deels gerepareerd waren. Het tochtte namelijk nogal. Het geld werd niet helemaal gebruikt voor versiering maar dat maakt dit pronkstuk helemaal goed! Wat een levendige kleur en hoe uniek dat je nu op dezelfde plek loopt als waar Napoleon ooit liep.

Een onverwachte ontdekking
1962

Vandaag is er iets heel bijzonders gebeurd. Terwijl we de vloer openbraken, stuitte we op iets hards. Het steen was anders dan de grond, het had een rode kleur en voelde zacht aan. Voorzichtig hebben we alles uitgegraven. Het lijkt wel een sarcofaag, zou het? Met mijn handen voel ik voorzichtig over de groeven van de broze steen. Mmh, vreemd, de deksel is gebroken. Voorzichtig halen we de deksel van de kist af. Gelijk maakt mijn historisch hart een sprongetje. Er zitten drie schedels en een aantal botten in. Na wat extra onderzoek kwam ik erachter dat de personen niet gelijktijdig maar geruime tijd na elkaar zijn begraven. Ik vermoed dat de beenderen van bisschop Radboud en missionarissen Lebuinus en Marchelmus zijn. Alle drie waren prominente figuren voor Deventer en in de Middeleeuwen werden sarcofagen alleen gebruikt voor hele belangrijke personen. Radboud was bisschop van Deventer. Lebuinus heeft de eerste kerk van Deventer gesticht en bijzonder werk verricht. Marchelmus net zo. Ik ben benieuwd wat morgen weer brengt.

Afsluiting
Bedankt dat je mee ging op avontuur bij het ontdekken van de schatten van de Lebuinuskerk. Ik hoop dat je net zo veel geleerd hebt als ik. Wat hebben Jan en Pieter ons mooie verhalen verteld. We hebben een kijk in het verleden van de Lebuinuskerk en Deventer mogen nemen door Jans dagboek. Restaurateur Pieter heeft ons ontzettend veel verteld over de ontdekkingen, schilderingen, gebruiken en al zijn andere interesses. Nog nieuwsgieriger geworden? De kerk heeft nog veel meer mysteries, neem nog even een kijkje tussen de andere items in de app of stel een vraag aan een van de gastheren en -vrouwen. We hopen je nog snel een keer terug te zien, tot ziens!

Bijlage XVIII: Screenshots mock-up concept beroepsproduct

X

Een reis door de tijd

1580

Vandaag, net zo als elke dag, loop ik met mijn zoon Harm langs de Grote of Lebuinuskerk als we naar de bakker gaan. Terwijl we de kerk naderen vraagt Harm 'Pap, wie heeft deze kerk gebouwd?. Harm begint steeds meer echt over dingen na te denken, hij wordt een grote jongen. 'Deze kerk heeft veel verschillende vormen gekend door alle jaren heen.' vertel ik aan Harm. Harm vraagt nieuwsgierig: 'Hoe is het allemaal begonnen dan?'. 'Nou, al in 768 n.C. meldde een Engelse missionaris genaamd Lebuinus zich bij de bisschop van Utrecht. Lebuinus wilde graag in het grensgebied van de Franken en Saksen in de buurt van de IJssel de bevolking onderwijzen in de Christelijke leer. De bisschop vond dit een goed idee en stuurde Lebuinus samen met een gids, Marchelmus, op pad. Met succes leerde hij de mensen over het Christendom.
In datzelfde jaar bouwden Lebuinus en zijn volgelingen de eerste kerk van Deventer. Deze was toen nog van hout.' vertel ik aan mijn zoon terwijl hij vol bewondering luistert. 'Wanneer ontstond de kerk zoals het er nu uitziet dan?' vraagt Harm aan mij.

'Vanaf 1010 is de grote romaanse basiliek gebouwd, toen begon de kerk zijn grootte en vorm te krijgen zoals hij nu te zien is. In 1040 wordt de nieuwe basiliek ingewijd aan Maria en Lebuinus.
De basiliek kende toen nog twee torens. Over de jaren heen is er nog veel aan gedaan. Tussen 1400-1525 werd de romaanse basiliek verbouwd tot gotische hallenkerk, zoals de kerk nu ook te zien is.'

Bijlage XIX: Concept beroepsproduct

https://drive.google.com/open?id=14UOtKJEUcoEbpo0UiIBSIYOtq75xhzai

Bijlage XX: Interviewformat concept testen

1. Hoe heeft u de rondleiding ervaren?

2. Wat vindt u van de informatie die u heeft ontvangen tijdens de rondleiding?

3. Welk(e) item/ items sprong(en) eruit voor u?

    a. Waarom?

4. Welk(e) item/ items vindt u het minst leuk?

    a. Waarom?

5. Wat vindt u van de schrijfstijl van de rondleiding?

6. Wie denkt u dat de hoofdpersonen zijn?

7. Wat vindt u van de hoofdpersonen?

8. Kunt u zich inleven in de hoofdpersonen of een van hen?

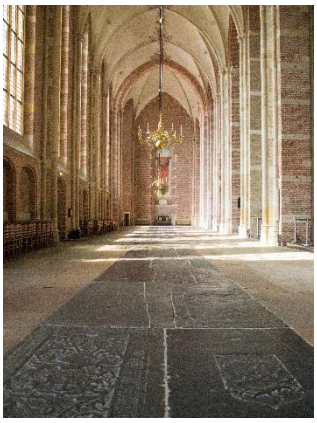
9. Wat vindt u van de lengte van de rondleiding?

10. Heeft u nog tips?

11. Heeft u nog tops?

Bijlage XXI: Beroepsproduct

Verborgen verhalen

Introductie

Welkom in de Lebuinuskerk. De Lebuinuskerk is naast een prachtig historisch gebouw, een kerk die nog dagelijks gebruikt wordt door de Protestantse Gemeente Deventer. U begint dadelijk aan de rondleiding ‘Verborgen verhalen’. Vader Jan en dochter Aagje nemen u eerst mee terug naar 1578. Daarna neemt restaurateur Pieter het over en hij zal u vanaf 1927 meenemen langs schilderingen, de crypte, de toren en vele andere mooie objecten. De rondleiding zal ongeveer 45 minuten duren. Voor u begint aan de rondleiding geven we u graag nog wat praktische informatie.

Tijdens de rondleiding brengt u een bezoek aan de crypte. Wanneer u slecht ter been bent kunt u gebruik maken van de lift. De crypte is een plaats van stilte, hier kunt u een moment van stilte nemen. Ook kunt u in het gebedenboek een gebed opschrijven voor een geliefde. In de Magistraatskapel kunt u een kaarsje aansteken. In het hoogseizoen is het mogelijk om de toren te beklimmen. De openingstijden van de toren zijn hieronder te lezen. Wanneer u een moment van rust wilt pakken kan dit o.a. in het midden van de kerk, rond de preekstoel. Het toilet kunt u vlakbij het winkeltje vinden. Heeft u nog vragen? Stel ze aan een van onze medewerkers.

Wij wensen u veel plezier.

Openingstijden toren

April t/m oktober: Elke zaterdagmiddag 13.00-16.00 uur.

In de schoolvakanties: Maandag t/m zaterdag van 13.00-16.00 uur.
Schoolvakanties:
- Meivakantie: 27 april t/m 12 mei
- Zomervakantie: 6 juli t/m 1 september
- Herfstvakantie: 12 oktober t/m 27 oktober

Kaarten zijn verkrijgbaar bij de shop. De kosten zijn € 0,85 voor kinderen t/m 12 jaar en € 1,50 voor personen boven 12 jaar.

Routeaanwijzing

Loop richting de Info & Shop. Sla voor de balie rechtsaf.

Vlak voor de gedenksteen in de muur ligt een lichtgekleurde tegel op de grond. Ga hier opstaan.

Kijk boven het orgel naar de Lebuinus- schildering

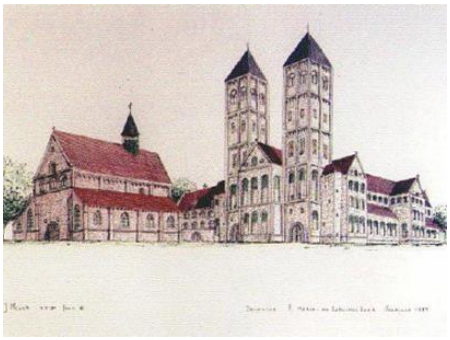
Item 1

Schildering van Lebuinus, stichter van het eerste kerkje in Deventer

Replica van Ludgerkerkje in Zelhem, mogelijk heeft het eerste kerkje in Deventer er ook zo uit gezien. (Bron: Reliwiki, Aaluka)

Lebuinusbasiliek tussen 1100 – 1331. Tekening van A.H.J. Meijer.

Een reis door de tijd

Video van de vorm van de Lebuinuskerk door alle jaren heen.

1578

Vandaag, net zoals elke dag, loop ik met mijn dochter Aagje langs de Grote of Lebuinuskerk als we naar de bakker gaan. Terwijl we de kerk naderen vraagt Aagje ‘Papa Jan, wie heeft deze kerk gebouwd? Aagje begint steeds meer echt over dingen na te denken, ze wordt een grote meid. ‘Deze kerk heeft veel verschillende vormen gekend door alle jaren heen.’ vertel ik aan Aagje. Aagje vraagt nieuwsgierig: ‘Hoe is het allemaal begonnen dan?’. ‘Nou, al in 768 n.C. meldde een Engelse missionaris genaamd Lebuinus zich bij de bisschop van Utrecht. Lebuinus wilde graag in het grensgebied van de Franken en Saksen in de buurt van de IJssel de bevolking onderwijzen in de Christelijke leer. De bisschop vond dit een goed idee en stuurde Lebuinus samen met een andere missionaris, Marchelmus, op pad. Met succes leerde hij de mensen over het Christendom. In

datzelfde jaar bouwden Lebuinus en zijn volgelingen de eerste kerk van Deventer. Deze was toen nog van hout en leem.' vertel ik aan mijn dochter terwijl ze vol bewondering luistert. 'Wanneer ontstond de kerk zoals het er nu uitziet dan?' vraagt Aagje aan mij.

'Vanaf ongeveer 1010 is de grote romaanse basiliek gebouwd, toen begon de kerk zijn grootte en vorm te krijgen. Omstreeks 1040 wordt de nieuwe basiliek toegewijd aan Maria en Lebuinus. De basiliek kende waarschijnlijk twee torens. Over de jaren heen is er nog veel aan gedaan. Tussen 1400-1525 werd de romaanse basiliek verbouwd tot gotische hallenkerk, zoals de kerk nu ook te zien is.'

Routeaanwijzing

Loop terug richting de ingang.

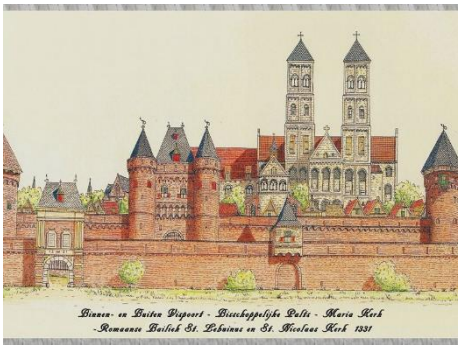

Loop rechtdoor en ga de andere hal in.

Rechts in de hoek zie je een klein deurtje, hier kun je naar boven om de toren te beklimmen. Als je de toren niet gaat beklimmen, kan je bij de deur blijven staan.

Item 2

Lebuinusbasiliek in 1331.
Tekening van A.H.J. Meijer

Toren Lebuinuskerk heden (fotograaf: Pieter Leeflang)

Torenhoog

Op de terugweg komen we weer langs de Lebuinuskerk. Aagje kijkt vol bewondering omhoog en zegt: 'De toren is zo hoog en mooi'. 'De toren is wel 62 en een halve meter hoog' zeg ik tegen Aagje. 'Net vertelde ik toch dat de basiliek waarschijnlijk twee torens had vroeger? Toen de basiliek verbouwd werd tot gotische hallenkerk werden er plannen gemaakt voor twee nieuwe torens, alleen is er maar één teruggekomen.' vertel ik terwijl we beiden nog steeds naar de toren kijken. 'Pap, waarom is er maar één toren gekomen?' vraagt Aagje terwijl ze al die tijd al omhoogkijkt naar de toren en toch wel een beetje last krijgt van haar nek. 'De bouw van de eerste toren was vooral een stedelijke aangelegenheid. In een tweede toren is volgens mij alleen de kerk geïnteresseerd geweest.

De vorm van twee torens was gangbaar en het paste goed bij de betekenis van Deventer als tweede stad van het Sticht Utrecht. Ik vermoed dat de tweede toren er uiteindelijk niet is gekomen omdat de kerk vanwege alle verbouwingen niet genoeg geld had. De stad zal geen interesse en geld hebben gehad om een tweede toren deels te bekostigen vanwege de onrustige tijd.' leg ik mijn dochter uit. 'Een is beter dan niks' zegt ze vrolijk terwijl ze haar schouders op haalt. Met het warme brood gaan we gauw naar huis.

Routeaanwijzing

Loop rechtdoor de lange hal in.

Als je het midden hebt bereikt zit er rechts een gedenksteen in de muur

Item 3

Memoriesteen van Johan van Leyden, beschadigd tijdens de beeldenstorm

Memoriesteen van Johan Levini, beschadigd tijdens de beeldenstorm (fotograaf: Pieter Leeflang)

De omwenteling

Klok geluid voordat de tekst begint (audio 1). Audio van menigte (audio 2).

Ik schrik wakker van het lawaai buiten. Zal ik blijven liggen? Het klinkt toch wel verontrustend, ik besluit om te gaan kijken. Met mijn ogen nog half dicht slof ik naar het raam. Terwijl ik uit het raam kijk zie ik een grote menigte. Ze lijken allemaal naar de kerk te gaan. Het is toch geen zondag? De menigte buiten lijkt niet bepaald in een positieve stemming te zijn. Is het wel verstandig om buiten te gaan kijken? Mijn nieuwsgierigheid overwint mijn angst. Ik meng mij in de menigte en loop de kerk binnen. O nee, het is zover. De beeldenstorm is naar Deventer getrokken. Ik sta aan de grond genageld terwijl ik toekijk hoe mijn favoriete beeld, de gedenksteen van Van Leyden, door calvinisten

wordt vernield. Het was zo mooi gebeeldhouwd. Het doet pijn om mijn Lebuinuskerk zo te zien. Wat zouden ze doen als ze weten dat ik een katholiek ben?

Item 4

Memoriesteen van Johan van Leyden, beschadigd tijdens de beeldenstorm

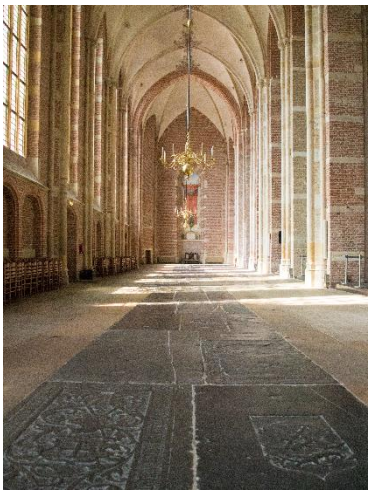
Restaurateur

Een sprong in de tijd

1927 t/m heden

Ik sla het dagboek van Jan uit de 16e eeuw dicht, het is tijd om weer aan het werk te gaan. Een jaar geleden vond ik het dagboek van vader Jan en zijn dochter Aagje op de boekenmarkt. Heel bijzonder. Ik vind het fijn om regelmatig te lezen in het dagboek van Jan. Het helpt mij de achtergrondverhalen te begrijpen van dingen die ik tegen kom tijdens mijn werk als restaurateur. Ik weet weinig over Jan en Aagje. Deze gedenksteen was zijn favoriet en ik als restaurateur kan wel begrijpen waarom. Het is kwalitatief mooi beeldhouwwerk en een goed voorbeeld van het toen opkomende realisme. De Van Leydens waren belangrijke figuren voor het Deventerstadsbestuur, vandaar dat de gedenksteen vlakbij de Magistraatskapel zit. Ik begin al meteen te ratelen, maar had ik mijzelf eigenlijk al voorgesteld? Ik ben Pieter en ik voer sinds 1927 de restauraties in de Lebuinuskerk uit. In iets meer dan een eeuw wordt alles in de kerk onderhanden genomen. Van uitwendige restauraties tot inwendige restauraties. Elke dag ontdekken we nieuwe dingen onder de witte kalklaag. De laatste tijd zijn we veel schilderingen uit de 15e en 16e eeuw tegen gekomen. Maar er zijn nog veel meer verborgen verhalen. Deze wil ik je allemaal laten zien, ga je mee?

Routeaanwijzing

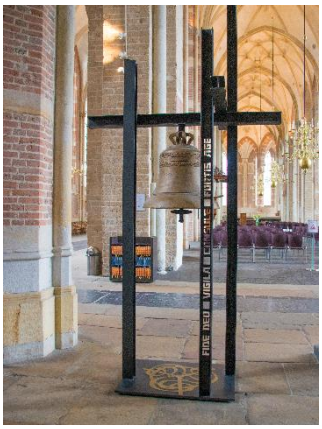

Loop terug richting de ingang.

Rechts van de ingang hangt een klok.

Item 5

Klok uit Smedestraat

Leus ‘Fide Deo’ op lantaarn
(fotograaf: Pieter Leeflang)

Leus ‘Vigila’ op lantaarn
(fotograaf: Pieter Leeflang)

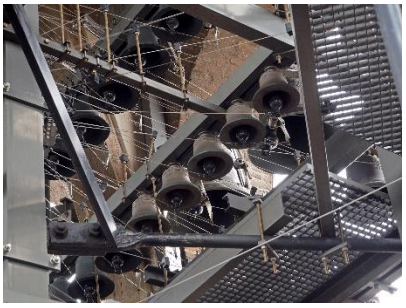
Leus ‘Consule’ op lantaarn
(fotograaf: Pieter Leeflang)

Leus ‘Fortis Age’ op lantaarn
(fotograaf: Pieter Leeflang)

Klokken in de toren
(fotograaf: Pieter Leeflang)

Klokken in de toren
(fotograaf: Pieter Leeflang)

Speeltrommel van het klokkenspel
(Bron: Wikipedia)

Stadsbeiaardier Jan Willem Achterkamp bespeelt het carillon (fotograaf: Pieter Leeflang)

Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age

Carillon geluid voor de tekst begint (audio 3)

We kijken nu naar de klok uit de voormalige kerk in de Smedenstraat. In het metaal waar deze klok aanhangt staan de woorden Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age. Dit betekent: Vertrouw op God, wees waakzaam en bedachtzaam, handel kloekmoedig. Deze leus is ook te lezen op de lantaarn van de toren. Het is een mooi voorbeeld van hoe de klokken in de toren er ongeveer uitzien, alleen een beetje kleiner. Vroeger werd de toren niet alleen gebruikt voor openbare tijdaanwijzing maar ook als teken bij onraad en rechtspraak, als brandalarm en vreugdebetoon. In tijden van onrust gaf de toren

het beste uitzicht en de mogelijkheid tot het geven van optische signalen. Het klokkenspel in de toren is uit 1647 en in Nederland het grootste en oudste klokkenspel van de gebroeders Hemony. Het klokkenspel heeft nu in totaal 53 klokken waarvan nog 30 originele Hemonyklokken. Hemony nam één klok van zijn voorganger uit 1613 op in zijn spel, oud he!? Ik blijf me verbazen over de oudheid van objecten in de kerk. Er zijn nog veel oudere objecten in de kerk, maar eerst neem ik je mee naar een recente schildering.

Routeaanwijzing

Ga terug naar de torendeur en kijk naar de schildering op de muur.

Item 6

Schildering van Huub Kurvers uit 1992

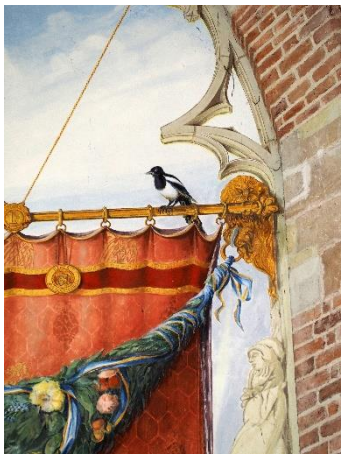

Het visioen in de marmerenplaat omgeven door Ludgerus en Lebuinus

Een versluierd Deventer als het nieuwe Jeruzalem

Uitzicht op de nieuwe aarde,
een heldere blauwe hemel

De ekster die op het echte bladgoud afkomt
(fotograaf: Pieter Leeflang)

''En de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, zag ik neerdalende uit de hemel, van God…''

Deze schildering is een van mijn favorieten, ondanks dat het dus geen oude is. Over elk detail is nagedacht, alles heeft een betekenis. Dat maakt deze schildering zo mooi. De schildering is in de nis van de toren aangebracht. Het thema is het visioen van apostel Johannes, te lezen op de marmerenplaat.

Rechts onderin is Lebuinus afgebeeld, stichter van het eerste kerkje in Deventer en links onderin zijn opvolger Ludgerus. Achter de boom ligt de stad Deventer, geïdealiseerd als hemelse Jeruzalem, de stad in het visioen. Herken je de torens van de Lebuinuskerk en de Bergkerk?

Een doek verbergt vooralsnog het volle zicht op het visioen. Voor het doek staat de 'levensboom', waar alle seizoenen tegelijk plaatsvinden. De boom staat volgens Johannes aan het 'levenswater', in de schildering de IJssel. De muurschildering biedt door de ruïne van een raam, wat verwijst naar de oude aarde, een versluierd uitzicht op de nieuwe aarde. Als je goed kijkt zie je bovenin een ekster, deze komt op het bladgoud af. Bekijk de schildering eens aandachtig, kom je nog meer bijzonderheden tegen?

De voorstelling wordt omgeven door beelden. Dit zijn 'getuigen' van de beloftes van God. Zij hebben meegeholpen door het evangelie en het verhaal van Jezus levend te houden. We zien Abraham, Johannes de Doper, Reformator Luther, een nog onbekende getuige, Mozes, profeet Jesaja, kerkvader Augustinus en Deventer 's eerste martelares Femmeke van Geelen. Wellicht zorgt deze nog onbekende geloofsgetuige ervoor dat het doek valt en het nieuwe Jeruzalem zichtbaar wordt.

Routeaanwijzing

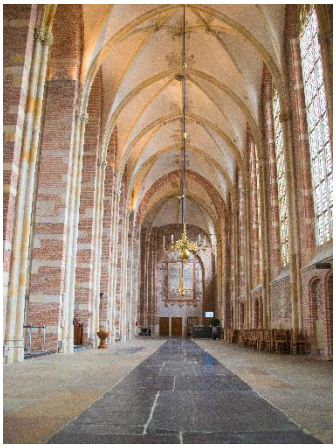
Draai je om en kijk naar de vloer.

Item 7

Rijkversierde grafstenen

Loper van grafstenen

Hergebruikte grafsteen

Spelfout in grafsteen, verbeterd door later een ‘r’ in het woord ‘secretaris’ toe te voegen

Rijke stinkerds

Naast de vele schilderingen in de kerk, liggen er ook veel grafstenen. Grafstenen in de kerk waren vroeger alleen voor de rijken, want de stenen waren nou eenmaal niet goedkoop. Deze graven, die zich direct onder de kerkvloer bevonden, waren vaak niet helemaal goed afgesloten. De geur kon zich zo door de kerk verspreidden. Hier komt dan ook de uitdrukking ‘’rijke stinkerd’’ vandaan. Ik kan mij niet voorstellen hoe dit geroken moet hebben.

In de 17e eeuw ontstond er een toenemende behoefte om in de kerk begraven te worden. Het ruimtegebrek werd deels opgelost door niet-geclaimde graven opnieuw te verkopen. Het hergebruik is goed te zien, later zijn er veel elementen bij uitgehouwen. Kijk eens goed om je heen, kan je een steen vinden waarbij één gedeelte nog zeer goed leesbaar is en een ander gedeelte bijna geheel vervaagd is? Of waar verschillende lettertypes zijn gebruikt?

Is je wat opgevallen aan de grafstenen? Juist, ze liggen in een rechte lijn. In 1849 werd er een loper gemaakt van donkere grafstenen, omringt door een rand van lichtgekleurde stenen. Om het patroon te realiseren moest het formaat van veel grafstenen worden aangepast. Wat erop neer kwam dat sommige rigoureus in stukjes werden gehakt. We staan nu bij de mooiste grafstenen. Ze zijn op deze plek verzameld omdat hier het minst gelopen wordt. Op deze plek ligt ook de grafsteen van de bekende Deventenaar Herman Penninck. Laten we deze bekijken.

Routeaanwijzing

Draai je weer om. Kijk naar de 2e grafsteen van linksboven.

Item 8

Grafsteen van Herman Penninck en vrouw Lucia van Reede

De pronkgevel en poortgebouw op de Brink (fotograaf: Pieter Leeflang)

Versieringen pronkgevel (fotograaf: Pieter Leeflang)

Beelden die de zes deugden voorstellen (fotograaf: Pieter Leeflang)

Penninckshoek (fotograaf: Pieter Leeflang)

Penninckshuis

Penninckshuis, misschien heb je het gebouw al wel gezien of kom je er nog langs. In de 16e eeuw liet handelaar Herman Penninck deze woning met poortgebouw en pronkgevel bouwen op de Brink. De pronkgevel moest zijn rijkdom en geletterdheid weerspiegelen. Dat is wel gelukt. De gevel met beelden is één van de topstukken van de renaissance in Deventer. In de 17e eeuw heeft het gebouw een tijd als katholieke schuilkerk gediend. Er werden toen ook relieken van Lebuinus, Radboud en Marchelmus bewaard. Tegenwoordig is achter het huis nog steeds een kerkzaal. Deze grafsteen is van Herman Penninck en zijn vrouw Lucia van Reede. Hun nalatenschap is vandaag de dag nog in volle glorie te bewonderen. Bijzonder hé? Zoals je merkt wijk ik wel eens af van mijn restauratievakgebied, maar er is zoveel moois te vertellen. Kom, ik wil je de enige overgebleven kapel laten zien.

Routeaanwijzing

Loop rechtdoor de hal in. Aan de rechterhand vind je de magistraatskapel met de glas-in-lood ramen.

Item 9

De twaalf glas-in-lood panelen

Lucas, na diefstal van het paneel is deze gereconstrueerd

Magistraatskapel

Een van de pronkstukken van de kerk vind ik toch wel deze glas-in-lood ramen. De zon kan hier zo prachtig doorheen schijnen. Herken je de namen in het glas-in-lood? Het zijn twaalf hoofdfiguren uit de Bijbel. De ramen zijn afkomstig uit de voormalige kerk aan de Smedenstraat. De ramen zijn verwerkt in de glas-in-lood afscheiding van de kapel. De kapel is eind 15e eeuw gebouwd voor het stadsbestuur, dat nog steeds tegenover de kapel in het stadhuis gevestigd zit. Ver hoefden ze dus niet te lopen. Vermoedelijk namen de stadsbestuurders in de kapel ook moeilijke besluiten over bijvoorbeeld het leven van misdadigers. Tegenwoordig wordt er elke vrijdagmiddag, samen met 175 andere plaatsen in de wereld, rond 12.00 uur gebeden om vrede en verzoening. Je bent welkom om het Coventrygebed bij te wonen of zelf een moment van rust te nemen. Hierna zal ik eindelijk iets van mijn werk laten zien.

Routeaanwijzing

Loop richting het bruine koororgel. Op het plafond vlak voor de bocht zie je een schildering met twee hoofden.

Item 10

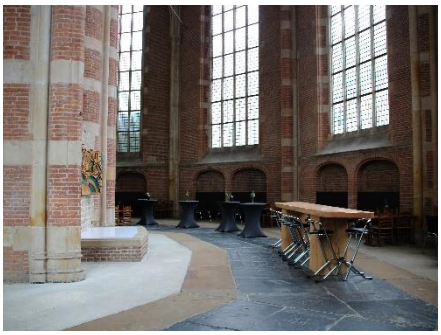
Gewelfschildering

Nekkentrekkers

Om deze schildering moest ik toch wel een beetje lachen. Op de schildering staan twee mannen met een stok om hun nek. Aan de stok zit een touw. Eerst wist ik niet zo goed wat het voor moet stellen, maar blijkbaar is het een voorstelling van het middeleeuwse krachtspel ‘Strebkatzenziehen’. Het doel van het spel is om de tegenstander twee meter naar je toe te trekken, wanneer dit gelukt is heb je gewonnen. Door op de stok te bijten kunnen de mannen hun nekspieren beter aanspannen, waardoor ze beter kunnen trekken. Daar komt ook de uitdrukking hardnekkig vandaan. Dit is de enige Nederlandse voorstelling van het spel, wat de schildering erg bijzonder maakt. Zeker voor een

restaurateur, zoals ik. Kun jij je dit spel tegenwoordig nog voorstellen? Ik niet, haha. Laten we naar de volgende gewelfschildering gaan.

Routeaanwijzing

Loop de halve cirkel rond.

Op het plafond ziet je een schildering met twee personen en een schild.

Item 11

Gewelfschildering met het wapen van de Bergenvaarders, Koning Olaf en St. Gertrudis van Nijvel

Wapen van de Bergenvaarders met de rijksadelaar en de gekroonde stokvis

Koning Olaf met hellebaard en drinkbeker

Koning Olaf met kroon

Monster met dunne hals en gekroond mensenhoofd

St. Gertrudis van Nijvel

Kapel

Muizen

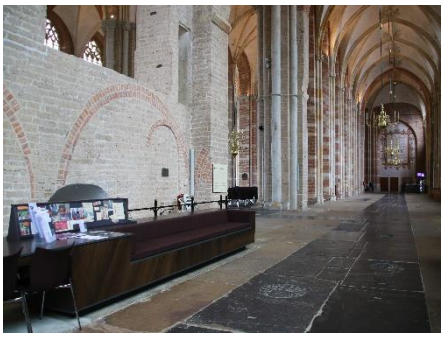
Staf

Bergenvaarders

Deze gewelfschildering heeft alles met de Hanzetijd van Deventer te maken. Bovenin zie je het wapen van de Bergenvaarders van Deventer. Het wapen bevat een rijksadelaar en een gekroonde stokvis. In Jans dagboek las ik al over het Hanzeverbond. Hij beschreef hoe Deventer een belangrijk en welvarend handelscentrum werd in de middeleeuwen. Een Hanze was een samenwerkingsverband tussen kooplieden uit verschillende steden, die dezelfde producten verhandelden. Later werd het een verbond tussen steden. Door samen te werken konden zij de kosten drukken, veiliger (samen)reizen, op grotere schaal inkopen en verkopen en zich samen wapenen tegen bedreigingen. Jan schreef dat Deventer handeldreef met de Noorse stad Bergen. Deventer handelaren haalden stokvissen uit Bergen en verkochten dit. De Deventenaren kregen hierdoor de bijnaam ‘Stokvissen’. De grote economische bloei van Deventer in de middeleeuwen is vooral te danken aan de Bergenvaardersgilde. Tijdens carnaval wordt Deventer nog steeds ‘Stokvissengat’ genoemd.

Links zie je Olaf, koning van Noorwegen. Onder zijn voeten zit een monster met een gekroond mensenhoofd, dit staat symbool voor zijn overwinning op de heidense koningen. Wist je dat de Lebuinuskerk vroeger ook een kapel gewijd aan St. Olaf had? Rechts staat St. Gertrudis van Nijvel met op haar rechterhand een kapel. Zij was de beschermheilige van reizigers en een gasthuis in Deventer, wat nu het Deventer Ziekenhuis is. Handelaren zoals de Bergenvaarders hebben haar op handen gedragen. Zie je de muizen bij haar voeten? Gertrudis werd aangeroepen bij ratten- en muizenplagen, om de ziekteverspreiders te verdrijven. Het altaar van de Bergenvaarders zal aan beide heiligen gewijd zijn geweest. Kom, ik wil je het oudste deel van de kerk laten zien.

Routeaanwijzing

Loop een paar meter door. Neem de trap aan je linkerhand naar beneden.

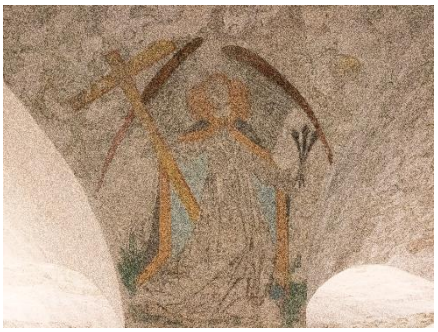
Item 12

De crypte uit ongeveer 1010

Waarschijnlijk de vier aartsengelen Gabriël, Michaël, Uriël en Raphaël

Engel met spijkers en het kruis

Engel met geselroede, geselpaal en karwats

Engel met emmer zure wijn en spons op de rietstok

Engel met doornenkroon en lans van Longinus

Verborgen

Wat voel jij als je in de crypte bent? Voor mij voelt het als een geheim donker plekje waar ik helemaal tot rust kom. Wat ik heel mooi vind aan de crypte zijn de zuilen. Valt je iets op aan de zuilen? Er zijn drie verschillende patronen. De twee zuilen het dichtstbij de ingang hebben een enkelvormig spiraal patroon. De middelste zuilen hebben een dubbele spiraal. De overige twee zuilen hebben een uniek patroon, wat nergens anders is gevonden. Zie jij in het patroon een blad, schub of tong?

In het dagboek van Jan las ik ook over de crypte. Hij schreef dat in de crypte niemand begraven ligt, maar er wel relikwieën werden bewaard. De crypte is het oudste deel van de kerk en ook hier hebben we gewelfschilderingen gevonden. De schilderingen verklaren gelijk het gebruik van de crypte. De crypte was in de 15^{e} eeuw ingericht om tijdens Pasen als symbolisch Heilig Graf van Jezus te dienen. De aartsengelen Gabriël, Michaël, Raphaël en Uriël dragen attributen die te maken hebben met Pasen. Herken jij enkele? De vier engelen op de zuilen staren nu naar de opening van de put. Echter keken de engelen oorspronkelijk op een symbolisch Heilig Graf. De put werd vroeger mogelijk gegraven om doopwater te kunnen halen. Wist je dat, wanneer de IJsstelstand hoog is, de crypte onderwater loopt?

Routeaanwijzing

Neem de trap naar boven. Recht voor je staat een rechtopstaande grafsteen tegen de muur.

Item 13

Grafsteen van Baltazar Boedeker en Adolf Hendrik Putman

Hergebruik door Adolf Hendrik Putman goed zichtbaar (fotograaf: Pieter Leeflang)

Baltazar Boedeker (bron: Europeana Collections)

Baltazar Boedeker

Ik wil je het verhaal van Baltazar Boedeker vertellen. Baltazar was de grondlegger van het Athenaeum in Deventer, wat vroeger een hogeschool was. Zijn moeder en hij bepaalden bij hun testament dat hun vermogen voor de oprichting van deze hogeschool gebruikt moest worden. Circa 15 jaar na zijn dood werd de Illustre school in Deventer opgericht. Om deze mooie, grote steen van slijtage te behoeden, is deze rechtop gezet. De steen is versierd met familiewapens. Dit zijn meestal de wapens van de overledene, de grootouders en de schoonvader. Ook deze grafsteen is hergebruikt, namelijk door burgemeester Adolf Henrik Putman. Ik zal je nu een andere bijzondere grafsteen laten zien.

Routeaanwijzing

Draai je om, loop naar het midden. Links op de grond, vlak voor de trappetjes, zie je een lange lichtgrijze steen.

Item 14

Graftombe

De ontdekking

We staan nu bij de bisschoppelijke grafkelder. Het bijzondere aan de grafkelder is niet alleen dat er bisschoppen in begraven lagen, maar ook dat de grafkelder twee keer ontdekt is. Na de eerste ontdekking in 1841 werd de grafkelder gesloten en raakte het in vergetelheid. Waarna het in 1985 weer gevonden is. Ik wilde graag wat meer weten over de eerste ontdekking en ben opzoek gegaan naar documenten hierover. Na een flinke speurtocht kwam ik dit persoonlijke verslag uit 1841 tegen:

''Wauw, wat een dag. Je gaat nooit geloven wat we vandaag hebben gevonden. Een heuse bisschoppelijke grafkelder! En wat we hier vonden is toch wel heel speciaal. We troffen resten van twee lijkkisten aan met daarin de overblijfselen van de bisschoppen Aegidius de Monte en Godefriedus van Mierlo. Heel bijzonder! Maar dat is nog niet alles. We hebben ook twee houten kromstaven gevonden, die aan hen als teken van hun waardigheid in het graf zijn meegegeven.''

De bisschoppelijke grafkelder geeft een goed beeld van de vooraanstaande positie die de Lebuinuskerk vroeger had in Nederland. Laten we naar het volgende verborgen verhaal gaan.

Routeaanwijzing

Loop rechtdoor het hoogkoor op.

Item 15

Tegelvloer uit 1220 (fotograaf: Pieter Leeflang)

Brandvlekken uit 1795 (fotograaf: Pieter Leeflang)

Bezoek over de vloer

We kijken nu naar een heel bijzonder stuk vloer, namelijk de oudste vloer van Deventer! Ik word er helemaal opgewonden van. De tegelvloer komt uit 1220! Valt je iets bijzonders op aan de vloer? Er zitten zwarte plekken op. Achter de zwarte plekken schuilt een tragisch verhaal. Ook van deze gebeurtenis heb ik een verslag gevonden:

''Januari 1795

De kerk loopt vol met soldaten, paarden en kanonnen. Het is overvol maar het wordt er niet warmer op. De kou is ondraagbaar. De soldaten zijn op de vlucht voor het Franse leger. De IJssel is bevroren waardoor het leger snel oprukt. De hulptroepen van de stadhouder zoeken hun toevlucht in Deventer, maar eigenlijk is Deventer te klein. Ik kijk machteloos toe terwijl de tijd verstrijkt. De soldaten verzamelen al het meubilair. De kerkbanken en de preekstoelen worden verbrand om maar een beetje warm te blijven. Graven worden geopend en de lijkkisten worden er nu ook op gegooid. Dikke rookwolken verzamelen zich in de kerk. Om de rook te laten verdwijnen gooien ze de ramen in. De soldaten laten niks heel… Ook buiten ziet het er niet fraai uit. Overal liggen doodgevroren paarden en soldaten. Na een week neemt de kou iets af en vertrekken de soldaten. In een week tijd is de kerk een ruïne geworden.''

De brandplekken op de tegelvloer herinneren aan deze gebeurtenis. Over herinneringen gesproken, ik wil je de gedenksteen van Jacobus Revius laten zien.

Routeaanwijzing

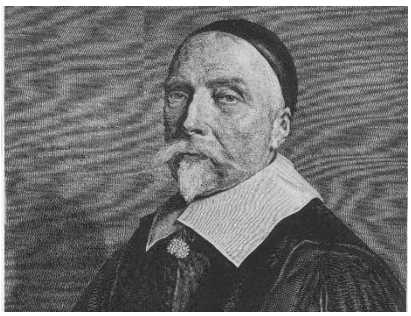

Ga naar beneden, sla rechtsaf en loop door de gang richting de shop. Aan de rechterhand zie de gedenksteen van Jacobus Revius in de muur.

Item 16

Gedenksteen van Jacobus Revius
(Fotograaf: Pieter Leeflang)

Jacobus Revius geschilderd door Jonas Suyderhoef
op basis van een verloren schildering van Frans Hals
(bron: Wikipedia)

Jacobus Revius

Jacobus Revius heeft het calvinisme op een bijzondere manier onder woorden gebracht. Jacobus was van alle markten thuis, daarom bewonder ik hem zo. Het was een zeer intelligente man waar menig man tegen op keek. Hij was predikant, dichter, vertaler en (kerk)historicus. In zijn leven heeft hij ontzettend veel bereikt. Naast rector van het Deventer Athenaeum Illustre was hij ook predikant in Deventer en bibliothecaris van de stads- en athenaeum bibliotheek. Onder zijn leiding groeide de bibliotheek uit tot een belangrijk centrum voor het wetenschappelijk onderwijs. Ook werkte hij mee aan de eerste officiële Nederlandstalige Bijbelvertaling. Daarnaast had hij ook nog tijd om zijn bekende gedichtenbundel, de Over-ysselsche Sangen en Dichten te schrijven, wat een hoogtepunt van de Nederlandse barok vormt. Zijn bekendste gedicht is het sonnet Hy droegh onse smerten, met de bekende regel: "'t En sijn de Joden niet, Heer Jesu, die u cruysten". Bijzonder, hoe je zoveel personen leert kennen in de kerk. Een paar meter verder ligt de grafsteen van Jan van Dijk, ik zal je over hem vertellen.

Routeaanwijzing

Loop enkele meters rechtdoor. Op de vloer, aan de linker buitenrand, ligt de grafsteen van Meester-timmerman Jan van Dijk.

Item 17

Grafsteen van Meester-timmerman Jan van Dijk ‘Ian van Dyk’

Meester-timmerman Jan van Dijk

De naam ‘meester-timmerman’ roept misschien al vraagtekens op? Alleen rijken konden zich toch een grafsteen in de kerk veroorloven? Na de herindeling van de grafstenen moesten er ook nieuwe grafstenen gekocht worden. Meester-timmerman Jan van Dijk en de stadsmetselaarsbaas reisden speciaal naar de steengroeve in het Bentheimse Gildehaus om daar grafstenen in te kopen. Daar kochten ze 100 nieuwe grafstenen en 150 vloerstenen. Ook waren de twee verantwoordelijk voor de uitvoering. Voor zijn verdienstelijke werk kreeg hij een grafsteen met plek in de kerk cadeau. Valt je nog iets op aan de naam? Er staat Ian, niet Jan. Vroeger bestond de letter ‘j’ nog niet, dit was toen de letter ‘i’. Vlakbij zit weer een bijzondere gewelfschildering, laten we daar heen gaan. Dan zal ik weer wat vertellen over mijn werk.

Routeaanwijzing

Loop rechtdoor tot de winkel. Op het plafond, boven een lichtspot, zie je een man op een paard.

Item 18

Gewelfschildering opgebouwd uit streepjes (fotograaf: Pieter Leeflang)

Sint-Maarten

Eerste twee regels in melodie zingen/vertellen volgens het liedje

Elf november is de dag, dat mijn lichtje, dat mijn lichtje. Elf november is de dag, dat mijn lichtje branden mag. Misschien herken je het wel van vroeger. Op 11 november tijdens het Sint-Maartensfeest ging je langs de deuren met je lampion om snoepjes te verzamelen. Op de schildering is de legende te zien dat Sint-Maarten de helft van zijn mantel aan een bedelaar geeft. Sint-Maarten is zo de beschermheilige van de armen geworden. Tijdens het restaureren bouwen we de gekleurde vlakken op uit streepjes. Op de afbeelding is dat goed te zien. Maar als je omhoogkijkt naar de schildering oogt het wel als één kleur. Wist je we nu ongeveer 18 meter omhoogkijken? Achter de shop zitten twee andere schilderingen waar ik aan gewerkt hebt, die wil ik je graag laten zien.

Routeaanwijzing

Achter de balie zie je twee schilderingen, loop naar de eerste.

Item 19

Gewelfschildering van het laatste oordeel

Jezus op de aardbol omringt door de 12 apostelen

Een engel kondigt de wederopstanding aan

De ‘mens’ opgebaard als kadaver

De zielenweger als herder scheidt de schapen van de bokken

Een blauwe duivel die de bokken naar de hel leidt

Mozes met de tafelen waarop een samenvatting van de Wet staat

Het laatste oordeel

De dag des oordeels, de dag waarop over alle mensen een oordeel geveld zal worden door God. Dat is het thema van deze schildering. Christus staat op de aardbol, omringd door de twaalf apostelen. Aan zijn voeten Maria en Johannes de Doper. Links blaast een engel op de trompet, de wederopstanding wordt aankondigt. Het is het einde der tijden. De mens ligt onderin opgebaard op een sarcofaag. De aarde wordt afgebeeld als een kerkhof. De graven gaan open en de mensen staan op om het oordeel te ontvangen. Engelen leiden de uitverkorenen, in de gedaante van schapen, links naar de hemel. Duivels voeren de ongelukkigen, in de gedaante van bokken, naar de hel. Zie je de herder onderin? Hij scheidt de schapen en bokken. Helaas hebben we een stuk van de hel niet kunnen restaureren. Al past de grijze plek wel bij het idee van de hel als een donkere onbekende schaduwplek. De schildering links was ook niet geheel te restaureren, maar daarom niet minder mooi. Laten we de linker schildering bekijken.

Item 20

Gewelfschildering van het Hof van Gethsemane

Slapende Jacobus en Petrus

Arrestatieteam

Judas (gekleed in blauw) verraad Jezus (gekleed in wit) met een kus

Petrus trekt zijn zwaard om de knecht van de Hoge Priester te verwonden

Arrestatieteam onder de poort en op de grond voor Jezus

Hof van Gethsemane

Herken jij de voorstelling en de personen? Dit is een schildering van het Hof van Gethsemane. Gethsemane is een tuin aan de voet van de Olijfberg die beroemd is omdat Jezus daar bad in de nacht voor zijn kruisiging. Tijdens The Passion wordt deze passage altijd prachtig opgevoerd, prachtig om naar te kijken. Wie denk je wie de twee slapende personen op de voorgrond zijn? Het zijn Jacobus en Petrus. Als je goed kijkt kun je op de rechterhelft Judas zien die Jezus verraadt met een kus. De soldaten zijn in aantocht om Jezus gevangen te nemen. Voor hen trekt Petrus zijn zwaard om het oor van de knecht van de Hoge Priester eraf te hakken. Een deel van de linkerhelft hebben we helaas niet kunnen restaureren. Sommige verhalen blijven zo voor altijd verborgen. Ik kan je wel vertellen wat er achter de houten deuren links naast je schuilt.

Routeaanwijzing

Loop naar de grote muur met de tien geboden erop. Kijk naar de deuren onder de schildering.

Item 21

Mariakerk. Tekening van A.H.J. Meijer

Een deel van de Mariakerk

Witte stovenzetstershuisjes waar alleenstaande vrouwen woonden die de stoofjes in de kerk verzorgden (fotograaf: Pieter Leeflang)

Het dakloze schip van de Mariakerk wat nu een binnenplaats is

Mariakerk

Vroeger stond naast de Lebuinuskerk de Mariakerk. De deuren voor ons leidden naar een doorgang tussen de kerken. In 1993 is de ruimte, na eeuwen dichtgemetseld te zijn geweest, weer opnieuw in gebruik genomen. In het dagboek van Jan las ik dat de Mariakerk en de Lebuinuskerk vroeger nog niet tegen elkaar aan stonden. Pas nadat men besloot geen tweede toren te bouwen is de Mariakerk verbreed en met de Lebuinuskerk verbonden. Zo ontstond de doorgang. Na de Reformatie had Deventer te veel kerken en de Mariakerk, zo vlak naast de veel grotere Lebuinuskerk, werd overbodig. Eind 16^{e} eeuw werd de Mariakerk aan de eredienst onttrokken en stap voor stap afgebroken. Nu is de Mariakerk niet meer dan een begroeide binnenplaats. Als je na de witte stovenzetstershuisjes de hoek omloopt, kan je via twee houten deuren nog in het dakloze schip van de kerk komen. Misschien leuk voor straks? Ik zal je nu het mooiste geluid van de kerk laten horen, ga je mee?

Routeaanwijzing

Sla linksaf en ga voor het orgel staan zodat je het orgel goed ziet.

Item 22

Het Holtgräve-orgel

Organist Kirstin Gramlich bespeelt het orgel (fotograaf: Pieter Leeflang)

Holtgräve-orgel

Orgelmuziek vanaf begin tot eind (audio 4)

Een ander pronkstuk van de kerk dat ik je wil laten zien is dit prachtige orgel in laat barokke stijl. Bij dit werk nam maker Johann Holtgräve vele onderdelen over uit het bestaande orgel, met name pijpen. Het kerkorgel bestaat uit ruim 2500 orgelpijpen en heeft 45 registers op hoofdwerk, bovenwerk, rugpositief en pedaal. Enkele jaren geleden ontstond het vermoeden dat het orgel meer kon dat hij liet horen. In 2015 werd dit vermoeden bevestigd door onderzoek van orgelmaker Reil. Het orgel werd in een jaar tijd helemaal uit elkaar gehaald. Alle pijpen werden schoongemaakt, gerestaureerd en delen zelfs opnieuw gegoten. De orgelmakers sloegen elke toon apart aan, klommen dan naar boven, stemden de pijpen af en luisterden of het geluid klopte. Wat een karwij moet dat zijn geweest, maar wat een mooi geluid maakt hij he? Een uniek geluid. Ik vind het heerlijk om even te zitten en alleen maar te luisteren naar de klanken die uit het orgel komen. Ik raad het je echt aan. Zal ik je nog over één laatste ontdekking vertellen? Ik neem je mee terug naar de dag van toen.

Routeaanwijzing

Loop rechtdoor naar de stenenkist.

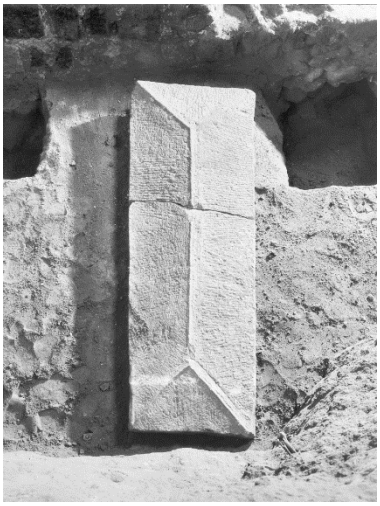
Item 23

Sarcofaag in de kerk

Deksel van de sarcofaag

Sarcofaag met gebroken deksel in de grond

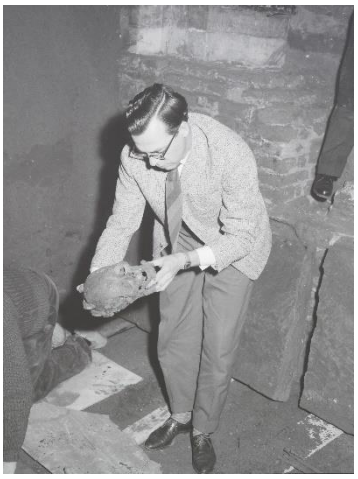
Het gebroken deel wordt opgetild, botten onthullen zich

Deksel is verwijderd, de schedels en botten zijn nu geheel zichtbaar

De drie schedels zijn apart gelegd

Een schedel wordt bekeken

Een onverwachte vondst

‘’1962

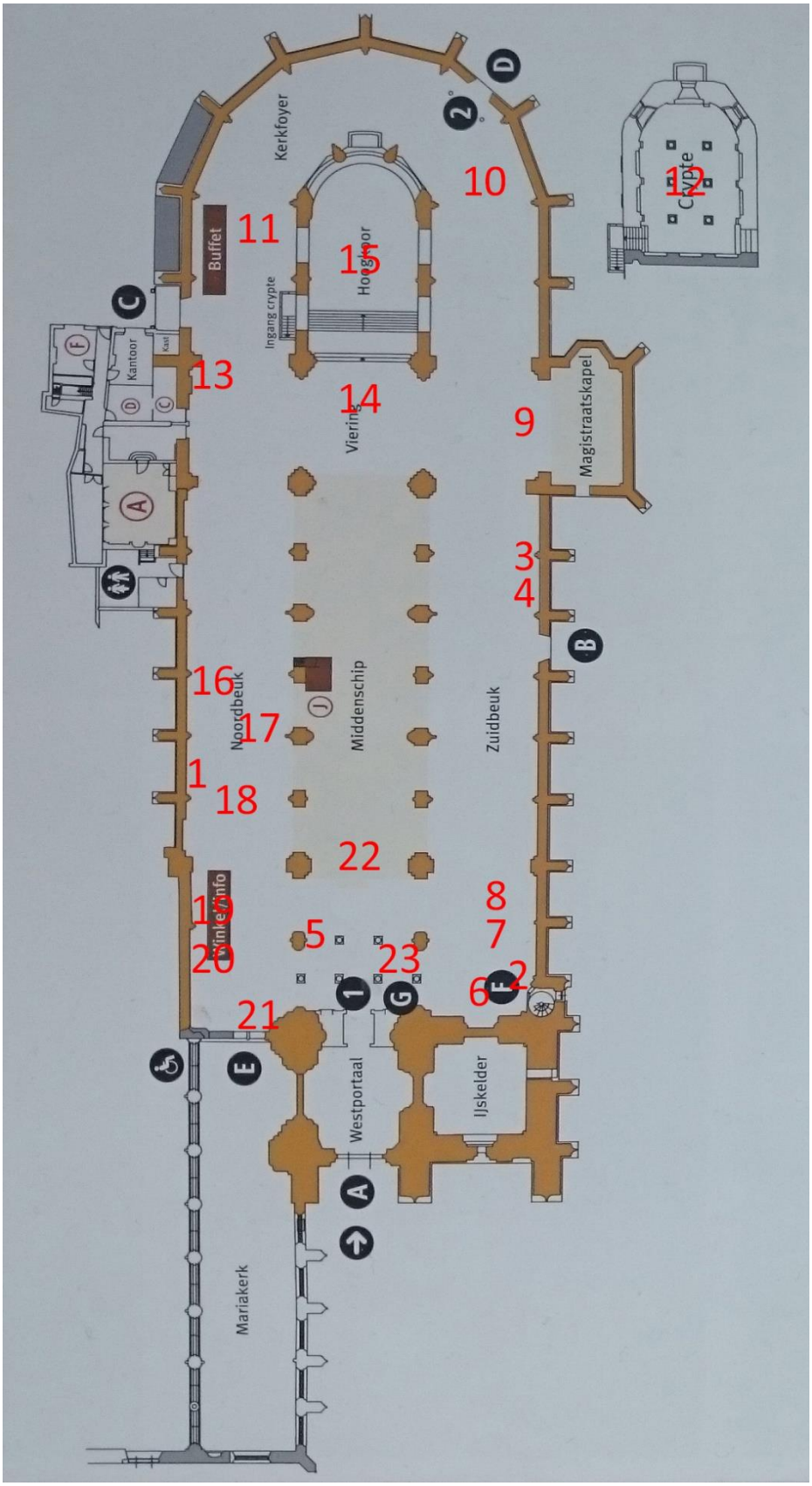
Vandaag is er iets heel bijzonders gebeurd. Terwijl we de vloer openbraken, stuitte we op iets bijzonders. Het steen was anders dan de grond, het had een rode kleur en voelde zacht aan. Voorzichtig hebben we alles uitgegraven. Het lijkt wel een sarcofaag, zou het? Met mijn handen voel ik voorzichtig over de groeven van de broze steen. Mmh, vreemd, de deksel is gebroken. Voorzichtig halen we de deksel van de kist af. Gelijk maakt mijn hart een sprongetje. Er zitten drie schedels en een aantal botten in. Na wat extra onderzoek kwam ik erachter dat de personen niet gelijktijdig maar geruime tijd na elkaar zijn begraven. Ik vermoed dat de beenderen van bisschop Radboud en missionarissen Lebuinus en Marchelmus zijn. Sarcofagen werden alleen gebruikt voor hele belangrijke personen en alle drie waren het prominente figuren voor Deventer. Radboud was bisschop van Deventer. Lebuinus heeft de eerste kerk van Deventer gesticht en bijzonder werk verricht. Marchelmus net zo. Ik ben benieuwd wat morgen weer brengt.’’

Afsluiting

We begonnen de rondleiding met de leus: ‘Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age’ en we eindigen bij de leus. De sarcofaag en bisschoppelijke grafkelder gaven ons een impressie van de belangrijke status die de Lebuinuskerk had in de middeleeuwen. Jans verhalen en de schilderingen namen ons mee terug naar het leven van toen. Ook kregen we een indruk van welke belangrijke personen er in Deventer leefden en wat hun, soms nog steeds zichtbare, bijdrage was. Ik hoop dat je net zo veel geleerd hebt als ik. Nog nieuwsgieriger geworden? De kerk heeft nog veel meer mysteries, neem nog even een kijkje tussen de andere items in de app of stel een vraag aan een van de gastheren en -vrouwen. Vond je het bezoek aan de kerk de moeite waard? Bij de uitgang staat een pinpaal en een kist waar je een bezoekersbijdrage kunt geven. Bedankt dat je mee ging op avontuur bij het ontdekken van de schatten van de Lebuinuskerk. We hopen je nog snel een keer terug te zien. En onthoud Vertrouw op God, wees waakzaam en bedachtzaam, handel kloekmoedig. Tot ziens!

Bijlage XXII: Plattegrond Lebuinuskerk met locaties items rondleiding

Bijlage XXIII: Afbeeldingsbeschrijvingen

Afbeelding beschrijvingen

De roodgekleurde items vereisen nog toestemming van de erfgenamen van A.H.J. Meijer. 'Foto' nummer 4 onder het item 'Een reis door de tijd' is een video. Deze is niet in het bezit van Marloes Holmer maar de SEL. De SEL zal deze aanleveren bij Frank van Unen.

Collectie-afbeelding
Afbeelding 1 (heeft geen beschrijving nodig)

Introductie

1. Zuidbeuk

Een reis door de tijd

1. Schildering van Lebuinus, stichter van het eerste kerkje in Deventer
2. Replica van Ludgerkerkje in Zelhem, mogelijk heeft het eerste kerkje in Deventer er ook zo uit gezien (Bron: Reliwiki, Aaluka)
3. Lebuinusbasiliek tussen 1100 – 1331. Tekening van A.H.J. Meijer
4. De Lebuinuskerk door de jaren heen (video)

Torenhoog

1. Lebuinusbasiliek in 1331. Tekening van A.H.J. Meijer
2. Toren Lebuinuskerk heden (fotograaf: Pieter Leeflang)

De omwenteling

1. Memoriesteen van Johan van Leyden, beschadigd tijdens de beeldenstorm
2. Memoriesteen van Johan Levini, beschadigd tijdens de beeldenstorm (fotograaf: Pieter Leeflang)

Een sprong in de tijd

1. Memoriesteen van Johan van Leyden, beschadigd tijdens de beeldenstorm
2. Restaurateur

Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age

1. Klok uit Smedestraat
2. Leus 'Fide Deo' op lantaarn (fotograaf: Pieter Leeflang)
3. Leus 'Vigila' op lantaarn (fotograaf: Pieter Leeflang)
4. Leus 'Consule' op lantaarn (fotograaf: Pieter Leeflang)
5. Leus 'Fortis Age' op lantaarn (fotograaf: Pieter Leeflang)
6. Klokken in de toren (fotograaf: Pieter Leeflang)
7. Klokken in de toren (fotograaf: Pieter Leeflang)
8. Speeltrommel van het klokkenspel (Bron: Wikipedia)
9. Stadsbeiaardier Jan Willem Achterkamp bespeelt het carillon (fotograaf: Pieter Leeflang)

''En de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, zag ik neerdalende uit de hemel, van God…''

1. Schildering van Huub Kurvers uit 1992
2. Het visioen in de marmerenplaat omgeven door Ludgerus en Lebuinus
3. Een versluierd Deventer als het nieuwe Jeruzalem
4. Uitzicht op de nieuwe aarde, een heldere blauwe hemel
5. De ekster die op het echte bladgoud afkomt (fotograaf: Pieter Leeflang)

Rijke stinkerds

1. Rijkversierde grafstenen

2. Hergebruikte grafsteen
3. Loper van grafstenen
4. Spelfout in grafsteen, verbeterd door later een ‘r’ in het woord ‘secretaris’ toe te voegen

Penninckshuis

1. Grafsteen van Herman Penninck en vrouw Lucia van Reede
2. De pronkgevel en poortgebouw op de Brink (fotograaf: Pieter Leeflang)
3. Versieringen pronkgevel (fotograaf: Pieter Leeflang)
4. Beelden die de zes deugden voorstellen (fotograaf: Pieter Leeflang)
5. Penninckshoek (fotograaf: Pieter Leeflang)

Magistraatskapel

1. De twaalf glas-in-lood panelen
2. Lucas, na diefstal van het paneel is deze gereconstrueerd

Nekkentrekkers

1. Gewelfschildering

Bergenvaarders

1. Gewelfschildering met het wapen van de Bergenvaarders, Koning Olaf en St. Gertrudis van Nijvel
2. Wapen van de Bergenvaarders met de rijksadelaar en de gekroonde stokvis
3. Koning Olaf met hellebaard en drinkbeker
4. Koning Olaf met kroon
5. Monster met dunne hals en gekroond mensenhoofd
6. St. Gertrudis van Nijvel
7. Kapel
8. Muizen
9. Staf

Verborgen

1. De crypte uit ongeveer 1010
2. Waarschijnlijk de vier aartsengelen Gabriël, Michaël, Uriël en Raphaël
3. Engel met spijkers en het kruis
4. Engel met geselroede, geselpaal en karwats
5. Engel met emmer zure wijn en spons op de rietstok
6. Engel met doornenkroon en lans van Longinus

Baltazar Boedeker

1. Grafsteen van Baltazar Boedeker en Adolf Hendrik Putman
2. Hergebruik door Adolf Hendrik Putman goed zichtbaar (fotograaf: Pieter Leeflang)
3. Baltazar Boedeker (bron: Europeana Collections)

De ontdekking

1. Graftombe

Bezoek over de vloer

1. Tegelvloer uit 1220 (fotograaf: Pieter Leeflang)
2. Brandvlekken uit 1795 (fotograaf: Pieter Leeflang)

Jacobus Revius

1. Gedenksteen van Jacobus Revius (fotograaf: Pieter Leeflang)

2. Jacobus Revius geschilderd door Jonas Suyderhoef op basis van een verloren schildering van Frans Hals (bron: Wikipedia)

Meester-timmerman Jan van Dijk

1. Grafsteen van Meester-timmerman Jan van Dijk
2. 'Ian van Dyk'

Sint-Maarten

1. Gewelfschildering opgebouwd uit streepjes (fotograaf: Pieter Leeflang)

Het laatste oordeel

1. Gewelfschildering van het laatste oordeel
2. Jezus op de aardbol omringt door de 12 apostelen
3. Een engel kondigt de wederopstanding aan
4. De 'mens' opgebaard als kadaver
5. De zielenweger als herder scheidt de schapen van de bokken
6. Een blauwe duivel die de bokken naar de hel leidt
7. Mozes met de tafelen waarop een samenvatting van de Wet staat

Hof van Gethsemane

1. Gewelfschildering van het Hof van Gethsemane
2. Slapende Jacobus en Petrus
3. Arrestatieteam
4. Judas (gekleed in blauw) verraad Jezus (gekleed in wit) met een kus
5. Petrus trekt zijn zwaard om de knecht van de Hoge Priester te verwonden
6. Arrestatieteam onder de poort en op de grond voor Jezus

Mariakerk

1. Mariakerk. Tekening van A.H.J. Meijer
2. Een deel van de Mariakerk
3. Witte stovenzetstershuisjes waar alleenstaande vrouwen woonden die de stoofjes in de kerk verzorgden (fotograaf: Pieter Leeflang)
4. Het dakloze schip van de Mariakerk wat nu een binnenplaats is

Holtgräve-orgel

1. Het Holtgräve-orgel
2. Organist Kirstin Gramlich bespeelt het orgel (fotograaf: Pieter Leeflang)

Een onverwachte ontdekking

1. Sarcofaag in de kerk
2. Deksel van de sarcofaag
3. Sarcofaag met gebroken deksel in de grond
4. Het gebroken deel wordt opgetild, botten onthullen zich
5. Deksel is verwijderd, de schedels en botten zijn nu geheel zichtbaar
6. De drie schedels zijn apart gelegd
7. Een schedel wordt bekeken

Afsluiting (Tentoonstelling werd voltooid)

1. Toren Lebuinuskerk

Bijlage XXIV: beroepsproduct in de izi.TRAVEL app

Via de onderstaande link kan de rondleiding bekeken worden op de desktop. Echter is dit niet de normale ervaring van de bezoekers. Daarnaast worden de routebeschrijvingen niet weergegeven. Om de echte ervaring van de bezoekers te ondergaan, volg het stappenplan die hieronder beschreven staat.

https://izi.travel/nl/c1de-verborgen-verhalen/nl?passcode=beroepsproduct

Stappenplan izi.TRAVEL app:

1. Download de izi.TRAVEL app.
2. Klik linksboven op de drie horizontale strepen.
3. Klik in het menu onderaan op instellingen.
4. Klik op ‘Wachtwoord’ en vul het wachtwoord ‘beroepsproduct’ in.
5. Nu kun je via het vergrootglas de rondleiding vinden door ‘Lebuinuskerk’ in te typen. De naam van de rondleiding is ‘Verborgen Verhalen.

Bijlage XXV: Storytellingtoepassingen matrix

	Storytellingtoepassingen								
Items	Humor	Herhaling	Herkenning/ Ervaring	Interactief	Zintuigen	Directe citaten	Tijdswisseling	Ik-vorm	Audiovisueel
Een reis door de tijd								Belevende-ik	Foto's, Video
Torenhoog								Belevende-ik	Foto's
De omwenteling								Belevende-ik	Foto's, Geluidseffecten
Een sprong in de tijd							Zeer groot	Vertellende-ik	Foto's
Fide Deo, Vigila, Consule, Fortis Age								Vertellende-ik	Foto's, Geluidseffecten
''En de heilige stad, een nieuw …''								Vertellende-ik	Foto's
Rijke stinkerds								Vertellende-ik	Foto's
Penninckshuis								Vertellende-ik	Foto's
Magistraatskapel								Vertellende-ik	Foto's
Nekkentrekkers								Vertellende-ik	Foto's
Bergenvaarders							Klein	Vertellende-ik	Foto's
Verborgen							Klein	Vertellende-ik	Foto's
Baltazar Boedeker								Vertellende-ik	Foto's
De ontdekking							Groot	Belevende-ik	Foto's
Bezoek over de vloer							Groot	Belevende-ik	Foto's
Jacobus Revius								Vertellende-ik	Foto's
Meester-timmerman Jan van Dijk								Vertellende-ik	Foto's
Sint-Maarten								Vertellende-ik	Foto's, Geluidseffecten
Het laatste oordeel								Vertellende-ik	Foto's
Hof van Gethsémané								Vertellende-ik	Foto's
Mariakerk							Klein	Vertellende-ik	Foto's
Holtgräve-orgel								Vertellende-ik	Foto's, Geluidseffecten
Een onverwachte vondst							Groot	Belevende-ik	Foto's